

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PROTOHİSTORYA VE ÖNASYA ARKEOLOJİSİ ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PERS (AKHAİMENİD) KRALI I. KSERKSES'İN
YUNANİSTAN SEFERİNİN ANADOLU
GÜZERGÂHI: GÜNCEL ARKEOLOJİK VE
TARİHSEL COĞRAFYA BULGULARI IŞIĞINDA
GENEL BİR DEĞERLENDİRME

BÜŞRA HACIKÖYLÜ

2501140794

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. ŞEVKET DÖNMEZ

İSTANBUL – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

	T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	
---	--	---

ÖĞR N İNİN;

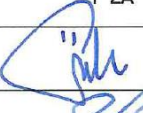
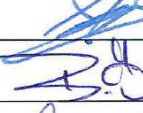
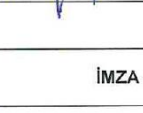
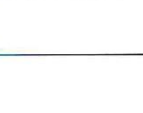
Adı ve Soyadı : BÜŞRA HACIKÖYLÜ Numarası : 2501140794

Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ARKEOLOJİ ANA BİLİM DALI Danışmanı : PROF.DR.ŞEVKET DÖNMEZ

Tez Savunma Tarihi : 16.07.2019 Saati : 15.00

Tez Başlığı : "PERS (AKHAİMENİD) KRALI 1. KSERKSES'İN YUNANİSTAN SEFERİNİN ANADOLU
GÜZERGAHI: GÜNCEL ARKEOLOJİK VE TARİHSEL COĞRAFYA BULGULARI İŞİĞİNDA
GENEL BİR DEĞERLENDİRME"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞU'NA karar verilmiştir.

JÜRİ Ü ESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / R D / DÜZ LTME)
1-PROF.DR.GÜLSÜN UMURTA		Kabul
2-PROF.DR.ŞEVKET DÖNMEZ		KABUL
3- DOÇ.DR.BÜLENT ÖZTÜRK		KABUL
4- DR.ÖĞR.ÜYESİ ÖZGÜR TURAK		Kabul
5-DR.ÖĞR.ÜYESİ ASLIHAN YURTSEVER BEYAZIT		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KAB L / RED / DÜZELTM)
1. DOÇ.DR.HASAN PEKER		
2-DR.ÖĞR.ÜYESİ ATILLA TÜRKER		

ÖZ

PERS (AKHAİMENİD) KRALI I. KSERKSES'İN YUNANİSTAN SEFERİNİN ANADOLU GÜZERGÂHI: GÜNCEL ARKEOLOJİK VE TARİHSEL COĞRAFYA BULGULARI IŞIĞINDA GENEL BİR DEĞERLENDİRME

BÜŞRA HACİKÖYLÜ

Akhaimenid Hanedanı'ndan Anşan'ın kralı Kral Büyük Kyros tarafından kurulan Akhaimenid Krallığı ülke sınırları, ardılları Kambyzes ve Dareios döneminde Indus Vadisi'nden Ege'ye, Orta Asya'dan Nil'e kadar genişlemiştir. Yunan anakarası üzerine sefer düzenlemeyi düşünen I. Dareios'un ölümünün ardından yerine geçen oğlu I. Kserkses babasının yarım bıraktığı işi tamamlamak üzere MÖ 481 – 480 yılları arasında Yunan anakarasına sefer düzenlemiştir. Bugüne kadar gerçekleştirilen çalışmalarda bu seferin Anadolu güzergâhı yeteri kadar ele alınmadığı için bu çalışmada, I. Kserkses'in Susa'dan yola çıktıktan sonra Anadolu'daki hangi güzergâhları takip ederek Yunan anakarasına ulaştığı, yolculuk sırasında hangi bölgelerde karargâhlar oluşturduğu, ordunun hangi uluslardan oluştuğu ve bu sefer için Kritalla olduğunu düşündüğümüz Oluz Höyük'ün önemi incelenmiştir.

Bu tez hazırlanırken olağan arkeolojik yöntemlerin yanı sıra tarihsel metodoloji yöntemi ve kütüphane çalışmaları yapılarak I. Kserkses'in Yunan Anakarasına gerçekleştirdiği seferin Anadolu güzergâhının haritası çıkarılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Persler, Oluz Höyük, Thermopylai, Sparta, Anadolu

ABSTRACT

THE PERSIAN (ACHAEMENID) KING XERXES' ROUTE FROM ANATOLIA TOWARDS GREECE: A GENERAL EVALUATION IN THE LIGHT OF RECENT ARCHEOLOGICAL AND HISTORICAL GEOGRAPHY FINDINGS

BÜŞRA HACIKÖYLÜ

The Achaemenid Kingdom, founded by the Great King Kyrus, was extended from the Indus Valley to the Aegean, from Central Asia to the Nile during the reigns of Kambyzes and Dareios. Following the death of Dareios I, Xerxes I, the son of Dareios I, set off towards Greek mainland (481 - 480 BC) to complete the work left by his father. Since Anatolian route of this expedition hasn't been examined sufficiently, in this thesis the subjects which were examined include which route was followed by Xerxes I, in which regions military quarters were formed, the importance of Oluz Höyük (Kritalla?) for the expedition and soldiers from different nationalities.

While writing this thesis, besides historical archaeological methods, historical methodology method and library studies were carried out and map of Anatolian route towards Greek mainland was prepared.

Keywords: Persian, Anatolia, Oluz Höyük, Thermopylai, Sparta

ÖNSÖZ

İlk defa 2010 yılında memleketim Amasya’da bulunan Oluz Höyük kazıları sırasında tanıştığım Arkeoloji bilimi, o tarihten sonra hayatımın odak noktası durumuna geldi. Benim için her zaman büyüleyici olan Arkeoloji alanında Yüksek Lisans yapabilmek tek hayalimdi. Bu noktada bana 8 sene boyunca Oluz Höyük Kazılarına katılma imkanı veren, ufkumu genişleten, işi mutfağında öğrenmemi sağlayan ve bu tezin yazılması aşamasında ne zaman ihtiyacım olsa her zaman yardımcı olan ve yol gösteren Saygıdeğer Tez Danışmanım Prof. Dr. Şevket DÖNMEZ’e bana verdiği emekleri için sonsuz teşekkür ediyorum. Ayrıca kendilerinden çok şey öğrendiğim değerli Hocalarım Prof. Dr. Gülsün UMURTAK ve Dr. Öğr. Üyesi Aslıhan YURTSEVER BEYAZIT’a emeklerinden ötürü çok teşekkür ederim.

Yoğun çabalar ve emek sonucu ortaya çıkan bu tezin yazılması ve düzenlenmesi aşamasında her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen Nurcan KOÇ (Desinatör) ve Okan SEZER’e (Arkeolog) teşekkür ediyorum. Bu zorlu süreçte beni yalnız bırakmayan ne zaman ümitsizliğe kapılsam hayallerimin peşinden gitmem konusunda her zaman desteğini yakinen hissettiğim Lisans Hocam Dr. Öğr. Üyesi Dilek ALTINKAYA NERGİS’e ve bu süreçte beni yalnız bırakmayan kuzenim Tuğçe HACIKÖYLÜ’ye müteşekkirim.

Ayrıca çalışma hayatımın yoğunluğu sırasında beni her zaman motive eden İstanbul Gelişim Üniversitesi ailesine ve en önemlisi uzakta olsalar da her zaman arkamda olduğunu bildiğim aileme minnettarım.

İSTANBUL, 2019

BÜŞRA HACIKÖYLÜ

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
RESİMLER LİSTESİ.....	viii
HARİTALAR LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AKHAİMENİD İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU

1.1. Önemli Pers Yerleşim Yerleri.....	9
1.1.1. Pasargadae.....	10
1.1.2. Persepolis	12
1.1.3. Susa	17
1.1.4. Babil.....	19
1.2. Perslerde İdari Yönetim ve Siyasi Gelişmeler	21
1.3. Perslerde Askeri Yönetim ve Ordu	33
1.3.1. Orduda Eğitim.....	33
1.3.2. Orduyu Oluşturan Birimler	35
1.4. Kserkses'in Yunanistan Seferi Öncesi Pers – Yunan İlişkileri.....	44
1.4.1. Marathon Savaşı.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

KSERKSES DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YUNANİSTAN SEFERİ

2.1. Kserkses'in Tahta Çıkışı	56
2.1.1. Seferin Nedeni	62
2.1.2. Sefer Hazırlıkları.....	64
2.1.3. Sefere Katılan Uluslar	66

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KSERKSES'İN YUNANİSTAN SEFERİNİN ARKEOLOJİK BULGULARI

3.1. Van Kalesi ve Altıntepe	72
3.2.Zile / Zela.....	76
3.2. Oluz Höyük/Kritalla.....	78
3.4. Dinar / Kelainai.....	85
3.5. Thermopylai Savaşı	92
SONUÇ.....	95
KAYNAKÇA	99

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Kyros Silindiri	2
Resim 2. Pasargadae Yerleşim Yerinde Bulunan Bazı Yapılar (En üstten alta, Kyros'un Mezarı, Sütunlu Salon, Saray)	11
Resim 3. Persepolis Antik Kentinden Bir Görünüm.....	13
Resim 4. Persepolis'te Bulunan Saray Terası.....	14
Resim 5. Kappodokia Heyeti Tasviri.....	15
Resim 6. Saray Muhafızı Eşliğinde İlerleyen 3 Kişilik Armenia Delegasyonu.....	16
Resim 7. Susa Vaziyet Planı	18
Resim 8. Pers Okçuluk Malzemeleri.....	37
Resim 9. On Kişiden Oluşan Pers Piyade Tasviri.....	38
Resim 10. Assur Okçularının Arkasında Bulunan Sapancılar Tasviri	39
Resim 11. Pers Süvari Birliklerini Gösteren Bir Tasvir.....	40
Resim 12. Ölümsüzler Tasviri	42
Resim 13. Üzerinde Ölümsüzler Alayından Mızrağı ile Birlikte İlerleyen Asker Tasviri Bulunan Gümüş Sikke	43
Resim 14. Van Kalesi'nde Bulunan 3 Dilli Yazıt.....	75
Resim 15. Zile Kalesi'nin Görünümü	77
Resim 16. Pers Yolu 2B Mimari Tabakası (MÖ 425 – 300) A Açması	81
Resim 17. Giriş Yapısı, 2B Mimari Tabakası, MÖ 425 – 300, A Açması.....	81
Resim 18. Geldingen Ovası	83
Resim 19. Kurşun Sapan Taneleri, 2B Mimari Tabakası.....	84
Resim 20. Oluz Höyük 2012 Yılı Kazı Çalışmaları Sırasında Ele Geçen Kurşun Sapan Taneleri	85
Resim 21. Alay replikaları- ve Doğu Duvarı Savaş Frizi	88
Resim 22. Kelainai'de ele geçen ok uçları.....	89

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. Babil, Persepolis, Pasargadae ve Susa Kentlerini Gösteren Harita.....	9
Harita 2. Pers Kral Yolunu Gösteren Harita	30
Harita 3. Mardonios'un Takip Ettiği Güzergâh, MÖ 499 – 492	50
Harita 4. Marathon Ovası.....	52
Harita 5. MÖ 546 – 401 Yılları Arasında Pers İmparatorluğu Sınırları.....	57
Harita 6. Bisutun'un Konumunu Gösteren Harita	58
Harita 7. Van Kalesi/Tuşpa ve Altıntepe	72
Harita 8. Oluz Höyük (Kritalla) ve Yakın Çevresini Gösteren Harita	79
Harita 9. I. Kserkses'in Kelainai'ye Gelmek için Takip Ettiği Güzergâh.....	86
Harita 10. Yunanistan Anakarasına Gerçekleştirilen Seferin Anadolu Güzergâhı	91
Harita 11. Thermopylai Geçidini Gösteren Harita.....	93

KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz	: Bakınız
NIT	: Netherlands Institute in Turkey
ANAMED	: Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi
MÖ	: Milattan Önce
Sf.	: Sayfa
A.e	: Aynı eser/aynı yer

GİRİŞ

İnsanoğlu, doğanın gücü ile baş edebilmek için toplumları oluşturmuş ancak doğadan uzaklaşan insanoğlunun bunun sonucunda ortaya çıkan yalnızlık ile de başa çıkması gerekmiş ve zaman içinde toplumu da kendini sınırlayan bir güç olarak algılamıştır. Toplumu kendini kısıtlayan bir güç olarak algılasa da politik bir varlık olan insanoğlu topluluk içinde olmanın güven duygusu aşıladığının her zaman bilincinde olmuştur.

Başlangıçta barış içinde yaşayan ilkel toplumlarda savaş kavramı sahip olma dürtüsü ile birlikte kendini göstermiş ve bunun sonucunda toplumların politik bir yapılanma haline gelmesinde rol oynayan etmenlerden biri olarak savaşlar ortaya çıkmıştır. Avcı toplayıcı yaşam biçimini benimseyen toplumların yerleşik halde yaşayan ve tarımla uğraşan kabilelere saldırması ilk savaşlara örnek olarak gösterilebilir. “Önder” ve “Lider” gibi kavramların ortaya çıkması da bu savaşlar ile birlikte olmuş ve toplulukların büyümesi sonucunda “Önder” ve “Lider” olarak ortaya çıkan bu kişiler barış zamanında da insanları yönetmeye devam etmiştir. İlk etapta din adamları ve büyücüler olarak ortaya çıkan bu liderler, krallık kavramının bir devlet biçimi şeklinde kendini göstermesi ile kral olarak adlandırılmış ve savaşların olmadığı barış döneminde de halkı idare etmiştir. Bu durum zaman içinde insanoğlunun güç sahibi olma arzusunun artmasının sonucu olarak dünya imparatorluklarının doğmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu dünya imparatorluklarından biri de Akhaimenid İmparatorluğudur.

2 bin 448 yıl önce İran’ın Akhaimenid hanedanından Anşan’ın lideri Kral Büyük (tlkII.) Kyros dünya imparatorluğu sayılabilecek bir imparatorluğun oluşum sürecini başlatmıştır. Persler ile ilgili bilgilere ulaşabilmenin tek yolu uzun süre boyunca Yunan kaynakları olsa da I. Dareios’un hükümdarlığı döneminde, arkeolojik ve yazılı kaynakların sayısında ciddi bir artış olmuştur¹. Dolayısıyla, Persepolis,

¹ Briant, 2017: 12 - 23

Ekbatana, Susa, Bisutun ve Babil gibi krallık merkezlerinde bulunan yazıtlar sayesinde bu dünya imparatorluğu hakkında daha çok bilgiye erişmek mümkün hale gelmiştir.

Günümüzde British Museum’da sergilenen ve Büyük Kral Kyros’un Babil’i ele geçirmesinin ardından yazılan Kyros Silindiri olarak bilinen Babil Silindir Mührü’nde Kyros kendinden şu şekilde söz etmektedir (Bkz. Resim 1):

“Ben Kyros ’um, evrenin kralı, büyük kral, güçlü kral, Babil’in kralı, Sumer ve Akkad’ın kralı, dünyanın dört bucağının kralı, Büyük Kral Kambyses ’in oğlu, Anşan şehrinin kralı büyük kral Kyros ’un torunu, Büyük kral Teispes ’in torunu, krallığın daimi bir ferdi².”

Resim 1. Kyros Silindiri

(Bkz. British Museum, Online Katalog, Katalog No. 90920)

² Türkçe çevirisi British Museum Online Katalog’dan alınarak tarafımda yapılmıştır.

Büyük Kral Kyros'un ardılları, Kambyses ve I. Dareios ülke sınırlarını genişletmeye devam ederken diğer taraftan da ülkede sosyal ve siyasi düzenin oturmasını sağlamış; dolayısıyla, Indus Vadisi'nden Ege'ye, Orta Asya'dan Nil'e kadar genişleyen bir imparatorluk kurulmuştur.

I. Kyros (MÖ 559 – 530) tarafından Parsa olarak bilinen bölgenin küçük bir alanında kurulan ve ardından bir dünya imparatorluğu haline gelen Akhaimenid İmparatorluğu, Assur, Babil, Elam ve Med gibi Yakındoğu'nun önemli krallıklarının sahip olduğu bölgeleri fethederek batı sınırını Yunanistan'a kadar genişletmiştir. Kral II. Kyros'un ardılları olan Kambyses (MÖ 530 – 522) ile I. Dareios döneminde de sınırlar Batı'da Nil'e, Doğu'da ise Ganj'a kadar ulaşmıştır.

MÖ 490 yılında, I. Dareios önderliğindeki Pers ordusu Atina'nın kuzeydoğusunda bulunan Marathon Ovası'na gelmiş ve burada Yunanlar tarafından yenilgiye uğratılmıştır. Büyük Kral Dareios öldükten sonra yerine geçen oğlu I. Kserkses babasının izinden giderek MÖ 480 yılında Yunanistan'a bir sefer düzenlemiş; Yunanlar ile Persler Thermopylai isimli dar bir dağ geçidinde karşılaşmışlardır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda öncelikle Akhaimenid İmparatorluğu'nun kuruluş süreci, ardından önemli Akhaimenid kentleri, Akhaimenid İmparatorluğu'nun askeri ve siyasi yönetim özellikleri üzerinde durularak genel bir tablo oluşturulduktan sonra Kral I. Kserkses'in tahta çıkış süreci ve bu savaşa yönlendiren nedenler detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Perslerin bu seferi gerçekleştirirken kullanmış oldukları güzergâh ve güzergâhtaki arkeolojik bulgular detaylı bir biçimde incelenerek, Pers ordusunun hangi uluslardan oluştuğu, Perslerin nerelerde ordugâhlar oluşturduğu, bu sefere neden çok sayıda asker katıldığı ve bu askerlerin nasıl idare edildiği gibi soruların yanı sıra Kritalla'nın bu sefer için neden önemli olduğu ve toplanma yeri olarak neden bu bölgenin seçildiği gibi sorulara yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Persler çeşitli boylardan ve zümrelerden oluşmaktadır. Bu boylardan biri de bir dünya imparatorluğu kuran Büyük Kyros'un geldiği Akhaimenid Hanedanlığı'dır. Dolayısıyla bu çalışmada, bu siyasi yapı Akhaimenid İmparatorluğu olarak adlandırılacaktır. Buna karşın metinde meydana gelecek tekdüzeliği aşmak için zaman zaman Pers terimi kullanılacaktır.

Bu tez hazırlanırken, olağan arkeolojik yöntemler kullanılmıştır. Olağan arkeolojik yöntemlerin yanı sıra bu çalışmada tarihsel coğrafya metodolojisine de yer verilmiştir. Tarihi coğrafya denildiğinde akla, modern coğrafya metod ve yöntemlerini kullanarak bir alanı eski bir zaman dilimi kapsamında inceleyen bilim dalı gelmektedir. Tarihi coğrafya koşulları, olayların doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve analiz edilebilmesi için iyi bir şekilde değerlendirilmelidir çünkü coğrafi koşullar toplumların yaşayış biçimine yön verir. Örneğin; toplumların savaş düzenini veya besleyebileceği hayvan türlerini bile coğrafi koşullar belirler. Bu sebeple bu çalışmada, coğrafi koşulların incelenmesi büyük önem taşımaktadır.

Tarihsel coğrafya ve olağan yöntemlerin yanı sıra, yaşanan tarihi olayları tüm detayları ile aktaran Herodotos, Ksenophon ve Strabon gibi antik Yunan yazarların eserlerine de sıklıkla başvurulmuştur. Bu noktada, kaynakların tümüne erişebilmek için Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi (ANAMED) ile Hollanda Arkeoloji Enstitüsü (NIT) sıklıkla ziyaret edilerek buralarda kaynak incelemesi yapılmıştır.

Antik ve modern kaynakların yanı sıra 2010 – 2016 yılları arasında bizzat kazı çalışmalarına katılmış olduğum Oluz Höyük, günümüzde Akhaimenid dönemine ait buluntu gruplarının açığa çıktığı en önemli Pers yerleşimi durumundadır. Açığa çıkarılan gerek mimari kalıntılar gerek küçük buluntu grubu Oluz Höyük'te Akhaimenid varlığını gözler önüne sermektedir. 2010 – 2016 yılları arasında Oluz Höyük'te bizzat inceleme fırsatı bulduğum küçük buluntuların çizim ve fotoğrafları da bu tezde kullanılmıştır.

Oluz Höyük buluntu grubunun incelenmesinin ardından Akhaimenid Kralı I. Kserkses'in Yunan ana karasına yaptığı seferin Anadolu güzergâhının belirlenebilmesi için Pers ordusunun ilerlemiş olduğu hat üzerinde bulunan yerleşimlere ait buluntu grupları incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

AKHAİMENİD İMPARATORLUĞU'NUN DOĞUŞU

İranlılar – daha spesifik olarak Medler ve Persler – tarih sahnesinde ilk defa MÖ 9. yüzyıla ait çiviyazılı kaynaklarda görülmüştür. Herodotos’a göre, Persler, çok sayıda farklı kabileden oluşmaktaydı. Kyros bu kabilelerden Pasargadae, Maraphi ve Maspîi’i Medlere karşı ayaklanmaya ikna etmiştir. Bu kabileler diğer kabileler içinde en üstün olanları idi. Bu üç kabile içinde ise en üstün olanını, Pers krallarının da geldiği Akhaimenid boyunu içeren Pasargadae oluşturmaktaydı. Pers toplum yapısına bakıldığında, bir grup ailenin boyları, boyların ise kabileleri oluşturduğu görülmektedir. Maraphi ve Pasargadae hem etnik hem de yer isimleridir çünkü her kabile ve boyun kendine ait bir alanı bulunmaktaydı³.

Akhaimenid Dönemi’nde, bu imparatorluğun gücü ile baş edebilecek başka bir devlet bulunmamaktaydı. Akhaimenid ismi, bu imparatorluğun kurucu hanedanlığı olan Ahamenişlerden gelmektedir. Bazı kaynaklar tarafından Akhaimenid İmparatorluğu’nun en eski hükümdarı olarak Akhaemenes gösterilse de bununla ilgili delil bulmak zordur. Var olan deliller ve yazılı belgeler genellikle krallar tarafından kayıt altına alınan yazıtlardır. Örneğin I. Dareios, Bisutun yazıtında Akhaemenes’ten şu şekilde bahseder:

“Ben Dareios, Büyük Kral, kralların kralı, Pers ülkesinin kralı, diğer ulusların kralı, Hystaspes’in oğlu, Arsames’in torunuyum. Kral Dareios der ki: Benim babam Hystaspes; Hystaspes’in babası Arsames; Arsames’in babası ise Teispes; Teispes’in babası ise Akhaemenes’tir⁴.”

Dareios’un bu tasviri sayesinde krallığın en eski hükümdarları hakkında bilgi sahibi olmak mümkün olsa da bu belgeler kesin bir delil oluşturmamaktadır. MÖ 2. Bin yılın başında Elam kralları “*Anşan ve Susa Kralı*” ünvanını taşıyordu. MÖ 2. Bin yılın sonlarına tarihlenen Elam tabletleri, bölgede bir Elam yönetimi olduğuna işaret

³ Briant, 2002: 18

⁴ Budge, Thompson, King, 1907: 2- 3

etmektedir. Aynı zamanda bölgedeki yoğun tapınak ve saray inşa faaliyetleri de 2. bin yılda güney Zagros'ta Anšan ve Susa krallarının varlığına işaret etmektedir.

Muhtemelen bu bağlamda Teispes, II. Kyros'un büyükbabası, kendisine “*Anšan Kralı*” ünvanını vermiş böylece Persis adını alan yayladaki Elam krallarının halefi olduğunu açıklamıştır. İran halkının Ansan bölgesindeki yerleşimi ile ilgili olarak İranlıların doğrudan İran ovasından gelmek yerine Kuzey Zagroslardan geldiğini ve yavaş yavaş 2. Bin yılın sonuna doğru Ansan'a taşındığı genel olarak kabul gören yargıdır⁵.

Devletin oluşumu yaklaşık olarak MÖ 550'de Büyük Kyros (II, M.Ö. 559 – 530) ve Kambyses'in (II, M.Ö. 530, 522) fetihleri ile başlamış olup İskender'in MÖ 334 ve 323 yılları arasındaki fethine kadar devam etmiştir. Pers İmparatorluğu, Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı), Mısır'ı da içine alarak Kuzey Hindistan'a ve modern Kazakistan'ın sınırlarından Orta Asya'ya kadar genişleyen en geniş sınırlara sahip imparatorluk olmuştur.

⁵ Briant, 2002: 17-19

Teispes (Anshan'ın oğlu, MÖ 620 – 560) ile başlayan hükümdarlık süreci aşağıdaki tabloda detaylı olarak gösterilmektedir⁶.

AKHAİMENİD İMPARATORLUĞU KRAL LİSTESİ

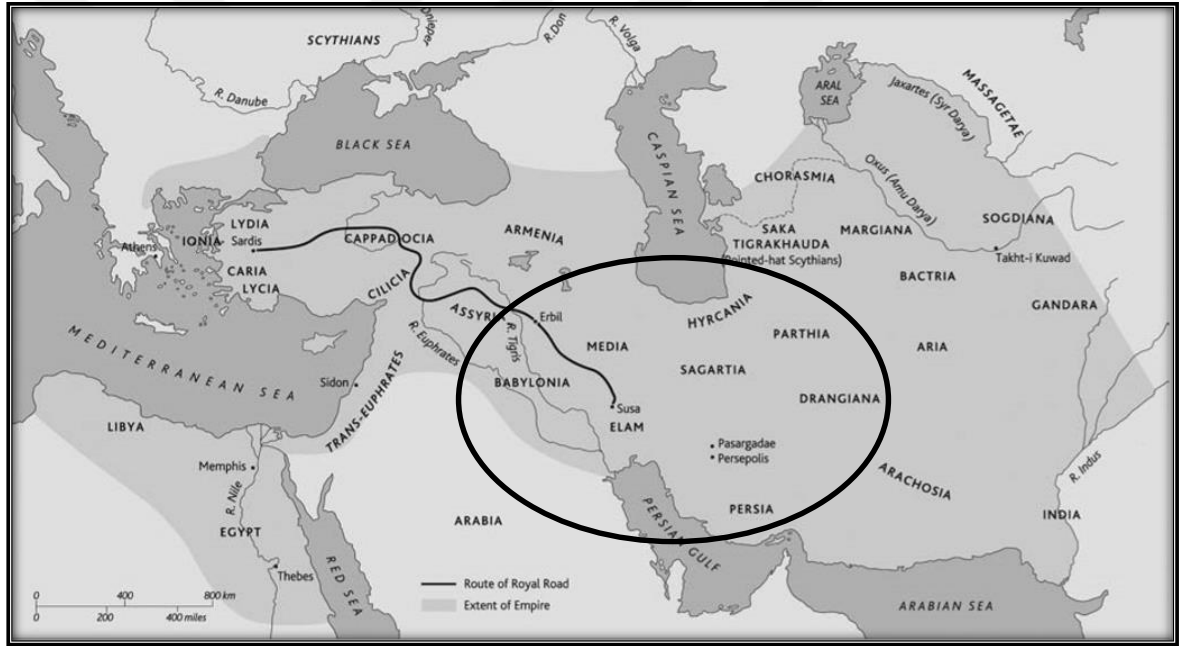
Teispes (Anshan'ın oğlu)	MÖ 620 – 560
I. Kyros (oğlu)	MÖ 620 – 590
I. Kambyses (oğlu)	MÖ 590 – 559
Büyük Kyros (II. Kyros, oğlu,)	MÖ 559 – 530
Kambyses (oğlu)	MÖ 530 – 522
I. Dareios, (Hystaspes'in oğlu, Arsames'in torunu)	MÖ 522 – 486
Kserkses, (oğlu)	MÖ 486 – 465
I. Artakserkses (oğlu)	MÖ 465 – 423
II. Dareios (oğlu)	MÖ 423 – 405
II. Artakserkses (oğlu)	MÖ 405 – 359
III. Artakserkses (oğlu)	MÖ 359 – 338
IV. Artakserkses (Arses, oğlu)	MÖ 338 – 336
III. Dareios (ikinci kuzen)	MÖ 336 – 330

⁶ Kuhrt, 2007: 647 - 648

1.1. Önemli Pers Yerleşim Yerleri

Büyük Kral Kyros döneminde, Perslerin ilk başkenti olan Pasargadae'ın yapımına başlanmıştır. Ancak zamanla imparatorluk sınırlarının genişlemesi ve yeni yerleşim yerlerinin ele geçirilmesi ile birlikte Akhaimenid İmparatorluğu'nun ihtiyaçları da değişmiş ve yeni başkent arayışlarına girilmiştir. Akhaimenid İmparatorluğu'na başkentlik yapan önemli kentlerden bazıları şunlardı; Pasargade, Persepolis, Susa, Babil. Bu kentlerin konumu aşağıdaki haritada detaylı olarak gösterilmektedir.

Harita 1. Babil, Persepolis, Pasargadae ve Susa Kentlerini Gösteren Harita

(Bkz. Curtis, J. & Simpson, S. J. 2010: Map of Achaemenid Empire)

1.1.1. Pasargadae

Pers İmparatorluğu'nun ilk başkenti olan Pasargadae'nin yapımına, Büyük Kyros döneminde başlanmış ancak bu kent I. Dareios tarafından tamamlanmıştır. Pers İmparatorluğu'nun kısa süre içinde önemli bir güç haline gelmesi sebebiyle bir başkent ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Büyük Kyros'un başkentin ismini Pasargadae olarak belirlemesinin nedeni, Persleri oluşturan boylardan en soylusunun Pasargadae boyu olması ve kraliyet ailesinin bu boyun kollarından biri olan Akhaimenid koluna mensup olmasıdır⁷.

Pasargadae yerleşim yeri, günümüzdeki Fars eyaletinin kuzeyinde yer almakta aynı zamanda modern İsaahan – Şiraz yolunun 4 km batısında bulunmaktadır (Bkz. Harita 1). Bu bölgenin yerleşim yeri olarak seçilmesinde, bölgeden geçen nehirlerin etkisi olmuş olabilir. Greko – Roman yazarlar tarafından yazılan Persepolis metinleri ve kaynakları, Akhaimenid dönemi boyunca yerleşim yerinin sürekli olarak kullanıldığını göstermektedir. Aynı zamanda I. Dareios ve I. Kserkses tarafından da yerleşim yerinde binalar yapıldığı bilinmektedir⁸. Pasargadae'de 4 ana yapı bulunmaktadır: R Kapısı, S Sarayı, P Sarayı ve Büyük Kyros'un Anıt Mezarı; bunların dışında tamamlanmamış bir yapı, bir kule, bir saray bahçesi, iki sütunlu bir yapı, iki küçük yapı ve bir kervansaray bulunmaktadır⁹. Kyros'un mezarı, Pasargadae ziyaretçilerinin odak noktasını oluştururken klasik eserlerde doğrudan bahsedilen tek anıt ve erken dönem Avrupalı gezginlerin eserlerinde bahsedilen tek yapı olma özelliği taşımaktadır. Mezar iki öğeden oluşmaktadır: birincisi altı katlı bir kaide ikincisi ise dik çift eğimli çatıdır. Mezarın boyu neredeyse 11 metredir (Bkz. Resim 2).

⁷ Briant, 2002: 17 - 18

⁸ Kuhrt, 2007: 87 - 89

⁹ World Heritage Site Scanned Nomination, File Name: 1101.pdf, 2004

Resim 2. Pasargadae Yerleşim Yerinde Bulunan Bazı Yapılar (En üstten alta, Kyros'un Mezarı, Sütunlu Salon, Saray)

(Bkz. Talebian, 2014: Figure 3.2)

Pasargadae'nin Akhaimenid İmparatorluğu'nun başkenti olarak inşa edilmesi, yeni bir imparatorluğun büyüdüğü ve Akhaimenid sanatı ile mimarisinin ortaya çıktığının en önemli kanıtıdır. Kyros'tan sonra, Dareios'un sarayını 40 km uzaklıktaki Persepolis'e taşıması ile krallık merkezinin yeri değişmiştir. Ancak Pasargadae, muhtemelen imparatorluğun kurucusunun mezarı burada bulunduğu için Akhaimenid hanedanlığı için önemli bir kraliyet merkezi olarak kalmıştır. Büyük İskender tarafından Akhaimenid İmparatorluğu'nun yıkılması ile Pasargadae önemini kaybetmiş ve iki ya da üç yüzyıl boyunca önemsiz bir kent olarak kalmış ardından tamamen terk edilmiştir.

Pasargadae'deki ilk kazılar, Kasım 1923'te, temel kazı çalışmaları yürüten E. Herzfeld tarafından yapılmıştır. Yerleşim yerindeki anıtlar David Stronach tarafından ortaya çıkarılmış ve bu anıtlar ile ilgili yayınlar hazırlanmıştır. 1961 ve 1963 yılları arasında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Stronach'ın 1978'deki yayınları "Pasargadae: A report on the excavations conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963" ile sonuçlanmıştır.

1.1.2. Persepolis

Persepolis antik kenti, Akhaimenid Pers krallarının hanedanlık merkezi konumunda idi. Marvdast ovasında bulunan Persepolis, Şiraz kentinin 57 km kuzeydoğusunda bulunmaktaydı (Bkz. Harita 1). Antik dünyanın en bilinen yerleşim yerlerinden biri olan Persepolis (Resim 3) 1979 yılında UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine alınmıştır. Persepolis'te ilk kazılar, 1930 yılında, Alman arkeolog Ernst Herzfeld tarafından yapılmış ve terasın güneyinde bulunan sarayın kalıntıları gün yüzüne çıkarılmıştır. 1952 yılında ise Ali Sami tarafından yapılan kazı çalışmalarında, I. Kserkses'in sarayı olarak adlandırılan yapı tamamen kazılmıştır. Havuzlu bir bahçe ile çevrili bu sarayın Akhaimenid krallarının Persepolis'i ziyareti sırasında konakladıkları yer olduğu anlaşılmaktadır¹⁰.

¹⁰Mousavi, 2005; 25

Resim 3. Persepolis Antik Kentinden Bir Görünüm

(Bkz. Mousavi, 2005: 28)

Önce bir teras platformu inşa edilerek üzerine dört grup yapı inşa edilmiştir (Resim 4). Yerleşim yerinde bulunan yapılar, I. Dareios, I. Kserkses (MÖ 486 – 465), I. Artakserkes (MÖ 465 – 424) döneminde inşa edilmiş ve MÖ 330’a kadar korunmuştur. Kral I. Dareios (MÖ 521- 486) tarafından bu kent bir kültür başkenti haline getirilmiştir.

Resim 4. Persepolis'te Bulunan Saray Terası

(Bkz. Kuhrt, 2010: Figure 11.7)

I. Dareios'un Sarayı, bu teras üzerinde yapılan ilk binadır. Tachara isimindeki sarayın yapımı kral ölmeden önce tamamlanmıştır (Resim 4). Tachara, I. Dareios'un kendi sarayı için seçtiği isimdi. Saray Persepolis'te yapılar için oluşturan terasta inşa edilen ilk bina olmakla birlikte törenlerde kullanılıyordu. 1160 metrekarelik bir alanı kaplayan saray kentte bulunan en küçük saraydı. Persepolis'te bulunan diğer yapılar, Askeriye Kapısı, Askeriye Salonu, Yüz Sütunlu Salon, Kraliyet Hazinesi, Askeri Ziyaret Alanı, Hadish Sarayı ve Kral Kapısıdır. Yüz sütunlu salon olarak da bilinen Taht Salonu Persepolis'in en büyük yapısıydı. Bu yapı muhtemelen idari işlerin yürütüldüğü yerd¹¹.

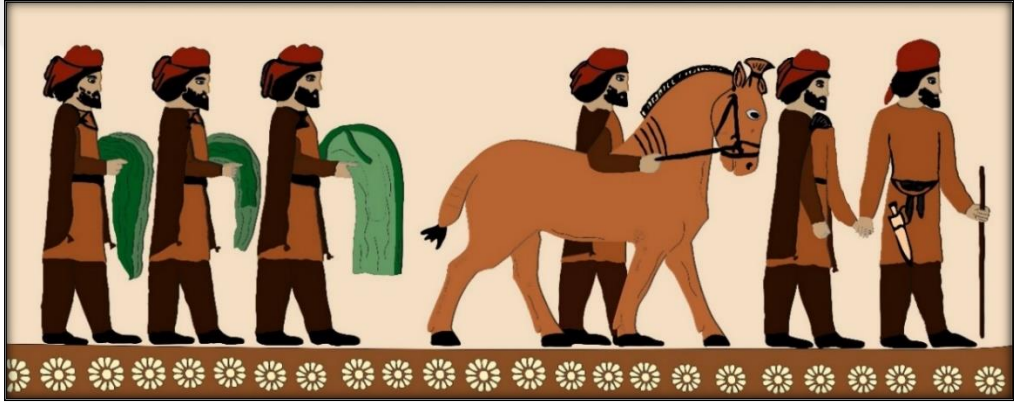
Persepolis antik kentinde bulunan bir diğer önemli yapı ise Apadana'dır. Apadana, çatısı sütunlar ile ayakta duran kabul ya da toplantı salonudur. Muhtemelen Pers İmparatorluğu'nda bulunan elçiler/temsilciler bu bölümde ağırlandı.

¹¹ Casabonne, 2007: 20 - 35

Persepolis Apadanasının Kuzey ve Doğu merdivenlerinde bulunan ve 23 Heyetin kabulünün betimlendiği tasvirler de oldukça ilgi çekicidir (Bkz. Resim 5 – 6)¹².

Dokuzuncu Heyet olan Kappadokia ve üçüncü Heyeti oluşturan Armenia delegasyonları giydikleri kıyafetler ve başlıklar bakımından oldukça büyük benzerlikler göstermektedir (Bkz. Resim 6). Bu benzerlikler, Herodotos tarafından da aktarılan benzerlikleri doğrulamanın yanı sıra Kappadokia ve Armenia arasındaki ilişkilerin gücünü de yansıtmaları bakımından önemlidir.

Resim 5. Kappadokia Heyeti Tasviri

(Bkz. Dönmez, 2016: Fig. 88)

¹² Kuhrt, 2010: 523

Resim 6. Saray Muhafızı Eşliğinde İlerleyen 3 Kişilik Armenia Delegasyonu

(Bkz. Dönmez, 2016: Fig. 86)

Persepolis Apadanasına ulaşan merdivenlerde Medlerin Persler ile el ele betimlendikleri kabartmalar bulunmakta ve Medler yuvarlak başlıkları ile ayırt edilebilmektedir¹³. Persepolis kabul salonunun merdivenlerinde kralla sunuda bulunan halklar arasında Assur ve Fenikeli betimlemeleri de bulunmaktadır. Sunu sahneleri Pers sanatında sıkça kullanılan betimlemelerden biriydi¹⁴.

Persepolis Sur Duvarları Arşivi'nde bulunan ve sadece bir kısmı yayınlanan binlerce tablet, çok ayrıntılı bürokratik ve merkezi bir yapılanmayı göstermektedir. Arşiv, kuzey sur duvarlarının olduğu bölümdeki küçük odaların içinde bulunmuştur. Elamca tabletlerin yanı sıra, burada bulunan ortalama bin tane Aramice tablet, Persepolis yönetiminde Aramice kullanıldığını da göstermesi bakımından önemlidir. Tabletlerin içeriğine bakıldığında, çalışma hizmetlerinin karşılığı olarak ödenen yemek masrafları, tanrılara sunulan sunular, idari merkezler arasındaki ulaşım gibi konulardan detaylı olarak bahsedildiği görülmektedir¹⁵.

¹³ Rollinger, 2007: 8 - 18

¹⁴ Casabonne, 2007: 20 - 35

¹⁵ Basello, 2013: 132 - 143

1.1.3. Susa

Büyük Kyros veya Kambyses'in Susa'da aktif olduklarına dair bir delil bulunmamaktadır. Yalnızca I. Dareios, gücünü artırdıktan sonra (MÖ 520), Susa'yı kraliyet merkezlerinden biri olarak seçmiştir. Dareios'un burayı seçmesinin nedeni, muhtemelen imparatorluğun zengin Mezopotamya bölgelerine yakın olan coğrafi konumundan kaynaklanmış olabilir (Bkz. Harita 1).

I. Dareios, Pers dışında Babil ve Ekbatana'da da yerleşim yerleri oluşturmuştur. İmparatorluğun iki yüzyıllık döneminde, Susa tarihi sayıca çok az metin ile belgelendirilmiştir. Kraliyet metinleri yazarı olan kral tarafından tarihlendirilmektedir. Mevcut kraliyet metinleri, binaların yapılışını anlatmaktadır.

I. Dareios saltanatı sırasında, antik Elam şehri Susa, Akhaimenid imparatorluğunun başkentlerinden biri olmuştur. Çağdaş Babil kayıtlarında, Susa şehri Šušān ismi ile anılmaktadır. Kafa karışıklığına yol açacak şekilde, bu isim Babil'de bulunan bir veya daha fazla yöreye özgü kente atıfta bulunmak için kullanılmış olabilir. Elam şehri Šušān'ın lokasyonu ve mimari tarihi, arkeolojide kayıt altına alınırken Babil'e ait Šušān kenti/kentleri alınmamaktadır. Varlığı/varlıkları yalnızca metinsel bazda kalmaktadır.

Birçok çivi yazısı tablet, Babillilerin I. Dareios döneminden itibaren düzenli olarak Susa'ya seyahat ettiğini göstermektedir. Bu seyahatler ile ilgili yapılan çalışmalar, Šušān'ın (Susa) lokasyonu konusunda çıkmaza girmiştir. Babil'de Šušān adında bir veya birden fazla yer olabileceği için bazı bilim insanları, Babillilerin Elam başkentine seyahat ettikleri hususuna şüphe ile yaklaşmaktadır.

Susa'daki kraliyet yapıları yazıtlar sayesinde bilinmektedir. Dolayısıyla kazılarda gün yüzüne çıkarılan yapılar ile yazıtlardaki yapılar eşleştirilmeye çalışılmaktadır (Bkz. Resim 7).

Resim 7. Susa Vaziyet Planı

(Bkz. Harper, Aruz, & Tallon, 1992: Figure 3)

Sarayının üç avlusu, iki giriş kapısı ve içeride 36, dışarıda 36 adet sütundan oluşan bir apadanası bulunmaktadır. İkinci kapıda I. Dareios'un Mısırlı heykeli yer almaktadır. Birinci avlu, kanatlı boğaların resmedildiği sırlı tuğlalarla süslüdür. İkinci avluya girişte ziyaretçi, Perslerin baştanrısı Ahura Mazda'nın güneş kursunun altına yerleştirilmiş iki adet taçlı muhafız (apotropheik) sfenskle karşılanmaktadır. Üçüncü ve en özel avlu ise kanatlı kırmızı ejder panolarıyla çevrilidir. İki iç avlunun ötesinde apadanaya çıkan ufak odalar bulunmaktadır. Yapının kuzey ve batısına doğru gösterişli bir bahçenin kalıntılarına rastlanmaktadır.

Dareios'un, Susa'da bulunan, "İnşa Kitabesi" olarak da bilinen en bilindik ve fazlasıyla uzun yazıtı, bu muhteşem sarayın inşa sürecini ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır:

"(...) Süslemeleri çok uzaktan getirilen bu sarayı Susa'da inşa ettim. Dünyanın kayalıklarına varana kadar toprak aşağı doğru kazıldı. Kazı yapılırken moloz yığını toplandığı 40 cubit, bir diğer kısım 20 cubit derinlikte. Saray, işte buranın üzerine inşa edildi (...)"¹⁶*

Dareios'un yarım bıraktığı yapılar, oğlu I. Kserkses tarafından tamamlanmıştır. Kserkses'ten sonra, I. Artakserkses, II. Dareios ve II. Artakserkses tarafından inşa projelerine ağırlık vermiştir. I. Artakserkses zamanında (MÖ 465 – 424), çıkan büyük bir yangın Susa'da, bu dönemden kalan pek çok yapıyı kül etmiştir. Kent yeniden inşa edilmiş ve bununla birlikte, I. Artakserkses ve II. Dareios (MÖ 423 – 405) dönemindeki yeniden yapılanma çalışmalarına ağırlık verilmiş ve Kral II. Artakserkses nehrin karşı kenarında ikinci bir kabul salonu inşa ettirmiştir¹⁷.

1.1.4 Babil

Antik Babil kenti, antik Yakın Doğu'nun bir kısmını oluşturan güney Mezopotamya'da bulunmaktadır (Bkz. Harita 1). Babil, MÖ 2. bin yılda ortaya çıkmış ve MÖ 539 yılında Persler tarafından fethedilene kadar varlığını sürdürmüştür. Babil ismi, uzun ve yerleşmiş bir tarihe sahip olsa da bölgenin kendisi bir dizi isim değişikliği yaşamıştır. MÖ 3. ve erken 2. bin yılda, Güney Mezopotamya Sumer, Orta Mezopotamya ise Akkad idi. Babil şehrinin kendisi, ya Fırat'ın bir kolu ya da Fırat'ın kendisi olan Arahtum boyunca uzanmaktadır¹⁸. Herodotos'a göre, Fırat, kaynağını Ermenistan'dan alarak Erythreia Denizi'ne dökülmektedir¹⁹. Kyros döneminde birçok bölgede egemenlik sağlandıktan sonra Assurlar üzerine sefer açılmıştır.

Assurluların egemenliği altında bulunan birçok kent arasında en çok bilinen ve en güçlüsü olan Babil, geniş bir ova üzerine kurulmuştur. Bu antik kentin mimarisi,

¹⁶ Toteva, 2007: 40

¹⁷ A.e, 2007: 41

*Dirsekten orta parmağın ucuna kadar olan mesafeye eşit eski bir uzunluk ölçüsü

¹⁸ Arnold, 2004: 3 - 5

¹⁹ Hdt. I. 180

düz sokaklar ve üç dört katlı evlerden oluşmaktadır²⁰. Herodotos’a göre, Babil, Akhaimenid hükümdarlığı altında bulunan satraplıkların en zenginiydi ve Akhaimenid İmparatorluğuna yıllık olarak ödediği vergi neredeyse bin talant gümüş (yaklaşık 30 ton) ile harem ağası olarak yetiştirilmek üzere beş yüz erkek çocuktı. Bunun yanı sıra, Babilliler ülkelerinde orduyu hazır bulundurmak zorundaydı ve kral yılın dört ayını burada geçirmekteydi. Akhaimenid döneminde Babil kanunları, Yakın Doğu ülkeleri arasında adli normlar için genel bir model geliştirerek en üst noktaya ulaşmıştır.

Kyros Silindiri 1879 yılında Babil’de bulunmuştur. Yaklaşık 23 cm uzunluğunda ve 8 cm çapında fıç şekline kil bir obje durumunda olan silindir tarzı objeler genelde yapıların temeline koyulmakta ve Tanrılara adanmaktaydı. Bu sıradışı yazıt, Kyros’un kendi bakış açısı ile Babil zaferini anlatmaktadır. Silindir üzerindeki metinde Kyros, Babil’in koruyucu Tanrısı Marduk’un Babil Kralı Nabonidus’un yönetim biçiminden memnun olmadığından ötürü bütün topraklarda adil bir kral arayışına giriştiğini sonuç olarak Kyros’u seçtiğini ve kendisini “Kâinatın Kralı” olarak ilan ettiğinden söz etmektedir. Babil kenti, MÖ 539 yılında fethedilmiş ve sonrasında imparatorluğun kültür başkenti ilan edilmiştir. Silindir mühürdeki metne göre kral, Marduk’un izniyle, kente çarpışmadan girme hakkına sahipti. Ancak Herodotos ise, II. Kyros’un fetihlerine başladığı günden beri Babillilerin Persler ile savaşa hazırlandıklarını ve aralarında çarpışma olduğunu söylemektedir²¹.

Herodotos tarafından belirtildiğine göre, Babil’in, yılın 4 ayında Pers ordusunu beslemesinin yanı sıra burası Pers krallarının yılın bir kısmını geçirdikleri yerlerden biridir²². Bölgede saray türü bir yapının olması da bunu doğrular niteliktedir. Yapı, Susa ve daha sonra da Persepolis’te de uygulandığı gibi topraktan bir taraçanın üzerine inşa edilmiştir. Önünde ve arkasında portikolar (revak) bulunan ve dörder sütunlu iki sıra ile desteklenmiş, yaklaşık 38.40 x 20.50 m ölçülerindeki bir apadana yani kabul salonuna bulunmaktaydı. Saray bitkisel, geometrik figürlü motiflerle bezeli sırlı tuğlalarla süslenmişti. Figürlerdeki düzenin “Ölümsüzler” olarak da bilinen Pers ordusunun en seçkin kısmını da tasvir ettiği düşünülebilir. MÖ 490’lara ait olduğu

²⁰ Hdt. I.178

²¹ Casabonne, 2007: 20 - 35

²² Hdt. I. 192

düşünülen bir kil tablet bu yapının inşasının I. Dareios döneminde tamamlandığını göstermesi bakımından önemlidir²³.

1.2. Perslerde İdari Yönetim ve Siyasi Gelişmeler

MÖ 7. yüzyılda Medler ve Persler, modern Pers krallığının batı kısmında bulunan İran ovasında yaşıyordu. Yüzyılın sonuna doğru büyük Kral Kyaksares döneminde Medler, yönlerini Dicle/Tigris vadisini işgal etmek için batıya çevirmiş ve MÖ 612 yılında Assur imparatorluğunun başkenti Nineve'yi alarak, Babil Krallığının da desteği ile Assur İmparatorluğuna son vermiştir. Ancak yeni oluşan bu Babil ve Med koalisyonunda daha güçlü olan taraf Medlerdi. Böylelikle, 250 yıldır Assur egemenliği altında bulunan Yukarı Asya'dan ilk olarak Medler ayrılmış ve bağımsızlıklarını ilan etmiştir²⁴.

Medler krallar tarafından değil, “şehir derebeyleri” tarafından yönetilmekteydi. Zagros dağlarından Hazar denizine uzanan geniş bir idari bölgeye dağılmışlardı. Merkezi kuşağı, Babil ovasını İran yaylasına bağlayan büyük Horasan yolu oluşturmaktaydı²⁵. Farklı boylardan oluşan Medler, halk arasında artan huzursuzluğu ve düzensizliği durdurmak için aldığı adil kararlarla nam salan Deiokes'i kral yapmaya karar vermişti²⁶. Deiokes'in 53 yıllık saltanatının ardından yerine oğlu Phraortes geçmiş ve Persler üzerine sefer açmış ardından diğer uluslar üzerinde hâkimiyet kurmaya başlamıştır²⁷.

Phraortes'in ölmesi ile yerine o zamana kadar karmaşık halde olan Asya ordularını belli kolordulara ayırarak bir düzen içinde savaşa girmelerini sağlayan Kyaksares geçmiştir²⁸. Medler, bu dönemde, İskitler ile savaşmış, yenilmiş ve güçsüz düşmüş; 28 yıl boyunca İskitlerin boyunduruğu altında kalan Asya'da ağır vergiler ve ilgisizlikten ötürü ortalık bir yıkım yerine döndüğü için bu durumdan kaçan halk Kyaksares ve Medlere sığınmıştır.

²³ Toteva, 2007: 43

²⁴ Hignett, 1963: 77 - 78

²⁵ Rollinger, 2007: 14

²⁶ Hdt. I. 98

²⁷ Hdt. I. 102

²⁸ Hdt. I. 103

Kızılırmak/Halys nehrinde Lydialılar ile karşılaşana kadar Kyaksares batıdaki egemenlik alanını Önasya'nın kuzey kısmına doğru genişletmek için ilerlemiştir. Bu olay muhtemelen MÖ 590 yılı dolaylarında gerçekleşmiş olmalıdır. Bu savaşın altıncı yılında sona erdiği ve ikincil güçler olan Kilikia ile Babil kralları arasında bir uzlaşmaya varıldığı söylenebilir. Buna göre, Alyattes'in kızı Kyaksares'in oğlu ile evlendirilecek ve Kızılırmak/Halys, Media ve Lydia imparatorlukları arasında sınır kabul edilecekti²⁹. Kyaksares'in 40 yıl süren hükümdarlığından sonra yerine oğlu Astyages geçmiştir. Astyages'in Mandane adında bir kız çocuğu olmuştur. Astyages gördüğü rüyanın etkisi ile kızı Mandane erkek tanıma çağına geldiğinde onu bir Pers kralı ile evlendirmiş ancak kızın hamile olduğu haberini aldıktan sonra kızı geri yanına çağırması ve kendi saltanatını güvence altına almak adına gördüğü rüyanın da etkisi ile çocuk doğduğunda öldürmek üzere çocuğu Harpagos'a vermiştir³⁰.

Böyle bir sorumluluk almaktan kaçınan Harpagos, bebeği öldürmesi için Mithrades adında bir sığırtmaca teslim etmiştir. O sırada Mithrades'in karısı doğum yapmış ve ölü bir çocuk dünyaya getirmiştir. Astyages'in torununu öldürmek istemeyen Mithrades, ölü doğan çocuk ile diğerini değiştirerek Harpagos'u kandırması ve bu çocuğu kendi çocukları gibi büyütmiştir³¹.

Yıllar sonra durumu öğrenen Astyages, Harpagos'u cezalandırmak için kendi çocuğunu pişirip Harpagos'a yedirmiş ve Kyros'u ise rüyasında gördüğü kehanetin gerçekleştiğini düşünerek akrabalarının yanına geri yollamıştır³². Kyros'un gün geçtikçe büyümesi ve dikkat çekmeye başlaması üzerine bunu fark eden ve çocuğunun intikamını alma arzusu ile dolu Harpagos, dikkatleri üzerine çekmemek adına bir tavşanın içine not koyarak Kyros'a yollamıştır³³. Notunda, Media'nın ileri gelenlerinin de Astyages'e karşı ayaklanmaya hazır olduklarını vakit geçirmeden Media üzerine saldırıya geçmesi gerektiğini yazmıştır³⁴.

²⁹ Hignett, 1963:78

³⁰ Hdt. I. 108

³¹ Hdt. I. 112

³² Hdt. I. 121

³³ Hdt. I. 123

³⁴ Hdt. I. 124

Persleri Med boyunduruğu altından kurtarmak isteyen Kyros, Media üzerine yürüyerek Astyages'i ele geçirmiş böylelikle Media yenilgiye uğratılmıştır. Harpagos intikamını almış ancak o zamana kadar efendi konumunda olan Medler köle, köle olan Persler ise efendi olmuştur³⁵. Bunun ardından, II. Kyros, tarafından idare edilen Pers orduları, MÖ 550 – 530 yılları arasında Lydia ve Yeni – Babil krallıklarını birbiri ardına fethetmiş; İran Ovası ve Orta Asya'da Pers egemenliği için zemin hazırlamıştır.

Astyages'in Kyros ile mücadelesi sırasında kendi birliklerinin dahi Astyages'e karşı ayaklanması, Astyages'in kendi halkı tarafından da pek sevilen bir lider olmadığını göstermektedir. Pers egemenliğinin Medler tarafından bu kadar kolay kabul edilmesinin nedenlerinden biri bu olabilir. Bir diğer neden ise Medler, Perslere o kadar çok benziyordu ki Yunanlar tarafından genellikle birlikte anılıyordu. Yeni Pers egemenliği altında Medler'in Perslere vergi ödemesi gerekse de Medler imparatorluğun iki üstün ırkı arasında gösteriliyordu ve Medlerin soylu halkı imparatorluğun üst kademelerindeki pozisyonlara getiriliyordu.

Pers İmparatorluğu, bölgesel savaşlar, isyanlar ve bazı anlaşmalar haricinde Anadolu'da MÖ 546'dan MÖ 334'e kadar söz sahibi olmayı sürdürmüştür. Bu uzun hâkimiyetin temelinde ise Perslerin askeri, iktisadi ve yönetim şekli yatmaktadır. Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Kyros'tan itibaren kendisinden sonra hükümdar olan Kambyzes, Dareios, Kserkses ve Artakserkses tarafından uygulanan yayılmacı siyaset ve bir takım ekonomik reformlar sayesinde imparatorluk gücüne güç katmıştır³⁶.

Büyük Kral Kyros döneminde Perslerin ilk başkenti olan Pasargadae'ın yapımına başlanmış ve Astyages'i devirdikten sonra krallık merkezi Anşa'dan Pasargadae'a taşınmıştır. Bu şehir, Kyros'un MÖ 549'da Astyages karşısında galip gelmesi sonucu tam olarak savaşın gerçekleştiği yerde inşa edilmiştir³⁷.

Medler ve Lydialılar arasında imzalanan antlaşma gereğince Halys (Kızılırmak) Pers ve Lydia Krallıkları için birer sınır oluşturacaktı (MÖ 585). Ancak yayılmacı siyasetin bir sonucu olarak, Kappadokia Krallığı ile ilgili hedeflerinden

³⁵ Hdt. I. 130

³⁶ Sarıkaya, 2017: 78 - 79

³⁷ Toteva, 2007: 36 - 53

ötürü Persler ve Lydialılar karşı karşıya gelmiştir. Lydia Kralı Kroisos ise Perslerin kendileri karşısında zayıf kalacağını düşünmüş ve bu sebeple Kroisos'un eniştesi olan Astyages'i devirmesini savaş sebebi göstererek Perslere karşı sefer hazırlıklarına başlamıştır. Persler ve Lydialılar ilk defa Pteria bölgesinde karşı karşıya gelmiş ve büyük bir savaş yaşanmıştır³⁸.

İki taraf da bu savaşta ağır kayıplar vermiştir. Savaşta adamlarının sayısının Kyros'unkinden az olduğunu fark eden Kroisos Mısırlılardan yardım istemek için Sardeis'e doğru çıkmış ancak Kyros'un da peşinden geleceğini düşünmemiştir. Bu sırada da Persler karşısında savaşan ordudaki paralı askerleri göndererek sayıyı daha da azaltan Kroisos'un bu düşüncesini önceden fark eden Kyros, ordu tekrar toplanıp Lydia güç kazanmadan Sardeis'e doğru yola çıkmıştır³⁹.

Pers ve Lydia orduları Sardeis kentinin önünde savaşa tutuşmuştur. Atların develerden korktuğunu bilen Kyros, savaş düzenlemesi yaparken ilk olarak yük taşıyan develeri kullanmıştır. Lydia ordusunda bulunan atlar bu develerden korksa da Lydia askerleri yaya olarak savaşa devam etmiştir. İki taraf da ağır kayıplar verse de bir süre sonra Lydia geri çekilmek zorunda kalmıştır. Kyros, bu savaşın sonunda ele geçirdiği Lydia Kralı Kroisos'a herhangi bir zarar vermemiş aksine onu baş danışmanı yapmıştır⁴⁰.

Lydia düştükten sonra Batı Anadolu kentleri teker teker Pers hâkimiyetini kabul etmek durumunda kalmış, Sardeis'in ele geçirilmesi ile Kyros Anadolu'nun tek hâkimi konumuna gelmiştir. Sardeis'in ele geçirilmesinin ardından Akhaimenid yönetimi Lydia'nın para sistemini benimsemiştir⁴¹. Anadolu'nun tek hâkimi olduktan sonra Kyros, ele geçirdiği yerlerde güvenlik ve sürekliliği sağlayabilmek için garnizonlar oluşturmuştur.

Büyük Kral Kyros, bu savaştan sonra Anadolu'yu beş satraplığa ayırmıştır; Katpatuka (Kappadokia), Yukarı Phrygia, Yauna, Karia ile Aşağı Phrygia – Sparda.

³⁸Hdt. I. 76

³⁹ Hdt. I. 77

⁴⁰ Hdt. I. 86

⁴¹ Bakır, 2011: 26 - 27

Bunun sonucunda Kızılırmak Havzası ve yakın çevresi Hellenistik Dönem'e kadar Akhaimenid egemenliğinde kalmıştır⁴². Kyros, bölgenin tümünü egemenlik altına aldıktan sonra Assur'a sefer açmıştır çünkü Assurluların elinde Babil de dâhil olmak üzere çok sayıda kent bulunmaktaydı ve Assurya Asya kaynaklarının hemen hemen üçte birine tek başına sahipti.

Kyros, Babil'i zapt ettikten sonra Nabonidos'u tahttan indirerek MÖ 539 yılında Kral ünvanı almıştır. Fethedilmesinin ardından, Aramice ve çivi yazılı belgeler, Babil'in Pers yönetimi altında önemli bir ekonomik merkez olduğunu göstermektedir. Ayrıca Pers dönemine ait belgeler, Babil ve İranlıların yanı sıra, Yahudiler, Araplar, Fenikeliler, Mısırlılar, Hintliler ve aynı zaman da Yunanlardan da söz etmektedir. Babil aynı zamanda, Akhamenid krallarının yılın birkaç ayını geçirdiği bir yerleşim yeri olarak da kullanılmaktaydı. Babil'in yanı sıra Kyros döneminde Suriye de Pers İmparatorluğu'na dâhil olmuş ve Akhaimenid İmparatorluğu toprakları Seyhun nehri ile Önasya'ya kadar genişlemiştir⁴³.

Büyük Kral Kyros, Assurların eyalet sistemi olan "Satraplık Sistemini" ele geçirdiği bölgelere uyarlamıştır⁴⁴. Akhaimenidler, Anadolu'nun neredeyse hiçbir alanına bölgesel düzeyde imar yatırımları ve kültürel etki yapma ihtiyacı hissetmemiş bunun yerine satraplık merkezleri ya da alt birimleri olarak belirledikleri bazı yerleşmeler ile yakın çevrelerini Persleştirme yoluna gitmişlerdir⁴⁵.

Kyros'un ölümü ile birlikte MÖ 1 Nisan 530 tarihinde yerine oğlu Kambyses geçmiştir. Kambyses'in bir de Smerdis adında bir kardeşi vardı. Kambyses bir gece rüyasında yerine kardeşi Smerdis'in geçtiğini gördüğü için hükümdarlığını güvence altına almak amacıyla kardeşini öldürtmüştür.

Kambyses hükümdarlığı sırasında yönünü Mısır'a çevirmiş ve böylece bu dönemde Mısır ve Libya ele geçirilerek ülke sınırları daha da genişletilmiştir. Ancak Herodotos tarafından aktarılan bilgilere göre, Kambyses'in akıl sağlığının yerinde

⁴² Dönmez, 2016: 149 - 150

⁴³ Stoneman, 2015: 35 - 37

⁴⁴ Hdt. I. 104

⁴⁵ Dönmez, 2016: 22 - 23

olmadığından şüphelenilmekteydi ve bu dönemde Mag ayaklanması patlak vermiştir. Kambyses'in malını mülkünü emanet ettiği Mag olan Patizeithes ve Smerdis adındaki kardeşi Perslere karşı ayaklanma hazırlıkları içindeydi; Kambyses'in kardeşi Smerdis'in öldüğünü bilen çok az kişi olduğundan Patizeithes aynı isme sahip kardeşi Smerdis'i götürüp tahta oturtmuş ve Kyros'un oğlu Smerdis gibi tanıtmıştır⁴⁶.

Bunun üzerine geç de olsa kardeşi Smerdis'i boş yere öldürttüğünü, kehanetin buna işaret ettiğini anlayan Kambyses, ölmeden önce yirmi soyluyu toplayıp kardeşi Smerdis'in öldüğünü başlarındakinin bir Mag olduğunu anlatsa da Persler buna inanmamış aksine bunun bir iftira olduğunu düşünmüştür. Kambyses'in ölümünün ardından kralın saraydan hiç çıkmadığını ve kimse ile görüşmediğini fark eden Otanes, saraydaki kızına kralın gerçek Smerdis olup olmadığını anlamak için kulaklarına bakmasını çünkü Mag olan Smerdis'in kulaklarının Kambyses tarafından kesildiğini; kulakları varsa bunun gerçek Smerdis olduğunu söylemiştir⁴⁷.

Otanes'in kızı babasının verdiği görevi, Smerdis uyurken gerçekleştirmiş ve kulakları olmadığını fark etmiştir. Bunun üzerine Dareios'un da içinde bulunduğu Yediler (Vindafarna, Otanes, Gobyras, Hydarnes, Megabyxus ve Aspathines) harekete geçerek hemen bir plan yapmış ve yapılan planın işe yaraması sonucu Magların kafasını keserek yönetimi ele geçirmeyi başarmıştır⁴⁸.

Kambyses döneminde, Mısır'ın satraplık sistemine dâhil olması dışında babası tarafından yapılan atamalarda değişikliğe gidilmemiştir. Kambyses'in başarıları arasında, Fenikeliler ile anlaşma yapması ve devlet bütçesi ile denizler üzerinde egemenlik kurmaya çabalaması gösterilebilir. Yedilerin bu başarısının ardından yönetimi, MÖ 29 Ekim 522 tarihinde Hystaspes oğlu Dareios almış ve tahta geçtiğinde bağlarını sağlamlaştırmak amacı ile Kyros'un kızları, Otanes'in Smerdis gerçeğini ortaya çıkaran kızı ve Smerdis'in bir kızı ile daha nikâh kıymıştır. Dareios,

⁴⁶ Hdt. III. 61

⁴⁷ Hdt. III. 68

⁴⁸ Hdt. III. 69

hükümdarlığının ilk yıllarında Persis'ten başlayıp Babil'e kadar yayılan ayaklanma ve isyanları bastırmayı başarmıştır⁴⁹.

Dareios döneminde imparatorluğu gücüne kavuşturmak için askeri, yönetim ve siyasi alanlarda reformlar yapılmıştır. Bu dönemde yapılan reformlardan bazıları; krallık merkezinin Pasargadai'dan Persepolis'e taşınması; Eski Persçe çiviyazısı oluşturulması; aynı zamanda satraplıklar ve vergi alanında yapmış olduğu düzenlemeler olarak gösterilebilir.

Bununla birlikte Akhaimenidlerin satraplık merkezlerine yaptıkları en önemli katkı, satraplık merkezleri ile yakın çevrelerinde, su kaynağı ya da birikintisi içeren geniş bahçeler ve av parkları bir diğer deyişle paradeisoslar kurmuş olmalarıdır. Böylelikle Akhaimenidler, paradeisoslar ile anavatanlarındaki yaşamlarını ve kültürlerini Anadolu'ya taşımışlardır⁵⁰.

Kyros ve Kambyes dönemlerinde vergi ödemeleri ile ilgili kesin bir düzenleme yapılmamıştı ancak Dareios döneminde ilk düzenli vergi ve araç ödeme sistemi oluşturulmuştur. Yaptığı düzenlemeler nedeniyle halk arasında Dareios tüccar, Kambyes zorba, Kyros ise baba olarak anılmaktaydı⁵¹.

Dareios'un tahta geçmesi ile birlikte, yazılı kaynaklarda artış meydana gelmiştir. Dareios döneminde, çiviyazısı anıtlar üzerindeki kaligrafik yazıtlar ve sanat eserlerinin yanı sıra kraliyete ait metal eserlerde de kullanılmıştır. Pers dilinde yazılmış metinlerde Akkad çiviyazısından farklı bir çiviyazısı kullanılmıştır. 19. yüzyılda, Dareios'un (MÖ 486 – 422) başarılarını anlattığı ve Hamadan – Babil ticaret yolu üzerinde bir dağın yamacında bulunan Bisutun yazıtını çözmeyi amaç edinen Henry Rawlinson'un büyük çabaları ile deşifre edilmiştir.

Ancak, Bisutun yazıtının deşifre edilmesi bilim insanlarına o döneme dair yeterli miktarda bilgi vermediği için sınırlı olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu yazıt, döneme ait siyasi olaylar, tarihi değişiklikler ve idari yapı hakkında bilgi içermemektedir. Bunun yanı sıra, bu metinlerin sadece yapay Pers Kraliyet oluşumları

⁴⁹ Hdt. III. 88

⁵⁰ Dönmez, 2016: 23

⁵¹ Hdt. III. 89

olduğu düşünülmektedir. İran'da yazıtların tümü, yapıların ve kaya yüzeylerinin üzerinde ya da küçük taşınabilir objelerin üzerinde bulunmaktadır. Antik Pers diline dair diğer bir ilginç nokta ise Elam ve Babil Akkadca dilleri ile birlikte yazılmış olmasıdır⁵².

Dareios'un tahta geçmesi ile birlikte artan yazılı kaynakların yanı sıra, satraplık sisteminde de değişiklik yapılmış Dareios tarafından ülke 20 satraplık merkezine ayrılmıştır. Herodotos'a göre bu satraplık merkezleri şunlardır: İonialılar, Asya Magnezyalıları, Aioliyalılar, Kariyalılar, Lykialılar, Miliyalılar, Pamphyliyalılar birinci hükümet, Mysia, Lydia, Lasonia, Kabalia ve Hytenneia ikinci hükümet, Phrygia, Asya Thrakları, Paphlagonia, Mariandyn, Suriye üçüncü hükümetti. Kilikia dördüncü hükümet, bütün Fenike ve Filistin denilen Suriye ile Kıbrıs adası beşinci hükümet, Mısır, Mısır'ın komşusu Libya ve Mısır'a bağlı bölgeler olan Kyrene ve Barka altıncı hükümet, Sattagydlar, Gandarlar, Dadikler, Aparytler yedinci hükümetti. Susalılar ve Kissialılar sekizinci hükümet, Babil ve Assurya'nın geri kalan yerleri dokuzuncu hükümetti. Akbatana ve Media'nın geri kalan yerleri, Parikanlar, Orthokorybantlar onuncu hükümet, Kaspianlar, Pausikaililer, Panthimathililer ve Dariaililer on birinci hükümeti, Baktrian'dan Aigles'e kadar olan bölge ise on ikinci hükümeti oluşturuyordu⁵³.

Paktyika ülkesinden Ermenistan'dan ve komşuları olan ülkelerden Karadeniz'e kadar olan yerler on üçüncü hükümeti, Sagartianlar, Sarangianlar, Thamanaolular, Utialar, Mykoslar, Erythreia adalarında oturunlar on dördüncü hükümeti, Sakaeliler ve Kaspianlar on belinci hükümetti. Parthlar, Khorasanlılar, Safad ve Aryalıları on altıncı hükümeti; Parikanlar, Asya Ethiopialıları on yedinci hükümeti, Matienler, Saspeirler, Alarodialılar on sekizinci hükümeti oluştururken Moskhililer, Tiberanililer, Makronai, Mossyoikia ve Marsa on dokuzuncu hükümeti; son olarak Hintliler yirminci hükümeti oluşturmaktaydı⁵⁴.

Satrapların bütün yönetsel ve hukuksal yetkilere sahip olmasının yanı sıra birçok eyalette, işlerini bir ölçüye kadar yöneten fakat yine de satraplara bağlı olan

⁵² Kuhrt, 2007: 649 - 650

⁵³ Hdt. III. 92

⁵⁴ Hdt. III. 94

yerli yöneticiler bırakılmıştır. Dareios, genel olarak, geleneklerine dokunarak halkı tedirgin etmemek amacıyla, satraplıklarda yerel yönetim, hukuk ve tapınma biçimlerini olduğu gibi korumuş, satrap dışında her eyalete merkez yöneticilerine doğrudan bağlı bir garnizon komutanı atamıştır.

Belirlenen bu satraplık merkezlerinin her birinin vereceği vergi miktarı Dareios tarafından belirlenmiştir. Büyük Kral Dareios, vergilerden gelen bu paraları, madeni erittirip toprak kaplara doldurtup para lazım olduğunda dolu kapları kırdırarak para bastırmak için kullanmıştır. Bunun amacı, bir yandan memurların denetimini güçlendirmek bir yandan da bölgelerin aynı zamanda satrapların ayrılıkçı girişimini önlemektir. Ayrıca Dareios döneminde, satrap ve komutanları izleyen bir casusluk şebekesi kurulmuştur.

Hem ticareti ve satraplar arasındaki ilişkileri geliştirmek hem de stratejik amaçlarla büyük yol yapımlarına ağırlık verilmiştir. Bunların en önemlisi Dicle ve Fırat'ı geçerek Ephesos'u Susa'ya bağlayan ve üzerinde yüz on bir posta istasyonu bulunan 2400 km uzunluğundaki “Kral Yolu”⁵⁵.

⁵⁵ Diakov, Kovales, 2014: 141

Harita 2. Pers Kral Yolu'nun Gösteren Harita

(Bkz. Stoneman, 2015: Map 1)

Bu yol Ephesos'tan başlayarak Sardeis üzerinden Gordion'a, buradan da Kappadokia'da bulunan Pteria'ya gidiyordu. Oradan da Doğu Anadolu'dan geçerek Dicle vadisi istikametinde Mezopotamya'ya ulaşp Susa'da son buluyordu (Bkz. Harita 2).

Kral Dareios döneminde, Samos alınarak diğer barbar kentleri ve Yunanistan arasında ele geçirilen ilk yer burası olmuştur. Dareios'un Samos'a doğru sefere çıktığı sırada, ayaklanmaya kalkan Babilliler, ayaklanma hazırlıklarına Maglar yönetimi ele geçirdiği sırada başlamış ve ayaklanma hazırlıklarını gizli tutmayı başarmıştır. Hazırlıkları tamamlanınca yiyeceklerin boşa gitmesini önlemek amacı ile bir tanesini yemek pişirmesi için ayırıp diğer bütün kadınlar boğularak öldürülmüştür. Ancak Zopyros'un fedakârlıkları ile bu isyan başarıyla bastırılarak Babil ikinci kez fethedilmiştir. Kenti hâkimiyet altına aldıktan sonra Dareios kent duvarlarını yıktırarak kapıları kaldırmıştır. Dareios, hizmetlerinden ötürü Babil'in başına Zopyros'u geçirmiştir⁵⁶.

Dareios döneminde, Asya'nın büyük bir bölümü keşfedilmiştir. İçinde timsah bulunan Indos ırmağının nerede denize döküldüğünü öğrenmek isteyen Dareios döneminde, Hintlilerin egemenlik altına alınmasının ardından Hint Denizi Pers gemilerine açılmıştır. Böylelikle Asya'nın tümü keşfedilmiştir. Kral Dareios, aynı zamanda Skytlere karşı da sefere çıkmıştır. Başlangıçta, Skythlerin yoksulluk ve fakirlik içinde olduğunu düşünen Dareios'un kardeşi Hystaspes'in oğlu Artabanos onu vazgeçirmeye çalışsa da tüm hazırlıklar tamamlandığında Dareios Susa'dan Skythler üzerine sefere çıkmıştır⁵⁷.

Susa'dan sefere başlayan Dareios, Thrakia Boğazında kurulan bir köprü ile Khalkedon'a gelerek gemiyle Kyaneia adalarına gitmiştir. Dareios imparatorluğundaki bütün ulusları savaşa götürmekteydi. Birliklerin sayısı, donanma hariç, atlı yaya hepsi toplandığında yedi yüz bini buluyordu. Aynı zamanda bu sefer için altı yüz gemi toplanmıştır. Ancak seferin istediği gibi sonuçlanmaması sebebi ile

⁵⁶ Hdt. III. 160

⁵⁷ Hdt. IV. 1

Dareios geri çekilme kararı almış ve İonialıların da yardımı ve sadakati sayesinde güvenli bir şekilde yurduna geri dönmüştür⁵⁸.

Dareios döneminde, Dardanos, Abydos, Perkote, Lampsakos ve Paisos gibi Hellespontos siteleri de alınmıştır. Paisos'tan Parion üzerine yürürken Kariyalıların da İonialılara uyarak Perslere karşı ayakladığını öğrenen Dareios, Hellespontos'tan geri dönerek Karia üzerine yürümüş; Miletos'un alınışından hemen sonra, Persler Karia'yı da egemenlik altına almayı başarmıştır.

Sardeis'e yaptıklarından ötürü Atinalılara karşı öfke dolu olan Büyük Kral Hystaspes oğlu Dareios, Marathon Savaşının haberi gelince daha çok öfkelenmiş ve Yunan anakarasına karşı silahlı bir saldırıya geçmek üzere daha büyük bir isteğe kapılmıştır. Bunun üzerine hemen yola çıkan haberciler ilden ile atlayarak eskisinden daha çok asker toplanması, gemiler yapılması, at ve yiyecek giyecek hazırlanması için çalışmıştır. Yunanistan'a gönderilmek üzere en işe yarar adamlar toplanmış, donatılmış ve bu durum yaklaşık 3 yıl boyunca sürmüştür. Dördüncü yıl, Kambyses tarafından boyunduruk altına alınan Mısırlılar Perslere karşı başkaldırmış bunun üzerine Dareios aynı anda her iki tarafa da sefer açmak üzere daha büyük çaba harcamak zorunda kalmıştır⁵⁹.

Dareios'un Mısır ve Atina'ya karşı sefer açma hazırlıkları sırasında oğulları arasında taht kavgası çıkmıştır. Pers geleneklerine göre, ordunun başına geçmeden önce Dareios'un kendisinden sonra gelecek kralı seçmiş olması gerekmektedir⁶⁰. Her yerde olan ortak geleneklere göre, iktidar en yaşlı olanın hakkı olarak görülmektedir⁶⁰.

Bu sırada, Sparta'da krallıktan düşürüldükten sonra Lakedaimon'dan uzaklaşan Ariston oğlu Demaratos Susa'ya gelmiş ve gelişi bu taht kavgasının yaşandığı döneme rastlamıştır. Dareios'un oğulları arasındaki taht kavgasını öğrenen Demaratos, Kserkses'in tarafını tutarak dayanak olarak sunduğu şeylere kendisinin Dareios, Pers Kralı olduktan sonra doğduğunu oysa Artobazanes doğduğu zaman Dareios'un sıradan biri olduğunu eklemesini öğütlemiş; örnek olarak Sparta'yı

⁵⁸ Hdt. IV. 142

⁵⁹ Hdt. VII. 1

⁶⁰ Hdt. VII. 2

göstermiştir. Sparta’da da bir kralın kral olmadan önce doğmuş çocukları varsa ve kral olduktan sonra da çocuğu olursa babanın yerini ikinci çocuk almaktadır. Bu duruma hak veren Dareios, Kserkses’i kral olarak seçmiştir. Perslerin gelecekteki kralı seçen Dareios, bunun üzerine sefere çıksa da Mısır ayaklanması ve taht kavgasını izleyen yılda hayatını kaybetmiştir. 36 yıl hüküm süren Dareios, ne Atina’yı ne de Mısır’ı cezalandırabilmiştir. Dareios öldükten sonra yerine önceden belirlemiş olduğu oğlu Kserkses geçmiştir⁶¹.

1.3. Perslerde Askeri Yönetim ve Ordu

1.3.1. Orduda Eğitim

Antik dünyanın önemli güçlerinden biri olan Perslerin, imparatorluğun kurulmasının ardından kısa bir süre içinde sınırlarını hızlı bir biçimde genişletebilmesi ve ele geçirdiği topraklarda hâkimiyetin kalıcı olmasını sağlaması için güçlü bir orduya sahip olması gerekmektedir. Persler, ele geçirdikleri topraklarda ılımlı ve barışçıl bir politika izlese de çok farklı uluslardan oluşan ve çok geniş coğrafyaya yayılan bir imparatorluğun dağılmasını önlemek ve bir arada kalmasını sağlamak için barışçıl politika tek başına yeterli olmayacaktı. Bunun bilincinde olan Persler, askerlik eğitimine büyük önem vermiştir.

Eğitimin yanı sıra Persler ahlaki değerlere, dürüstlüğe ve doğru söylemeye de önem vermiştir. Persepolis yakınlarındaki Nakş – i Rüstem yazıtlarında I. Dareios kendini Ahura Mazda’nın koruması altında “gerçeğin dostu ve yalanın düşmanı olarak tanıtmaktadır:

“Eğer bir asi görürsem veya onu görmediğim zaman bile hem ellerim hem de ayaklarımla becerikliyimdir; süvari olarak, iyi bir süvariyimdir; okçu olarak hem ayakta hem de at üzerinde iyi bir okçuyumdur; mızrakçı olarak, hem ayakta hem de at üstünde iyi bir mızrakçıyım⁶².”

Günlük jimnastik egzersizlerini tamamladıktan sonra, kek, ekmek, kakule, tuz taneleri ile kavrulmuş veya haşlanmış et yer ve su içerlerdi. Bunun yanı sıra ağaç

⁶¹ Hdt. VII. 4

⁶² Casabonne, 2007: 20 - 35

dikme, kesme, ketenden elbise yapma ve avcı ağı yapma eğitimi de alırdı. Eğitimi tamamlayan çocuklar (kardakaların) 20 yaşından 50 yaşına kadar hem atlı hem de piyade olarak askeri görevlerini yerine getirmektedir⁶³.

Pers askeri eğitiminin temelini ata binmek ve atla avlanmak, ok atmak ve mızrak kullanmayı bilmek oluştuyordu. Ağır (miğferli ve zırhlı) veya hafif Pers süvarisi Hellenleri oldukça etkilemişti. Med topraklarından gelen ve kraliyet haralarında yetiştirilen Nesea atları çok ünlüydü ve o döneme göre boyut olarak da oldukça büyüktü. Büyük Kral, MÖ 6. yüzyılın sonundan itibaren darp edilen kraliyet sikkeleri, dareikoslar (altın) ve sigloslar (gümüş) üzerinde bir mızrak ve okla silahlanmış şekilde betimlenirdi; işlemeli tiara da kraliyet simgelerindendi⁶⁴.

Perslerde Media'nın işgaline kadar herhangi bir düzenli ordu bulunmamaktaydı. Düzenli ordudan önce Perslerde, kabileler arasında eli silah tutan herkes savaşa katılırdı. Media devletinin fethi ile bu kabilelerin ilk defa Büyük Kyros tarafından bir araya getirilerek Media'yı fethedecek kadar büyük bir birlik oluşturduğu söylenebilir.

MÖ 553 yılında, Pers İmparatorluğu Önyasya'nın en önemli devletlerinden biri olan Med Devleti'ni istilasıyla başlayıp başta İran olmak üzere batıda Kızılırmak'a kadar uzanan geniş toprakların üzerinde bir imparatorluk meydana getirmiştir. Ele geçirdikleri bölgelerde, barışçıl bir politika izleseler de çok farklı uluslardan oluşan bir topluluğu kontrol altında tutabilmek için aynı zamanda güçlü bir orduya da ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle Persler, bu politikalarını devam ettirmek ve sınırlarını korumak için güçlü bir düzenli ordu kurmuştur.

İmparatorluğun ilk ordusu Kyros tarafından düzenlenmiş ve kurumsal hale getirilmiştir. Ancak fethettiği diğer devletlerin askeri zayıflıklarını gözlemleyerek çıkarımlar yapmış ve ordusunu yeniden düzenlemiştir. Fethettiği bölgelerin askerlerini de ordusuna katarak kozmopolit yapıda güçlü bir ordu meydana getirmiştir.

⁶³ Duran, 2016: 221 - 232

⁶⁴ Casabonne, 2017: 20 - 35

Akhaimenid askeri yapılanmasının kalbinde kral bulunuyordu. Kurucu kral Büyük Kyros'tan, son kral III. Dareios'a kadar Pers krallarının büyük ve önemli seferlerde ordusunun başında olup orduyu kendisinin komuta etmesi beklenmekteydi. Bu sebeple, I. Dareios, İskitlere karşı kendi ordusunu kendi idare etmiş yine aynı şekilde Kserkses ise atalarının da yapmış olduğu üzere Yunanistan işgalinde kendi ordusunu kendi komuta etmiştir. Fakat imparatorluğun yönetim merkezinden yıllarca uzakta olmak bazı durumlarda mümkün olmadığı için bu gibi durumlarda kral ordunun başında olmayabilirdi. Daha küçük çaplı yerel operasyonlar satraplar tarafından komuta edilebilirken daha önemli seferler ise saraydan özel olarak seçilip gönderilen generaller tarafından kontrol edilebilirdi. Özel olarak seçilen bu generaller, ya Pers soylularından ya da kraliyet ailesinden oluyordu. Örneğin Marathon savaşındaki komutanlardan biri olan Artaphernes de Dareios'un yeğenydi⁶⁵.

1.3.2. Orduyu Oluşturan Birimler

Ordu için kullanılan genel ad *spada* idi. Spada piyade, süvari, develer ve arabacılar tarafından oluşuyordu. Spada onluk sisteme göre organize edilmiştir. Pers ordusu, ondalık sisteme göre onlu, yüzöl ve binli birliklere ayrılmıştır. *Dathabam* 10 kişiden oluşan bir birlikti ve bu birliğin başında *Dathapatis* bulunuyordu. 10 *Dathabam* 100 askerden oluşan *Satabam*'ı oluşturuyor ve bu birliğin başında da *Satapatis* bulunuyordu. 10 *Satabam* ise 1000 askerden oluşan *Hazarapatis*'in komutası altında bulunan *Hazarabam*'ı oluşturuyordu. Ancak bu birlikler içinde en önemlisi, 10000 kişiden oluşan ve Ölümsüzler (*Armtaka*) olarak adlandırılan ünlü birlikti. Bu birlik aynı zamanda *Baivarabam* olarak adlandırılıyor ve başında da *Baivarapatis* bulunuyordu⁶⁶.

⁶⁵ Head, 1992: 8 - 9

⁶⁶ Fields, 2007: 35

1.3.2.1. Pers Piyadeleri

Pers ordularının ana dayanak noktası piyadelerdi. Piyadeler akinakes olarak adlandırılan uzun, düz ve iki keskin kenarlı bir hançer taşıyordu. Akinakes, 34 – 35 cm uzunluğunda düz, demirden yapılmış kısa bir kılıç olmakla birlikte kemere takılarak kullanılmaktaydı⁶⁷.

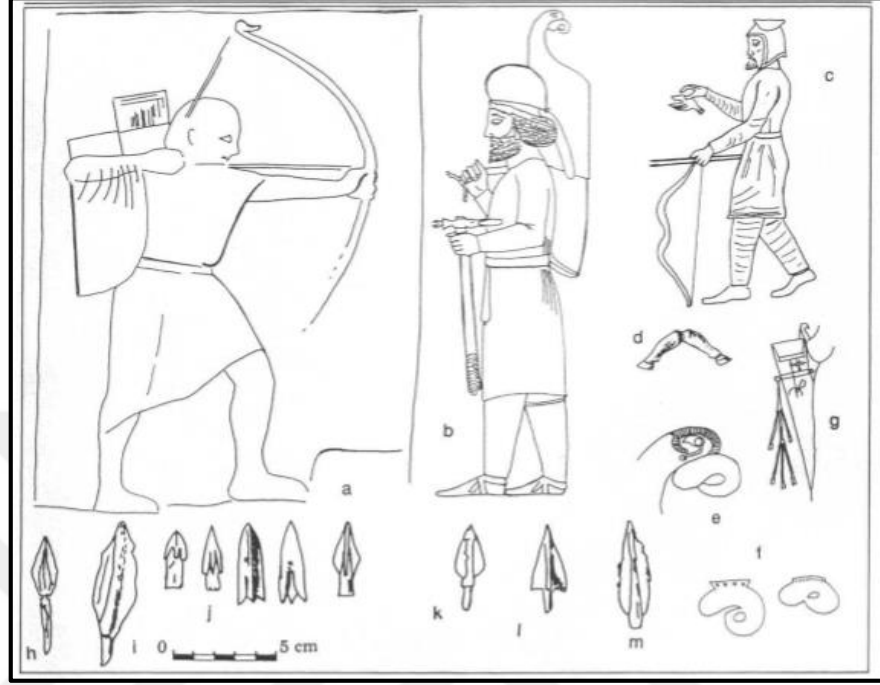
Daha erken dönemlerde kullanılan savaş baltaları Pers İmparatorluğu döneminde de kullanılmıştır⁶⁸. Savaş sırasında bu baltaların kullanılmasının sebebi, uzun, ince saplı ve keskin ağızlı olmasıdır. Hafif bir silah olmasından ötürü süvari ve piyadelerin taşınması kolay olmuştur. Ayrıca keskin ağızlı bir silah olmasından ötürü miğfer ve zırhları kolaylıkla delmektedir.

Pers yayı ise o dönemki yaylar ile kıyaslandığında oldukça büyüktü. Perslerin hareket sahasının geniş olması, yay teknolojisindeki farklılıktan ziyade daha hafif ok uçları kullanmalarının sonucuydu. Pers ok uçları genellikle 3 kenarlı olup 3 veya 4 cm uzunluğundaydı. Bu ok uçları zırhsız hedefler için oldukça etkili idi (Bkz. Resim 8). Persler, ok ucu olarak kamış ya da ince çubukların ucuna takılan üçgen şeklinde bölmeli bronz uçları kullanmıştır. Ok uçları hafif olması sebebiyle, kalkan ya da zırhları delmek için değil de daha ziyade kalkan ve zırh taşımayan hedefler için kullanılmıştır.

⁶⁷ Kılıç, 2008: 112

⁶⁸ Hdt. VI. 114

Resim 8. Pers Okçuluk Malzemeleri

(Bkz. Head, 1992: Figure 13)

Yay geleneksel bir Yunan silahı değildi. Persler tarafından sıklıkla kullanılan yay ve ok ile adam öldürme taktiği, Yunanlar tarafından aşağılık bir hareket olarak görülüyordu. Kendine zarar vermeden uzaktan bir insanı öldürmek Yunanlar için adil bir davranış değildi. Yunanlar bunu barbarlara yakışacak bir hareket olarak görüyordu.

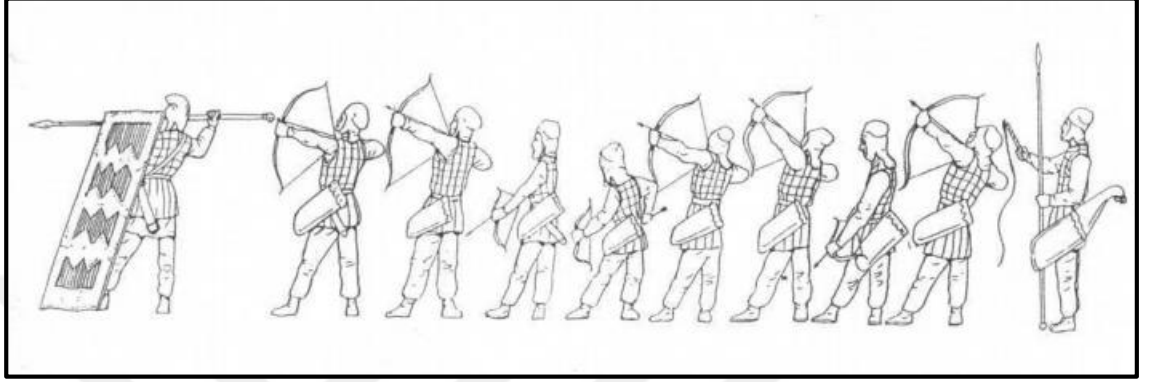
Pers piyadeleri, koruma amaçlı olarak hafif hasırdan yapılmış kalkanlar kullanıyordu. Bu kalkanlar muhtemelen ıslak ham deri üzerinde kamışların birbirine geçirilmesi yöntemi ile yapılıyordu. Büyük dikdörtgen şeklinde, hasırların bir araya getirilip güçlendirilmesi ile yapılan kalkanlar “spara” olarak adlandırılıyor; bunları taşıyan kişilere ise sparabara deniyordu⁶⁹.

Bu kalkanlardan bazıları hem küçük hem de hilal şeklinde iken bazıları da büyük ve dikdörtgen biçimliydi. Büyük ve dikdörtgen biçimli kalkanlar muhtemelen okçunun arkasına sığınarak okunu güvenli bir şekilde atabilmesi için tasarlanmıştı.

⁶⁹ Sekunda, 1992: 16 - 17

Perslerden bazıları miğfer takarken sadece Mısırlılar ve Mezopotamyalılar vücutlarını korumak için deriden yapılmış zırh giyiyordu⁷⁰ (Bkz. Resim 9).

Resim 9. On Kişiden Oluşan Pers Piyade Tasviri

(Bkz. Head, 1992: Figure 11)

Yukarıdaki tasvirde, birinci sırada, kalkanını yere koyarak diğer askerleri koruyan bir mızrak taşıyıcı tasvir edilmektedir. 2 – 9 numarada ise kılıç veya balta taşıyan okçuları gösterilmektedir. Bu askerler kalkan kullanmıyor. 10. Sıradaki asker ise kol sonu subayıdır. Silahı varsayımlara dayanmaktadır.

Pers piyadeleri arasında sapancılar da bulunmaktaydı. Sapan tanelerinden Eski Ahit'te şu şekilde söz edilmektedir⁷¹: Savaşmak için ordularını toplayan Filistliler ile Saul komutası altındaki İsraililer Yahuda'nın Soko kenti yakınlarında ordugâhlar oluşturmuştur. İsraililerin savaş pozisyonu aldığını gören Filistli Golyat adında çok uzun ve güçlü bir savaşçı ortaya çıkmış ve İsraililerin köle olduğunu ancak karşısına bir savaşçı çıkarmalarını ve bu savaşmasının kendisini yenmesi durumunda Filistlilerin köle olacağını söylemiştir. Birgün Beytlehemli İşay'ın oğlu Davut, kardeşlerine yemek getirmek üzere ordugâha geldiği sırada Golyat'ın yeniden meydan okuduğunu duymuş ve Golyat ile savaşmak istediğini söylemiştir. Davut'un Golyat ile savaşmak istediğini duyan Saul Davut'u çağırtmış ve savaşmasına izin vermiştir.

Karşısında kızıl saçlı, genç bir adam gören Golyat onu hafife alsa da daha önceden dereden topladığı 5 çakıl taşını cebine koyan Davut o sırada taşlardan birini

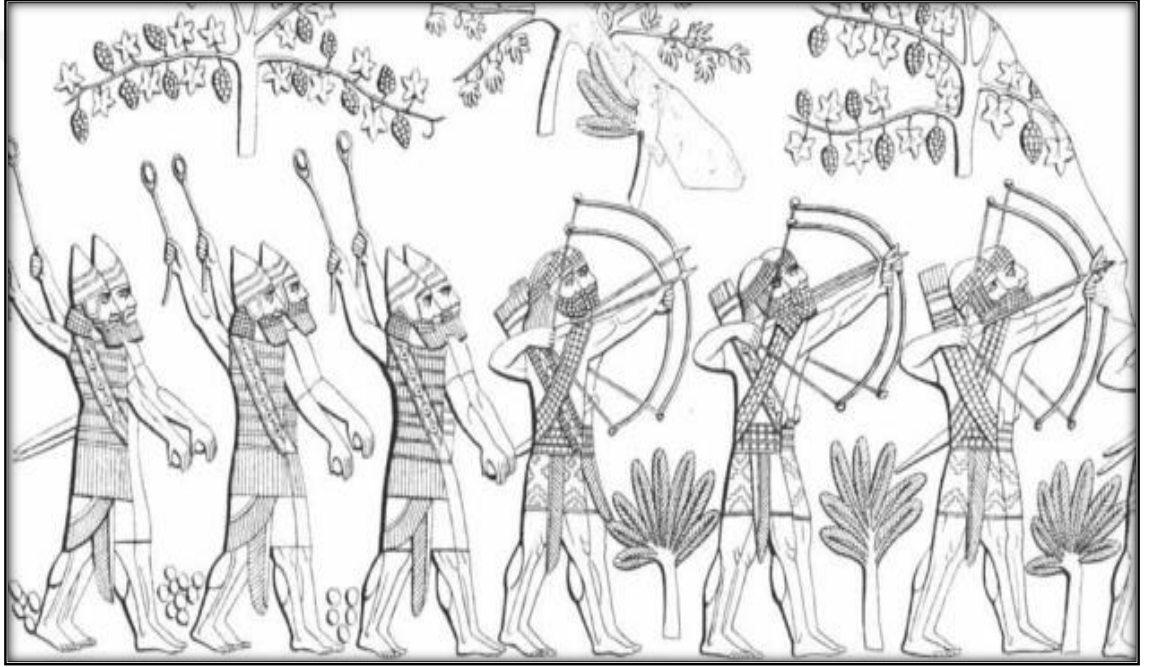
⁷⁰ Fields, 2007: 37 - 39

⁷¹ I. Samuel, 09:17

çıkarmış ve sapan ile Golyat’a fırlatmıştır. Alnına saplanan taş ile birlikte yere düşen Golyat, Davut tarafından yenilgiye uğratılmış ve kafası kesilerek öldürülmüştür (1. Samuel, 17).

Assur ordusunda da sapancılar olduğundan söz edilmektedir. Assur ordusunda da piyadelere sapancılar ve okçular eşlik etmekteydi. Savaş sapancıların atışları ile başlıyordu (Bkz. Resim 10).

Resim 10. Assur Okçularının Arkasında Bulunan Sapancılar Tasviri

(Bkz. Korfmann, 1973: 36)

Antik kaynaklar sayesinde bilgi sahibi olduğumuz Pers savaş taktikleri de Assurlulara benzemektedir. Sefere gündüz ve ilkbahar aylarında çıkan Pers ordusu genellikle savaşlara ise okçular ile kurşun veya taştan yapılmış sapan taneleri atan sapancıların atışları ile başlamaktaydı⁷².

1.3.2.2. Süvariler

Süvari birliği, söz konusu toprakların fethedilmesinde ve krallığın bu kadar geniş sınırlara ulaşmasında oldukça etkin bir rol oynamış ve bu birlik Akhaimenid

⁷² Wiesehöfer, 1996: 93

İmparatorluğunun son günlerine kadar önemini korumuştur. İlk Pers süvari birliğini oluşturup finanse eden Büyük Kyros, krallığın at gücünü oluşturmak için “eşitler” olarak adlandırılan Perslere toprak hediye etmiş ve bu toprakların süvarilerinin bakımının sağlanması ve masraflarının karşılanması amacı ile kullanılmasını istemiştir. Oluşturulan ilk süvari birliği muhtemelen Medler örnek alınarak oluşturulmuştur (Bkz. Resim 11).

Resim 11. Pers Süvari Birliklerini Gösteren Bir Tasvir

(Bkz. Sekunda, 1992: Levha K)

Akhaimenid ordusunun bir bölümünü oluşturan süvari birlikleri de neredeyse piyadeler ile aynı silah donanımına sahipti. Farklı olarak kullanılan bir başka savaş aleti mızraklardır. Savaş sahnelerinin yanı sıra av sahnelerinde de bu mızrakları görmek mümkündür⁷³. Süvariler kızılıçık ağacından yapılmış iki mızrak taşıyordu. Uzunluğu 1.5 ile 1.8 m arasında değişen mızrakların uçları bronz ya da demirden yapılıyordu.

Geleneksel tiaraların yerine bazı askerler genellikle bronzdan yapılmış çanak şeklinde metal miğferler takıyordu. Zırh olarak ise pamukla doldurulmuş iki kat keten

⁷³ Hdt. VII. 40

kullanılmış olabilir. Metalden yapılan zırhlar daha kullanışlı olsa da pamukla doldurulmuş keten zırhların kullanılma sebebi giyilmesi daha kolay ve hafif olması olabilir. Pers süvarileri tarafından Akhaimenid dönemi boyunca kalkan kullanımı benimsenmemiştir. Hasır ve ham deriden yapılan kalkanlar ilk olarak MÖ 450 yılında ortaya çıkmıştır⁷⁴. Kalkan kullanan süvari birliklerinin ortaya çıkması 5. yüzyılın ortalarına tarihlendirilirken bu kalkanların ilk olarak İskitler tarafından Perslere tanıtıldığı düşünülmektedir⁷⁵.

Stratejik olarak, iklim koşulları göz önünde bulundurulduğundan Persler sefere ilkbahar aylarında çıkıyordu. Savaş stratejisi olarak ise Perslerin öncelikle okçuların ve sapancıların atışları ile savaşa başladığı ve daha sonra ağır silahlı askerler ve en önemli güçleri olan süvarileri ile karşı tarafın ordusunu kanatlardan çökertmek için yüklendikleri bilinse de bu savaş taktiği Yunan orduları karşısında pek başarılı olmamıştır.

1.3.2.3. Ölümsüzler

Perslerin en seçkinleri olan bu on bin kişi Hydarnes oğlu Hydarnes'in komutası altında bulunuyordu. Bunların Ölümsüzler olarak adlandırılmasının sebebi ise içlerinden birinin hastalık vb. sebeplerden dolayı ölmesi halinde hemen bir yenisinin seçilmesi ve sayılarının hep on bin olarak kalmasıdır⁷⁶. Ordunun en seçkin ve elit birliği olan Ölümsüzler, Pers stili, uzun etekli, geniş kollu bol tunikler giyiyordu (Bkz. Resim 12). Tunikler, renkli çiçek veya geometrik desenler ile süslüyüdü. Tuniklerin altına ise yine renkli desenlerle süslenmiş pantolonlar giyiliyordu. Askerlerin saç ve sakalları Pers stiline uygun olarak örgülüydü. Ölümsüzler, mızrak ve okluk ile birlikte yay gibi temel Pers silahlarını taşıyordu. Askerler yay ve oklukları sol omuzlarına takıyor, 2 ¼ m uzunluğundaki mızrağı ise sağ ellerinde taşıyordu⁷⁷.

⁷⁴ Fields, 2007: 41 - 43

⁷⁵ Sekunda, 2008: 21

⁷⁶ Hdt. VII. 83

⁷⁷ Scott, 1977: 34

Resim 12. Ölümsüzler Tasviri

(Bkz. Sekunda, 1992: Levha A)

İleride detaylı olarak anlatılacak olan Kserkses'in Yunanistan seferi sırasındaki ordu düzeni ve bu düzen içinde Ölümsüzlerin yeri Herodotos tarafından ayrıntılı bir biçimde anlatılmaktadır. Herodotos'a göre, Yunanistan seferi sırasında, Kral ordunun ortasında ilerliyordu. Kralın önünde Perslerden seçilen bin atlı asker gidiyordu. Bu atlı askerlerden sonra, mızraklarının ucunu aşağı doğru tutan bin "*Mızrak Taşıyıcı*", ardından da kral ilerliyordu. Kralın arkasında ise Perslerin en seçkin ve soylularından seçilen ve mızraklarının ucunu yukarıya doğru tutarak taşıyan bin askerden oluşan başka bir grup takip ediyordu. Bu Mızrak Taşıyıcıların ardından ise en soylu

Perslerden seçilen bir diğer bin kişilik süvari birliği ilerliyordu (Bkz. Resim 13). Bu askerlerin dışında kalan askerlerden seçilen ve 10000 kişiden oluşan piyade birliği ise onları takip ediyordu⁷⁸. Herodotos tarafından açıkça bahsedilmese de muhtemelen burada bahsi geçen 10000 asker Ölümsüzler idi. Ölümsüzlerin 1000 tanesi, mızraklarının ucunda altın nar taşıyor ve mızraklarının ucunda gümüş nar bulunan geriye kalan 9 binin etrafını çevreliyordu. Kserkses'in saltanının ardından Ölümsüzlerden bir daha bahsedilmemiştir⁷⁹.

Resim 13. Üzerinde Ölümsüzler Alayından Mızrağı ile Birlikte İlerleyen Asker Tasviri Bulunan Gümüş Sikke

(Bkz. Biritish Museum Online Katalog, Müze numarası 1866,1201.4102)

Persepolis rölyefleri ve çeşitli Yunan sanat eserleri üzerindeki tasvirlerde savaş bayraklarının da kullanıldığı görülmektedir. Bu bayrakların kullanım amacı çeşitlik göstermekle birlikte, muhtemelen savaş alanını düzene sokmak veya saldırı sinyali olarak kullanılmış olabilir. İşlevsel olarak bakıldığında ise birliklerin ayırımında ve geniş alanlara yayılan ordunun kontrol edilebilmesi için bu bayraklar kullanılmış olabilir. Bayraklar üzerinde, çeşitli hayvan, bitki, dini veya mitolojik semboller görülebilir⁸⁰.

⁷⁸ Hdt. VII. 41

⁷⁹ Head, 1992: 10 - 11

⁸⁰ Kılıç, 2008: 113

Savunma ve saldırı amaçlı kullanılan alet ve ekipmanların yanı sıra savaş arabaları da kullanılmıştır. Bu arabalar, Persler için saldırıdan ziyade gücün ve otoritenin sembolü olarak kullanılmıştır⁸¹.

1.4. Kserkses'in Yunanistan Seferi Öncesi Pers – Yunan İlişkileri

MÖ 6. yüzyıl başlarında Batı Asya'da Persler bir dünya imparatorluğu kurma hazırlığı içindeydi. Amaçlarına ulaşmak için Persler önce Lydia devletinin başkenti Sardeis'i ele geçirmiş ve özel bir yönetim sistemi oluşturmuştur. Dünya tarihindeki dört büyük (Pers – Makedon – Roma – Osmanlı) imparatorluktan ilki olan Perslerin 200 yıl boyunca egemenliği altını aldığı topraklarda varlığını sürdürmesi ancak organize bir yönetim biçimi olan satraplıkların kurulması ile sağlanabilmiştir. Anadolu'da 200 yıl sürecek Pers egemenliği dönemi boyunca Anadolu şehir devletlerinden bazıları doğrudan Perslere bağlanmıştır.

Yunanlar, Assur ve Babil kaynaklarında görülmeye MÖ 8. yüzyıldan itibaren başlamıştır. Persepolis antik kentinde bulunan idari içerikli tabletler, Dareios ve Kserkses dönemine ait olmak üzere iki büyük arşive ayrılmıştır. Persepolis sur sisteminde bulunan tabletler MÖ 509 – 494 yılına tarihlendirilirken Persepolis hazine tabletleri MÖ 492 – 458 yılları arasında tarihlendirilmektedir. Her iki grup da çok dilli ve farklı etnik gruplardan oluşan bir çevreyi yansıtmaktadır. Bu metinler yalnızca Pers imparatorluğunun nasıl yayıldığı değil aynı zamanda halkların yer değiştirmesini de yansıtmaktadır.

Metinlerin çoğu Elamca olsa da Aramice olarak yazılan neredeyse 700 metin de bulunmaktadır. Bu metinlerde Yunanlar Yaunap olarak tanıtılmaktadır. Pers arşiv metinlerinde geçen Yaunap isminin, Babil metinlerindeki Yamanaya, Assur metinlerindeki Yamnaya ve Yunanca Ixfovec yani İonialılar ile ilişkilendirilmesi konusunda genel bir fikir birliği bulunmaktadır⁸².

Yunanistan yarımadasında, MÖ 2. Bin yılın başında ortaya çıkan Akhalar tarafından bu coğrafyada Miken medeniyeti kurulmuştur. Akha Medeniyetini MÖ

⁸¹ Hdt. VII. 184

⁸² Rollinger, Henkelmann 2009: 331 - 332

1200 - 1150 yılları arasında yıkan Dorlar, bir süre Yunanistan'ın kuzeyinde bulunan Doris bölgesinde yaşamış ardından Anadolu'nun güneybatı kıyıları ve buradaki adalarda yaşamaya başlamıştır.

Ionlar, Attika, Euboea, Ege Adaları ve Anadolu'nun batı kıyılarının orta kesimlerine; Aioliyalılar ise Lesbos adası ve Anadolu'nun kuzeybatısına yerleşmişlerdir⁸³. Hellen boylarının bu hareket halinin sona ermesi MÖ 1000 yılları olarak tahmin edilmektedir. Bu tarihten itibaren Hellen toplulukları bulundukları bölgelerde yerleşik hayata geçmiştir.

Hellenler, büyük bir devlet veya imparatorluğun parçası olarak yaşamak yerine küçük site devletleri (kent – devletleri – polis) şeklinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Polislerin her birinin kendine ait bir yönetim biçiminin olmasının yanı sıra diğer devletlerin iç işlerine karışmasına izin vermemiş ve hiçbir zaman bir araya gelerek tek bir devlet çatısı altında toplanmamıştır⁸⁴.

Perslerin Yunanistan'ı fethetmesini engelleyerek, Atinalılar, Spartalılar ve diğer Yunanlar, kendi eşsiz ve oldukça etkileyici kültürlerini Pers egemenliğinden bağımsız olarak ilerletmiştir. Bu savaşlara dair bir diğer önemli husus da Klasik Yunan Edebiyatının en önemli eserlerinden biri olan Herodotos Tarihi'nde de naklediliyor olmasıdır. Herodotos, MÖ 5. yüzyılda, Pers İmparatorluğu sınırında bulunan Halikarnasos'ta doğmuş ve kendileri ile ataları hakkında bilgi toplamak için çok sayıda seyahat gerçekleştirmiştir⁸⁵.

MÖ 6. yüzyılın ortalarına doğru, Önasya'da egemenliği Medlerin elinden alan Perslerin Kyros'un idaresi altında, Lydia Krallığını ele geçirdikten sonra (MÖ 547 – 46) Akdeniz kıyılarına ulaşacakları ve bu kıyılardaki Yunan şehirleri ile temasa geçecekleri belliydi. İlk zamanlar bu dolaylardaki şehir devletleri Sparta'dan yardım göreceklerini umarak, Persler ile herhangi bir münasebete girmekten çekinmiştir. Persler ise birbirleri ile hiçbir dayanışma içinde bulunmayan bu şehir devletlerini birer birer ele geçirmekte zorlanmamıştır (MÖ 546). Bu şehirler ele geçirildikten sonra

⁸³ Tekin, 2016:41

⁸⁴ Gözlü, 2015: 180

⁸⁵ Souza, 2003: 7

Karia, Lykia ve Pamphylia ile birleştirilerek Ionia Satraplığı meydana getirilmiş ancak bu Yunan şehir devletlerinin hayat düzeninde ciddi anlamda bir değişiklik yapılmamıştır⁸⁶.

MÖ 520 – 323 yılları, doğu Akdeniz ve Önasya’da askeri faaliyetlerin yoğun olarak gerçekleştiği bir dönem olmuştur. MÖ 5. yüzyılın başında, Lydia imparatorluğunun düşüşünün ardından Pers savaşları ideolojik bir çatışma olarak başlamıştır. Bu durumun nedeni Aristagoras yönetimi altındaki batı Önasya’nın orta kıyılarının yanı sıra Ionia’daki Yunan şehir devletlerinin ayaklanması olarak gösterilebilir.

İonialıların ayaklanmasının sebepleri arasında birçok neden gösterilebilir. Karia, Lykia ve Pamphylia şehirlerinin birleştirilmesi ile bir Ionia Satraplığı kurulmasının ardından, bu şehirlerin iç işlerinde ve sosyal hayatlarında büyük bir değişiklik yapılmasa da Perslere her yıl belli bir tutarda vergi ödemeleri ve gerekirse asker ve gemi temin etmesi gerekiyordu. Bu duruma Lydia hükümdarlığı zamanlarından beri alışık olan bu şehirlerin alışık olmadığı şeylerden biri ise sıklıkla meydana gelen parti kavgalarına Pers devletinin de dâhil olması ve tiran olarak kendi adamlarını hükümetin başına geçirmesiydi. Bu durum karşısında birçok Ionlu ülkelerini terk ederek başka ülkelere göç ederken diğer taraftan birçok Ion kenti Pers yönetimi altında gelişmiş ve kültür ve sanat merkezi haline gelmiştir.

Pers gümrük vergilerinin çok yüksek olması, Fenikelilerin rekabet etmeye çalışması ve Perslerin I. Dareios döneminde (MÖ 513) İskit seferinin ardından Boğazlar ve Thrakia’nın Pers denetimi altına girmiştir. Bunun durumun İonialıların Karadeniz kolonileri ile olan ticari ilişkileri için engel olmaya başlaması ve ekonomik alanlarının daralması gibi sebeplerden ötürü MÖ 6. yüzyıl İonialılar için oldukça karışık bir dönem olmuştur.

MÖ 500 yılında, Ionia’nın en büyük ve en zengin kenti olan Miletos’un tiranı Aristagoras, Sardeis satrapı Artaphernes’i Naksos Adasına karşı bir sefer yapması hususunda cesaretlendirmiştir. Ancak bu seferin başarısızlık ile sonuçlanmasının

⁸⁶ Mansel, 1963: 243

ardından Perslerin gözündeki değerinin sarsılmış olduğunu ve bir gün bunun sorumluluğunun kendisine yükleneceğini bilen Aristagoras, Miletos halkını ayaklandırmak suretiyle bu ayaklanmanın bütün Ionia bölgesine yayılmasını sağlamıştır⁸⁷.

Ayaklanma hazırlığı içinde olan Ionia güçlerine, hem Atina hem de Euboea adasındaki küçük Eretria şehir devletleri tarafından destek sağlanmış olsa da Hellenistik dünyanın en güçlü askeri gücüne sahip olan Sparta bu ayaklanmada Ionialılara destek olmayı reddetmiştir. MÖ 498 yılının baharında, diğer şehir devletlerinin de desteği ile güçlenen Ionia birlikleri, Ephesos'tan yola çıkarak daha sonra ele geçirip yok edecekleri Sardeis'e doğru ilerlemiştir.

Ionialıların bu başarısı, isyanın Hellespontos, Karia ve son olarak Kıbrıs'ın Yunanistan kıyılarına kadar ulaşmasına neden olmuştur. Persler bu durumun imparatorluk üzerinde neden olabileceği olumsuz sonuçları öngörmüş ve I. Dareios döneminde Kıbrıs'ın yeniden Pers egemenliği altına girmesi ile isyan hızını kaybetmiştir. Bu isyan ruhunun azalmasını fırsat bilerek Hellespontos ve Aeolia'daki şehir ve kasabaları ele geçirmiştir. Ancak Karia ciddi bir şekilde karşı koymuş ve iki kanlı savaşın ardından Persleri geri püskürtmeyi başarmıştır. MÖ 494 yılında Ionia kenti Miletos'un düşmesi ile isyan bastırılmıştır⁸⁸.

MÖ 492 yılında, Mardonios komutası altındaki bir donanmayla Avrupa'ya geçerek Thasos (Taşöz) adasını zapt ettikten sonra Perslere karşı isyan eden bazı Trak kabileleri ile savaşmış ve Thrakia satraplığı içinde güvenliğini yeniden sağlamıştır. Hatta bununla kalmayıp Makedonya Krallığı'nın bir vasal devlet olarak Pers nüfuzu altına girmesini sağlamıştır. Perslerin bu seferleri, Ionia ihtilalinin tepkileri sonucunda Thrakia ve Makedonya'da sarsılan egemenliklerini yeniden kuvvetlendirmek için yapmış oldukları düşünülmektedir⁸⁹.

MÖ 500 ile 494 yılları arasındaki Pers – Yunan ilişkilerine bakacak olursak, ilk zamanlar Atina'da Kleistenes'in anayasasını korumak isteyen Alkmaionidler

⁸⁷ Mansel, 1963: 243 - 245

⁸⁸ Scott, 1977: 4

⁸⁹ Mansel, 1963: 247

partisiyle, tiran taraftarı bir parti bulunduğunu bunlardan Alkmaionidler'in iktidarda bulunduğu sırada Ionia'ya 20 gemi gönderdiği bilinmektedir. Tiran terimi üst sınıfa mensup ancak kendisinden daha alt seviyede bulunan halkın sevgisini kazanan, bu sınıfların desteği ile darbe yapan ve iktidar olan kişiler için kullanılmaktadır. Tiranların ilk olarak Ionia'da ortaya çıktığı bilinmektedir⁹⁰. Ancak ayaklanmanın Ionialılar lehine dönmesi üzerine tiran taraftarları hükümetin başına geçmiştir. Hipparkhos adında bir şahıs arkhon olmuştur (MÖ 496 – 495)⁹¹. Bu olay, Atinalıların, Ionia ihtilalinden ümidi kestiklerine ve günden güne büyüyen Pers tehlikesi karşısında tarafsız kalmayı tercih ettiklerine işaret etmekteydi.

Miletos'un acıklı sonu ise Atina'da yeniden siyasal bir değişiklik meydana gelmesine ve Themistokles'in MÖ 493 – 492 senesinde arkhon seçilmesine yol açmıştır. Themistokles, Atina'nın yetiştirdiği en büyük devlet adamlarından biridir. Atina'yı Perslere teslim etmek isteyen tiran taraftarlarının aksine bu şehri bir müdafaa siyasetine sürükleyen Themistokles, Perslerin Ionialılara yardım etmelerinden dolayı Atina'yı cezasız bırakmayacaklarını ancak karada Atinalıların uzun süre dayanamayacağını biliyordu. Atina'nın bağımsızlığını korumak için tek çare kuvvetli bir donanma meydana getirmektir.

Bu amaçla, Themistokles, Pire limanını bir üs haline getirmeye ve savaş gemileri inşa etmeye başlamıştır. Ancak, Themistokles'in arhon oluşundan birkaç ay sonra Khersonesos (Gelibolu) Prensi Miltiades'in, Perslerden kaçarak büyük serveti ile Atina'ya gelmesi durumu değiştirmiştir çünkü Persler ile yakın temas halinde bulunan Miltiades, Pers ordularının düşünüldüğü kadar korkunç olmadığını savunarak Themistokles'in projesine karşıt bir tutum benimsemiştir. Attika aristokratları ile yalnız zirai menfaatleri göz önünde bulunduran bir grup ahaliyi etrafına toplaması ile Pire'deki inşaat durdurulmuştur. MÖ 492 – 491 yılları arasında, Miltiades Atina'daki en kudretli kişi haline gelmiştir.

MÖ 491 yılında, Pers Kralının elçileri, Yunanistan'a gitmiş ve şehir şehir gezerek Pers egemenliğini kabul ettiklerini ve delil olarak toprak ve su vermelerini

⁹⁰ A.e. 1963: 244

⁹¹ Halk tarafından seçilerek göreve gelen ve polis denilen şehir devletlerini yönetmekle görevlendirilen kişilere verilen ad.

istemiştir. Atina'nın bu isteği şiddetle reddetmesi üzerine, Perslerin Yunanistan'a yapacakları sefer kesin bir hal almış ve Persler ile Yunanlar arasında Marathon Savaşı yaşanmıştır⁹².

1.4.1. Marathon Savaşı

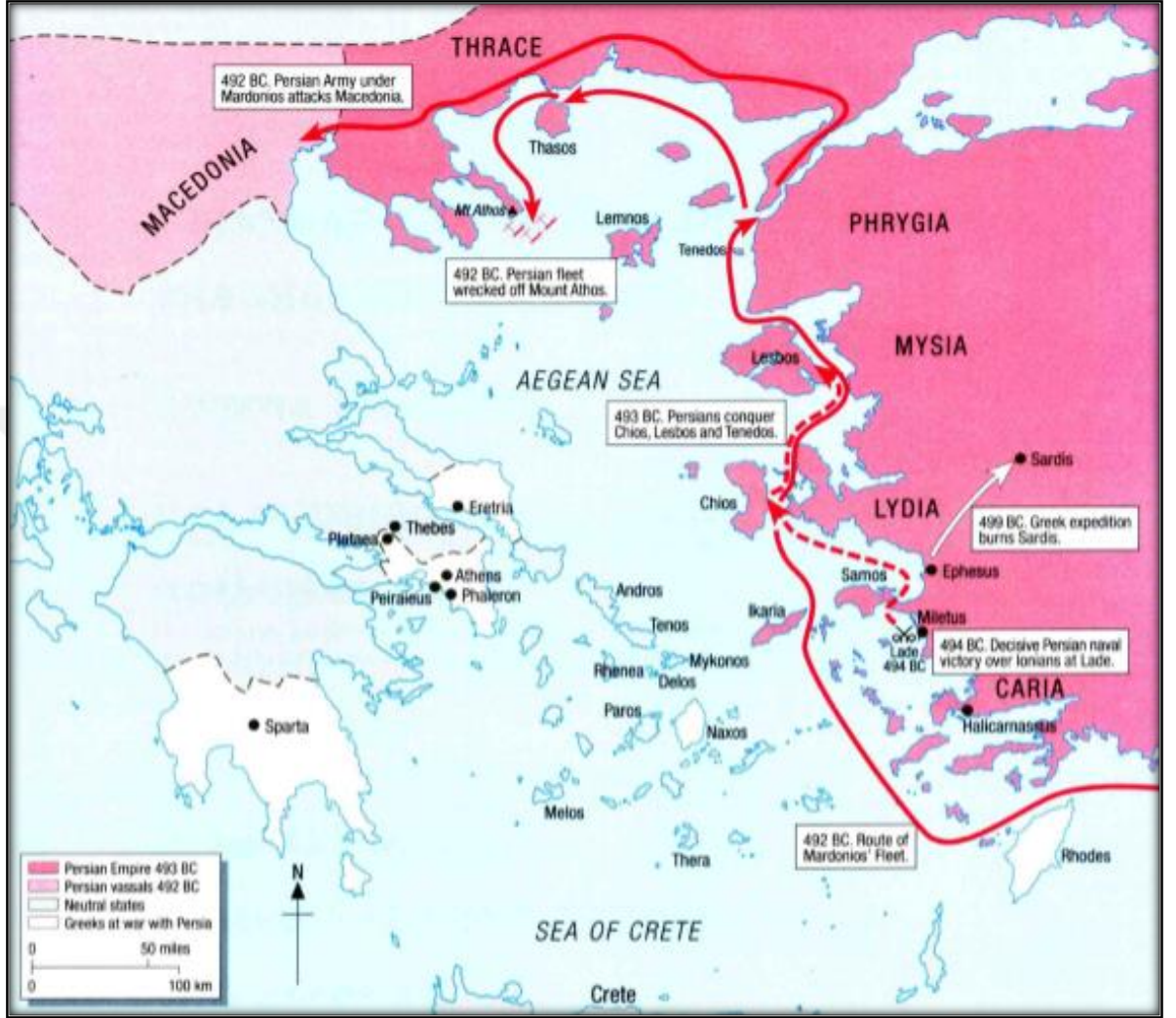
Persler, ilki MÖ 490, ikincisi ise MÖ 480 – 479 yıllarında olmak üzere iki defa Yunan topraklarını işgal etme girişiminde bulunmuştur. Bunlar genellikle, Birinci ve İkinci Pers Savaşları olarak adlandırılmaktadır. İlk seferin kilit savaşı Marathon olmuştur (Bkz. Harita 3). Stratejik etkisi oldukça az olsa da ahlaki etkisi oldukça büyüktür. Bu savaş, ilk defa bir Yunan ordusunun Pers ordusu ile başarılı bir şekilde yüzleşmesi ve hoplit taktikleri ve donanım olarak üstünlük görmesi bakımından önemlidir⁹³. İonialıların ayaklanmasının ardından Yunan topraklarının işgali kaçınılmaz bir hale gelmiştir. MÖ 492 yılının baharında, Dareios, damadı (?) Mardonios komutasındaki oldukça iyi donanımlı bir ordu tarafından desteklenen geniş bir keşif birliğini Hellespontos üzerine göndermiştir⁹⁴.

⁹² Mansel 1963: 244 - 248

⁹³ Sekunda, 2002: 7 - 8

⁹⁴ Scott, 1977: 4

Harita 3. Mardonios'un Takip Ettiği Güzergâh, MÖ 499 – 492

(Bkz. Sekunda, 2002: 6)

Makedonia sınırında, birlik bir Thrakia kabilesi ile şiddetli bir çarpışmaya tutuşmuş ve bu sırada Mardonios yaralanmıştır. Bu birlik, aynı zamanda, tehlikeli Athos Dağı yarım adasının etrafını dolaşırken ağır bir fırtına ile karşılaşmış ve gemilerin yarısı ya kıyıya vurmuş ya da enkaz haline gelmiştir. Bunun üzerine Mardonios geri çekilmiş ve Persia'ya geri dönmüştür⁹⁵.

MÖ 491 yılında Dareios'un elçileri tarafından Kral adına toprak ve su talebinde bulunulmuştur. Bu talep, Kuzey Ege'den Hellespontos'a kadar birçok devlet

⁹⁵ Scott, 1977: 4

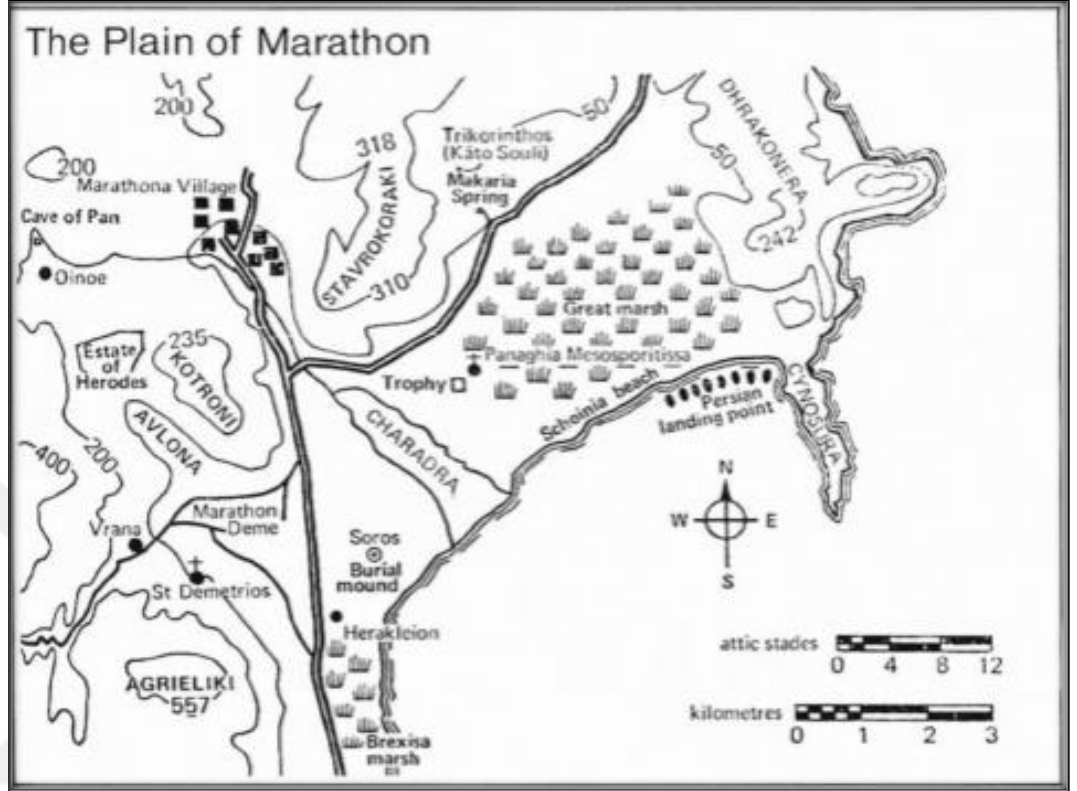
tarafından kabul görmüş olsa da Atina ve Sparta tarafından reddedilmiştir. Bir yıl sonra, MÖ 490 yılında, bir donanma ve büyük bir ordu, Kıbrıs'ın karşısında bulunan Kilikia kıyılarındaki Tarsos'a yerleştirilmiştir. Bu güçler, Artapharnes (Dareios'un yeğeni) ile Datis'in (Medialı bir soylu) komutası altında bulunmaktaydı. Rehber olarak sürgün edilmiş Hippias'ı yanlarında götüren bu komutanların görevi Yunan topraklarında bulunan düşman güçlerini yok etmek ve isyanda yer aldıkları için Atina ve Eretria şehirleri ile limanlarını yok etmektir.

Pers imparatorluğuna ait donanma, Önasya'nın güney kıyılarına ardından da Ionia'nın batısına doğru ilerlemiş; ardından antik Yunan coğrafyacıları tarafından Delos adasının etrafında bir daire (kyklos) oluşturdukları düşünüldüğü için Kiklad olarak adlandırılan adalarının en büyüğü olan Naksos adasına ulaşmıştır.

Rehineler ve askeri hizmet için birlikler oluşturarak adadan adaya ilerleyen Pers donanması, Euboia'nın en güney yerleşim yeri olan Karistos'ta (Serinhisar (?)) yaklaşık 25.000 kişiden oluşan bir birlik ile karşı karşıya gelmiş olsa da mahsülleri Pers donanması tarafından yok edilmiş ve ardından Karistoslular teslim olmuştur. Pers donanması Euboia'da karaya çıkmış ve neredeyse bir hafta boyunca direnen Eretria'yı kuşatmıştır. Şehrin içinden biri tarafından yapılan ihaneti avantaja dönüştüren Persler, acımadan kenti ele geçirip yağmalamıştır. Hızlı bir hücum ile Pers ordusu Attika kıyılarına kadar ilerlemiştir.

Pers askeri danışmanı Hippias, en iyi karaya inme noktası olarak Marathon körfezini önermiştir. Burası, dağların ve denizlerin arasında düz bir vadi olması, kuzey ve doğu rüzgârlarına karşı korunaklı bir konumda bulunması ve Atina'nın kuzey doğusuna 38 km mesafede bulunduğu için Atinalılara rahatça ulaşabilecek bir konumda olması sebebi ile gemiler için ideal bir yerdi (Bkz. Harita 4).

Harita 4. Marathon Ovası

(Bkz. Scott, 1977: 5)

Pers askeri danışmanı Hippias tarafından önerilen Marathon ovası, Persler için Atinalı piyade birliklerinin etkisiz olabileceği uygun koşulları sunmaktaydı. İşgal birlikleri, kumlu kıyıya çekilerek gemileri buraya bırakmış ve atlarla karaya çıkmıştır. Seçilen bölge, bataklıklar arasında olup körfezin doğusunda bulunmaktaydı. Karargâh atların beslenmesi için gereken yeşil alanı ve su kaynağını sağlayan Makaria kaynağının yakınına kurulmuştur.

Atinalılarda ise durum, Hippias'ın günlerinde olduğundan daha farklıydı. Yönetimde, *Polemarkhos* olarak adlandırılan bir başkomutan ile Atinalıların bağımsızlığını korumaya kararlı yeni askeri liderler bulunmaktaydı. Başkomutan ise Aphidralı Kallimakhos'tu. Pers birliklerinin geldiği haberini alan Atinalılar, haberi doğrudan hızlı bir koşucu ile Sparta'ya ulaştırmıştır. Ancak Spartalılar, dini inançlarının dolunay sonuna kadar savaş alanına girmelerini yasakladığını bildirmiştir.

Bu tarihin 5 Ağustos'a denk gelmesi, destek kuvvetlerin gelmesi için 5 veya 7 gün beklemek gerektiği anlamına gelmekteydi. Attika'nın kuzeyinde bulunan Platea adasına da haber gönderilmiş ve birkaç yüz kişiden oluşan gönüllü bir güç ile bu talep olumlu bir şekilde sonuçlanmıştır. Miltiades 'kıyıdaki işgalci birlikleri zapt edin ve Atina'ya karşı ilerlemelerine engel olun diyerek' savaş için ilk talimatı vermiştir.

Birkaç saat içinde, yaklaşık 10.000 ağır silahlı piyade er, ağırlıklı olarak hoplitler, Hymettus – Pentele boyunca Marathon ovasına doğru ilerlemeye başlamıştır. Atinalılar sol taraflarına Agrieliki Dağı'nı, sağlarına ise denizi alarak ovanın güney ucuna konuşlanmıştır. Böylelikle Atina'ya giden kıyı şeridi mühürlenmiştir. 7 Ağustos'tan 11 Ağustos'a kadar ön sıralarda herhangi bir hareketlenme olmamıştır. Her iki taraf da ilk hareketi yapmak için istekli değildi. Atinalılar, açık alanda avantajın Perslerde olacağını bildikleri için birliklerini savaşa sokma konusunda isteksizdi.

Persler de hazır halde bulunan Yunan hoplitlerine karşı kendi piyade birliğini çıkarmaya niyetli olmadığı için herhangi bir harekette bulunmuyordu. Persler, aynı zamanda Hippias'ın Atinalıların içinde bulunan arkadaşlarından bir işaret bekliyordu. Ancak bu durum sonsuza dek süremeyeceği için Persler kendi savaş planlarını eyleme dökmeye karar vermiştir.

11 – 12 Ağustos gecesi, birliğin çoğunu gemiye bindiren Datis, Artaphernes'i arkada bırakarak Phaleron körfezine doğru yola çıkmıştır. Datis'in gemiyle yola çıktığı fark edilmiş ve Miltiades'in öncü birlikleri hızlı bir şekilde haberi ona ulaştırmıştır. Atinalı komutanlar çağırılarak Miltiades tarafından olası bir Yunan zaferinin taslağı ana hatları ile çizilmiştir. Persler muhtemelen Phaleron körfezine on saatten daha az bir zaman içinde ulaşamayacaktı. Karaya ulaşma ve gemilerin boşaltılması da birkaç saat alacaktı. Tüm bunlar olana kadar neredeyse akşamüstü olacaktı.

12 Ağustos sabahı, her iki ordu arasındaki mesafe 1,5 kilometreydi. Atinalılar, Miltiades tarafından belirlenen savaş düzenine geçti ve bu düzene göre sağ kanat Kallimakhos'un idaresi altındaydı; sol tarafta ise Plaitailılar bulunmaktaydı. Atinalıların savaş taktiği, askerler arasındaki boşluğu genişleterek merkezi güçsüz hale getirirken kanatları güçlendirmektir.

Zırhlı elbise giymiş, uzun mızraklar kullanan ve donanım bakımından Perslerden üstün olan Atinalıların hızla saldırdığını gören Persler de saldırıya geçmiştir. Merkezde Persler üstün durumda olsa da sağ ve sol kanatta zafer Atinalılardaydı. Böylelikle Pers ordusu Atinalılar ve Plateialalar tarafından bozguna uğratılmış oldu. Bu savaşta, yaklaşık altı bin dört yüz Pers askeri ile yüz doksan iki Atinalı hayatını kaybetmiştir. Pers ordusu yenildikten sonra Asya'ya geri dönmüştür⁹⁶.

Marathon zaferinin Yunanistan'daki yankıları oldukça büyük çaplı olmuştur. Atinalılar kendi topraklarından başka, bütün Yunanistan'ı korkunç bir istiladan kurtardıkları için çok büyük bir üne kavuşarak şairler tarafından "Hellenlerin öncüleri" olarak gösterilmiştir. O dönemdeki inanca göre, bu savaş Olympos tanrılarının bu savaşa katıldığı ve zaferin kazanılmasına katkı sağladıkları için Perslerden elde edilen ganimetlerin onda biri tanrılara ayrılmış; Delphoi kutsal alanının ana yolu üzerinde Miltiades ve diğer komutanlar için anıtlar yapılmıştır. Miltiades ve arkadaşlarının anıtları burada tanrılar arasında yer almıştır.

Perslerin birinci Yunanistan seferi ile ikinci Yunanistan seferi arasında geçen on sene içinde (MÖ 490 – 480) yalnız savaş hazırlıkları ile uğraşmadıkları muhakkaktır. Dareios'un Yunan ülkesine karşı ikinci bir öç seferi planlamış olması muhtemel olsa da kral geniş ülkesinde yer yer çıkan ayaklanmaları bastırmakla uğraşmış ve 485 senesinde de ölmüştür⁹⁷.

Marathon savaşı sonrası Yunanistan cephesine bakılacak olursa, Yunanların ordunun bir elden sevk ve idaresinin sağlanabilmesi amacıyla, "başkomutanlık" oluşturulmuş ve 10 piyade alayı komutanı bu başkomutanların emrine verilmiştir. Zaman içinde başkomutanların görev alanı genişlemiş askerliğin yanı sıra siyasi ilişkiler ile de uğraşmaya başlamıştır. Themistokles'ten Alkibiades'e kadar Atina'yı yöneten devlet adamları başkomutan unvanını almıştır. Bu sebeple Atinalılar Pers tehlikesine karşı devletin askeri ve siyasi idaresini bir tek kişinin eline bırakmayı uygun görmüştür.

⁹⁶ Scott, 1977: 5 - 7

⁹⁷ Mansel, 1963: 252 - 254

Büyüyen Pers tehlikesine karşı donanma programının hayata geçirilmesinin önemi anlaşıyordu. Miltiades'ten sonra yeniden iktidara geçtiği anlaşılan Themistokles, bu amacı gerçekleştirmek için çalışmaya başlamış ve sonuç olarak Attika'daki Laurion gümüş madenlerinde yeni damarlar bulunması ve bulunan madenlerin işletilmesi sonucu ortaya çıkan madenler ile 180 gemiden meydana gelen yeni bir donanma meydana getirmeyi başarmıştır. 30 m uzunluğunda, yollu olarak inşa edilen ve her iki tarafında kürekçilere mahsus birbirinden az farklı 3 güverte ihtiva eden bu gemiler “triem” olarak adlandırılıyordu. Oluşturulan bu donanma sayesinde, Atina MÖ 481 yılında Yunanistan'ın en kuvvetli deniz devleti olmuştur.

Perslerin bir gün bütün Yunanistan'ı ele geçirebilecek boyutlara ulaşacağını düşünen Yunan devletleri Perslere karşı alınabilecek en iyi tedbirleri görüşmek üzere “*Attika Delos Deniz Birliği*” adında bir Yunan birliği kurmaya karar vermiştir. Bu birliğe katılan devletler, düşmanla asla tek başlarına mücadele etmeyeceklerine dair yemin ediyordu⁹⁸.

⁹⁸ A.e., 1963: 254 - 258

İKİNCİ BÖLÜM

KSERKSES DÖNEMİNDE GERÇEKLEŞTİRİLEN YUNANİSTAN SEFERİ

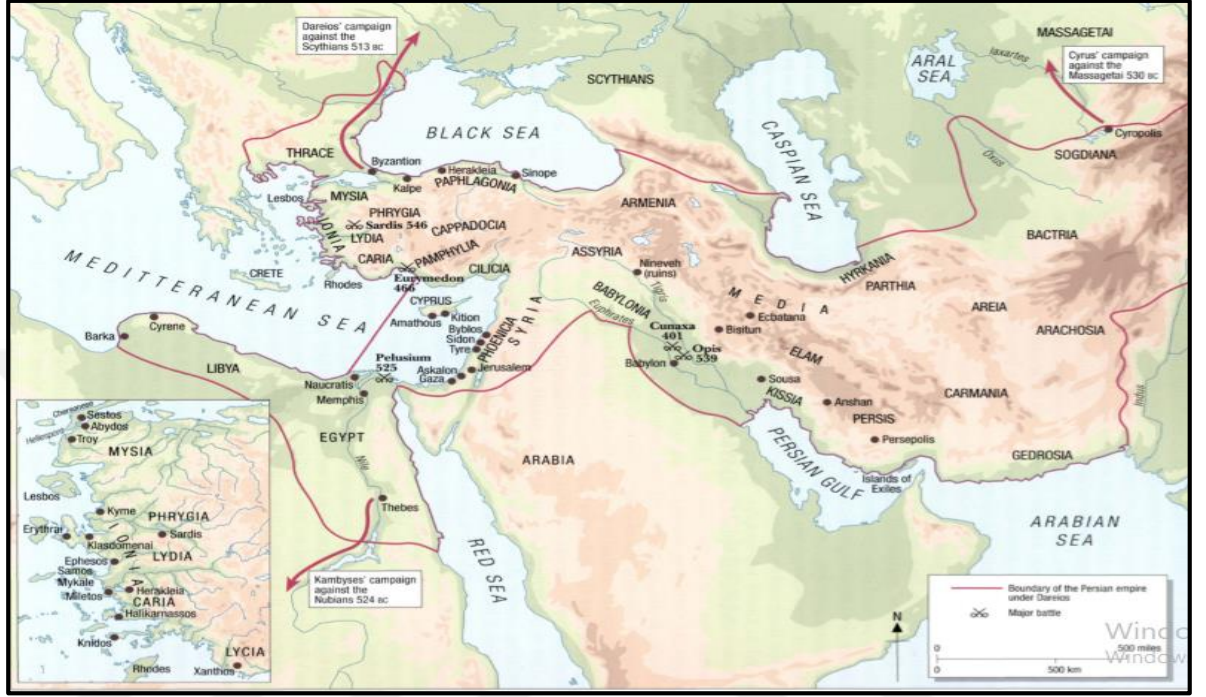
2.1. Kserkses'in Tahta Çıkışı

Herodotos'a göre, Atinalıların ordusunu yenmesinin öcünü almak için yemin eden Dareios Marathon yenilgisinin haberi ulaştıktan sonra, Asya'daki en güçlü ve en cesur adamlarını çağırtmıştır. Ancak ikinci Yunanistan seferi için hazırlıklara başladığı sırada Dareios, Pers İmparatorluğunun en sorunlu bölgelerinden biri olan Mısır'da isyan çıktığı haberini almıştı (MÖ 486). Kambyses döneminde fethedilen bu satraplık o zamandan beri Pers İmparatorluğu egemenliği altında bulunmaktaydı (Bkz. Harita 5). Dareios, tahttaki ilk yıllarında da Mısır'daki ayaklanmalar ve iç savaşlar ile uğraşmıştır. Büyük Kral döneminde kendilerine çok yüklenildiğini düşünen Mısırlılar, ülkelerinden Persleri çıkarmak için de çabalamıştır.

Mısır, en zengin ve stratejik olarak da önemli konumda bulunan bir satraplık olduğu için bu ayaklanma, Dareios'un gücü için ayak direyen birkaç inatçı Yunan şehir devletinden daha büyük bir tehlike arz etmekteydi. Ancak Dareios, Mısırlıları dize getirmek için hazırlıklara başladığı sırada hastalanmış ve otuz gün süren hastalığın ardından ölmüştür⁹⁹. 72 yaşına kadar yaşayan Dareios, 31 yıl boyunca hükümdarlığını sürdürmüştür.

⁹⁹ Souza, 2003: 40

Harita 5. MÖ 546 – 401 Yılları Arasında Pers İmparatorluğu Sınırları

(Bkz. Fields, 2007: 18)

Babasının ölümünün ardından tahta geçen Kserkses için Dareios örnek alınması gereken bir model olmuştur çünkü Dareios döneminde Pers imparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmış ve yine bu dönemde birçok düzenleme yapılmıştır. Dareios, üç dilde (Elamca, Babilce ve Eski Persçe) ve Pers dilinde yazılan en uzun yazıt olan sarp kayalıklar üzerindeki Bisutun yazıtında tahtını güvence altına almak için Yunanların Smerdis olarak adlandırdığı Bardiya, Elam, Babil, Media, Sagarta, Margiana ve Ermenistan (Armenia) krallarının yanı sıra kendini kral olarak tanıtan iki Mag da dâhil olmak üzere dokuz kralı devirmek zorunda olduğunu anlatmaktadır. Bu kadar uzak bir noktada böyle üç dilli bir yazıt kralın gücünü göstermesi bakımından çok önemlidir¹⁰⁰ (Bkz. Harita 6).

¹⁰⁰ Basello, 2013: 132 - 143

Harita 6. Bisutun'un Konumunu Gösteren Harita

(Bkz. Budge, Thompson, King, 1907: Levha V)

Kserkses'in kral olma süreci babası Dareios ile kıyaslandığında daha kolaydı. Dareios kral olduktan sonra, hükümdarlığını güvence altına almak adına Smerdis'in bir kızının yanı sıra Kyros'un iki kızı Atossa ve Artystone ile evlenerek Kyros'un ailesi ile de bağ kurmuştur. Atossa, Dareios'a dört çocuk vermiştir. Bu çocuklardan en büyüğü ise Kserkses idi. Aynı zamanda, Kserkses, Dareios Pers kralı olduktan sonra doğan ilk çocuktur. Dareios'un ölümünün ardından tahta kimin geçeceği ile ilgili bir takım tartışmalar yaşanmıştır. Dareios'un en büyük oğlu, Artabornazes idi. Fakat Kserkses, bu kardeşinin babası Dareios kral olmadan önceki dönemde doğduğu için tahtın kendi hakkı olduğunu iddia etmiştir. Artabornazes bu sırada kırk yaşına yakın olmalıydı.

Bunların yanı sıra, Kserkses'in annesi Attosa Kyros'un kızıydı fakat Artabornazes'in annesi, Dareios'un ilk karısı, kraliyet ailesine mensup değildi. Bu noktada, antik yazarlar tarafından Kserkses'in kral olma sürecine ilişkin farklı görüşler ileri sürülmektedir. Örneğin Herodotos'a göre, hükümdarın sefere gitmeden evvel varisini açıklaması gerekiyordu. Böylelikle sorun Dareios'un ölümünden önce çözülmüş oluyordu. Ayrıca Herodotos'a göre, Kserkses'in annesi de bu süreçte etkili olmuştur¹⁰¹. Ancak sadece Herodotos tarafından değil aynı zamanda Aiskhylos'un *Persians* adlı eserinde "Queen" yani "Kraliçe" olarak anılan Attosa'dan bahsedildiği için Attosa'nın antik yazarlar üzerinde etki bırakacak kadar ünlü olduğu düşünülebilir¹⁰². Buradan hareketle Kserkses'in kral olma sürecinde Atossa'nın oğlu olmasının da rolü olduğu söylenebilir.

Kserkses ise kral olma sürecini kendi sözleri ile Persepolis yazıtında şu şekilde açıklamaktadır: "*Kral Kserkses diyor ki: Dareios'un başka çocukları da vardı fakat bu Ahuramazda'nın isteğiydi: Dareios, babam, beni kendinden sonra gelen en güçlü kişi yaptı. Babam öldüğü zaman, Ahuramazda'nın isteği ile babamın yerine ben kral oldum*"¹⁰³.

Kserkses'in eğitim hayatına bakacak olursak, diğer Pers Kralları gibi benzer bir eğitim aldığı görülebilir. Sarayda emretmeyi ve itaat etmeyi öğrenen Pers kraliyet

¹⁰¹ Hdt. VII. 3,4

¹⁰² Aischyl. 149

¹⁰³ www.avesta.org

ailesi çocukları için okuma yazmadan ziyade dürüst olma, yalandan uzak durma, ata binme, ok atma, gibi eğitimlerin daha önemli olduğu söylenebilir. Çocukların okuma yazma eğitimine çok önem verilmemesinin sebebi çalışılacak bir yazılı edebiyat yerine sözlü edebiyatın ağırlıklı olması olarak gösterilebilir¹⁰⁴.

Dareios öldükten sonra yaklaşık 32 yaşındayken kral olan oğlu I. Kserkses Yunanistan seferi için acele etmiyor bunun yerine orduyu Mısır'ı dize getirmek ve ayaklanmayı bastırmak için hazırlıyordu. Ancak Kserkses ile kardeş çocukları olan Gobyras oğlu Mardonios sürekli olarak Kserkses'e Yunanistan üzerine yürümesi gerektiği hususunda baskı yapıyordu. Mardonios'un Kserkses'e bu denli ısrar etmesinin sebebi, macerayı ve savaşmayı seven bir kişiliğe sahip olması ve bunun yanı sıra Yunanistan'a satrap olarak atanmak istemesi gösterilebilir. Mardonios'un uzun uğraşlarının sonuç vermesi üzerine Kserkses savaşa girmeye ikna olmuştur¹⁰⁵.

Yunanistan seferi öncesi Kserkses'in babasından miras kalan Mısır isyanı ve merkezi satraplıklardan biri olan Babil isyanını (MÖ 481) bastırması gerekiyordu. Önce Mısır'a ordu gönderen Kserkses, bütün Mısır'ı Dareios zamanındakinden çok daha ağır koşullar altında yeniden köle yapmış ve başına da Dareios'un oğlu ve erkek kardeşi olan Akhaimenes'i koymuştur¹⁰⁶. Mısır'daki isyanı bastıran Kserkses bu durumu Persepolis'teki yazıtında şu şekilde açıklamaktadır:

“Kral Kserkses der ki: Kral olduğumda bu ülkeler arasında isyankâr olan bir ülke vardı. Sonra Ahuramazda bana yardım etti. Ahuramazda'nın yardımı ile ülkeye refah getirdim.”

Kserkses'in yazıtında bahsettiği bu isyankâr ülke muhtemelen Mısır olmalıydı¹⁰⁷.

Yunanistan üzerine yapılacak sefer hazırlıkları devam ederken MÖ 482 yılında Babil isyanı patlak vermiştir. İmparatorluğun doğu ve batı yarısı arasındaki ana iletişim noktaları üzerindeki konumu sebebi ile Babil satraplığı Mısır'dan daha büyük

¹⁰⁴ Stoneman, 2015: 1 - 26

¹⁰⁵ Hdt. VII. 5

¹⁰⁶ Hdt. VII. 7

¹⁰⁷ Burn, 1984: 315

bir öneme sahipti. Babil yağmalanmış, ana tapınaklar yıkılmış, altın Bel Marduk (Zeus) heykeli kaldırılmış ve muhtemelen külçe altına dönüştürülmek üzere eritilmiştir. Bu olanları protesto etmek isteyen başrahip ise öldürülmüştür¹⁰⁸. Kyros döneminde, Babil'deki yönetimini yasallaştırmak için saygı duyulan Bel Marduk'a Kserkses döneminde bu şekilde davranılması Kserkses'in dini hoşgörüsüzlüğünü göstermesi bakımından önemlidir.

Büyük bir çaba sonucu Babil'deki ayaklanmayı bastıran Kserkses, daha kolay kontrol edebilmek amacıyla Babil satraplığını iki küçük satraplık bölgesine ayırmıştır. Mısır gibi Babil'de ayrıcalığını kaybetmiştir. Dareios oğlu Kserkses'in ilgilenmesi gereken problemlerden biri de Yunanlar ve Atinalılardır¹⁰⁹.

Mısır ve Babil'deki isyanları başarıyla bastırdıktan sonra, bir süredir Yunanistan seferi için hazırlık yapmakta olan Kserkses ilk olarak niyetini açıklamak ve görüşlerini almak için bir komisyon kurmuştur. Kserkses için birkaç Yunan şehrini cezalandırmak söz konusu değildi. Marathon Savaşı sonucu Sparta ve Atina arasında meydana gelen dayanışma, Persler için oldukça ciddi bir tehlike arz ediyordu. Bu iş birliğinin tehlikesinin farkında olan Kserkses'in birkaç şehir devletini cezalandırmak yerine bütün Yunanistan'ı ele geçirmesi gerekiyordu. Bu sebeple, Kral Kserkses Mardonios tarafından hazırlanmış olması muhtemel savaş planını kabul etmiştir. Bu plana göre, Persler'in Yunanistan'a hem karadan hem denizden saldırarak kara kuvvetleri ile deniz kuvvetlerinin birbiri ile işbirliği içinde hareket etmesi sağlanacaktı.

Orduların Asya'dan Avrupa'ya kolayca geçebilmesini sağlamak adına Çanakkale Boğazı'nda önden ve arkadan demirlenmiş birbirine birleştirilmiş gemilerle iki köprü kurulmuş ve donanmanın fırtınaları ile meşhur olan Aynaroz burnunu dolaşmaması için yarımada'nın gerisinde bir kanal açılmıştır. Thrakia'dan Yunanistan'a giden askeri yol üzerinde büyük zahire depoları oluşturulmuş; nehirler üzerine köprüler kurulmuştur. Aynı zamanda, geri hizmetlerinde bulunanlar dışta kalmak üzere savaşan kısmın 100.000 kişi kadar olduğu tahmin olunan bir ordu ve

¹⁰⁸ A.e, 1984: 317

¹⁰⁹ Souza, 2003: 40

1200 kadar Mısır, Suriye, Fenike, Kıbrıs, Ionia gemisinden ibaret bir donanma meydana getirilmiştir¹¹⁰ .

2.1.1. Seferin Nedeni

Kserkses döneminde gerçekleştirilen Yunanistan seferinin temelinde Kral Kserkses'in Marathon savaşı sonrası yeni bir sefer hazırlığına girişen babasının yarım kalan işini tamamlamak ve Yunanları cezalandırmak olsa da bu seferinin başka nedenleri de vardı. Kserkses de ataları, Kyros, Kambyses ve babası Dareios gibi yeni topraklar ele geçirerek ülke sınırlarını genişletmek istiyordu. Bunun dışında, Yunanistan'ın Dareios döneminde, Aristogoras ile bir olup Sardeis'e saldırması, kutsal ormanı ve tapınağı yakmaları da vardı.

İntikam dolu bu nedenlerin yanı sıra Kserkses bu seferin Pers İmparatorluğu için oldukça kazançlı olacağını düşünüyordu. Yunan topraklarının Pers İmparatorluğu topraklarına katılması ile Pers İmparatorluğu için savaşabilecek bir tek yerleşim yeri, Persler ile boy ölçüşebilecek bir tek ulus kalmayacaktı.

Bu seferin gerçekleşmesinde yadsınamaz bir etkisi olan Mardonios, Yunanları çok hafife alıyordu. Yunanların savaş yöntemlerini ve kaynaklarının az olduğunu bildiğini söyleyerek sefer için uygun ortamı oluşturmaya çalışıyordu. Mardonios'a göre Yunanlar, düşüncesiz ve plansız bir şekilde savaşıyor; savaşmak için en güzel ve en düz ovayı seçiyordu. Savaş sonunda ise yenen dahi büyük bir zarara uğruyordu. Delphi'deki rahiplere göre de, Yunanlar ile kıyaslandığında para ve insan gücü bakımından da oldukça zengin, Makedonya'dan Indus'a uzanan bir imparatorluk ile karşı karşıya kalacak küçük ve dağınık haldeki Yunan devletleri Akhaimenid imparatorluğuna karşı koymaya kalkışırsa kendilerini büyük bir yıkım bekliyordu.

Fakat Pers ordusunun da zayıf olduğu noktalar bulunuyordu ve bu noktalar yalnızca dikkatli bir şekilde incelendiğinde fark edilebilirdi. Persler, Medler ve bazı İranlı diğer halklar Akhaimenid hanedanlığına sadıktı fakat imparatorluğun batı yarısındaki halklar için bu durum geçerli değildi ve isteksiz olmalarına rağmen bu sefere katılmak zorundaydılar. Pers apologistleri, Akhaimenid İmparatorluğu

¹¹⁰ Mansel, 1963: 260

tarafından gerçekleştirilen fetihlerin batı Asya'ya barış getirdiğini ve Pers yönetiminin herhangi bir imparatorluk sistemi için büyük bir ilerleme olduğunu iddia ediyordu. Bu iddialar asılsız değildi fakat diğer taraftan satrapların elinde çok fazla güç bulunuyordu. Kyros ve Dareios dönemlerinde bu gücün suistimal edilip kötüye kullanılmasını engellemek için yapılan kontroller uygulama kısmında etkisiz kalmaya başladı.

Dareios döneminde talep edilen vergiler belki çok aşırı değildi fakat ek olarak her vilayet kralın sarayı ve adamlarını beslemek için gereken katkıyı sağlamak zorundaydı. Babil yılın dört ayı bunu yapmak zorundaydı. Dahası yerel yönetim harcamaları vergilerden karşılanmıyordu. Her vilayet, satrap ve adamlarının bakımının yükünü de taşımak durumundaydı. Bu sebeple imparatorluğun zengin olan ve kendi kendine yetebilen vilayetlerinin Pers imparatorluğundan ayrılmak için yeteri kadar nedeni vardı¹¹¹. Dolayısıyla, Yunanistan üzerine yürüme hazırlıkları içinde olan çok sayıda ulustan oluşan bir dünya imparatorluğunun bu hususları da göz önünde bulundurması gerekiyordu.

Bununla birlikte, Mardonios Perslerin Asya'nın insan denizini peşine takıp donanmaları ile Yunanistan'a sefer açtığı anda karşısına kimsenin çıkamayacağını öne sürüyordu. Perslerin yenilme ihtimali olsa dahi bir defa denemeden bu işin peşini bırakmak istemiyordu. Böylelikle, Mardonios, Kserkses'in planındaki pürüzleri gidermiş oluyordu. Hystaspes oğlu Artabanos (Kserkses'in amcası) dışında ileri sürülen bu düşüncelere kimse karşı çıkmıyordu. Artabanos, Yunanların hem deniz hem de kara savaşlarında başarılı olduğunu duyduğunu karada başarılı olursa bile deniz savaşını kaybetmeleri ve Kserkses'in kurduğu köprünün yıkılması durumunda yeniden ülkeye dönmenin imkânsız olduğunu söyleyerek Kserkses'i ikna etmeye çalışıyordu ve Kserkses'in biraz daha beklemesini ve kararını öyle vermesini istiyordu.

Artabanos'un bu sözlerine öfkelenen Kserkses ise onu korkak olmakla suçlamış ve sefere katılmaktan men etmiştir. Ancak gece olduğunda Kserkses Artabanos'un sözlerini enine boyuna düşünmüş ve sefere gitmekten vaz geçmiştir. Ancak rüyasında bu sefere çıkması gerektiğini görse de sabah olduğunda bunu

¹¹¹ Hignett, 1963: 89 - 92

umursamadan birliklere dağılmasını emretmiştir. İkinci gece yine aynı rüyayı gören Kserkses, Artabanos'u çağırması ve rüyasını anlatmıştır. Bunun tanrısal bir çağrı olup olmadığını anlamak için Artabanos'tan kendi kıyafetlerini giymesini ve tahtında uyumasını istemiştir. Kserkses'in dediklerini yapan Artabanos da aynı rüyayı görünce bunun tanrısal bir çağrı olduğunu ve tanrının Yunanların başına bir şey gelmesini istediğini düşünerek sabah olduğunda Kserkses yeniden ordulara toplanma emri vermiştir¹¹².

2.1.2. Sefer Hazırlıkları

Aiskhylos'un Pers başkenti Susa'da geçen tragedyasında Kserkses, Dareios'un bilgeliği ve kendini kısıtlaması ile kurulan büyük imparatorluğu yıkıma sürükleyen güç sarhoşu olmuş bir karakter olarak yansıtılmıştır¹¹³. Ancak Kserkses'e bu seferin babası Dareios'tan miras kaldığı göz ardı edilmektedir¹¹⁴. Kserkses Yunanistan'ı işgal ettiğinde 38 yaşında olmalıydı. Kralın kardeşleri de generaller arasındaydı; diğer generaller kuzenleri, Dareios'un erkek kardeşinin çocukları veya Gobyras ve Otanes ile evli kız kardeşlerinin çocuklarıydı¹¹⁵. Kserkses ve danışmanları, Yunanistan seferinde donanmayı ön plana çıkarmayı planlıyordu çünkü Yunanistan'ın işgalinde donanmanın rolü ordudan daha önemliydi.

Pers İmparatorluğu, konumu gereği, deniz gücü bakımından doğu Akdeniz halklarına bağlı olduğu için Perslerin ana yurdunda donanma birlikleri ya da denizcilik ile ilgili tecrübesi bulunmuyordu. Fenikeliler dışında (belki Kilikalılar), Pers donanmasını oluşturan halklar Pers zaferine pek sıcak bakmıyordu.

Mısırlılar, Kıbrıslılar ve İonialılar, son 20 yılda bir veya birkaç kez Pers İmparatorluğu'na karşı ayaklanmıştı. Dolayısıyla donanmanın tarihi Kambyses döneminde kurulumundan beri belirsizdi. Bu sebeple, denizde üstünlük sağlamak için Kserkses ve danışmanları imparatorluk tarihinde daha önce hiç toplanmamış bir

¹¹² Hdt. VII. 18

¹¹³ Aischyl. 75

¹¹⁴ Hignett, 1963: 90

¹¹⁵ Burn, 1984: 313

donanma toplamaya karar vermiştir. MÖ 480 yılı baharında, toplanan toplam gemi sayısı 600 trirem olmuş olabilir.

Persler, karada da zaferden pek emin olamıyordu. İmparatorluktaki ünlü Pers okçuları ile desteklenen iyi yetişmiş süvariler sayesinde Kyros, batı Asya'yı oldukça kolay bir şekilde fethetmiş olsa da antik Yunanistan yarımadasındaki coğrafi koşullar Pers İmparatorluğu'na başarı getiren savaş tekniklerine uymuyordu. Pers piyadeleri arasında bulunan okçular, Marathon savaşında etkisiz kalmıştı. Yunan hoplitleri ile göğüs göğüse mücadelede zırhlarının olmaması okçuları dezavantajlı bir duruma sokmuştu¹¹⁶.

Kserkses, Mısır ayaklanmasının bastırılmasından sonraki dört yılı orduyu hazırlamak ve ordu için gerekli hizmeti sağlamakla geçirmiştir. Kserkses sefere çıktığında beşinci yılı doluyordu. İskit seferi ile kıyaslandığında bu sefer oldukça büyük kalıyordu. Hatta Herodotos'a göre, Akhaimenid hükümdarlığı tarihi boyunca gerçekleştirilen bütün seferler bir araya getirilse bile bu sefer ile boy kıyaslanamazdı.

Kserkses hazırlıklarına ilk olarak, Mardonios'un komutası altındaki donanmanın MÖ 492 yılında, Athos dağının bulunduğu yarımada da bir felakete uğradığı için buradan başlamıştır. Kserkses, şiddetli fırtınalardan gemileri korumak için iki triremin yan yana geçebileceği kadar geniş bir kanal yapılmasını istemiş ve bu kazı çalışmaları yaklaşık olarak üç yıl sürmüştür. Herodotos'a göre Kserkses gemileri bu kanal olmadan da geçirebilecek durumdaydı fakat Kserkses bu kanalı yaptırarak gücünün büyüklüğünü gösterebilecek bir anıt bırakmak istemiş olabilir¹¹⁷. Yapılan kazı çalışmalarının yanı sıra en önemli hazırlıklardan biri de Kserkses'in Abydos'tan Sestos'a uzanan birbirine halatlarla sıkı bir biçimde bağlanmış gemilerden oluşturulmuş ikiz köprüler, boğazın iki tarafını birbirine bağlamaktaydı¹¹⁸. Bu köprüleri bağlamak için kullanılacak halatlar, papirüs, keten ve kenevir liflerinden yapılmıştır.

¹¹⁶ Hignett, 1963: 92 - 93

¹¹⁷ Hdt. VII. 24

¹¹⁸ Burn, 1984: 319

Ayrıca ordunun ve hayvanların yiyecek ihtiyacını karşılamak için yiyecek depoları hazırlama görevi Fenikeliler ve Mısırlılara verilmiştir. Uzun araştırma ve incelemeler sonucunda bu depoların nerelerde oluşturulacağına karar verilmiştir. Her ulusun doldurması gereken depolar ayrıydı. Bu depolar Thrakia'da Beyaz Yalı'da, Perinthosluların Tyrodiza kentinde, Doriskos'da ve daha ileride Makedonya'nın birkaç noktasında hazırlanmıştır¹¹⁹. Depolar yalnızca birlikler geçerken kullanılmak üzere değil aynı zamanda düşman ülkede yerel kaynakların yok edilmesi ve kaldırılması halinde kullanılmak üzere hazırlanmaktaydı. Depodaki yiyecekler çok miktarda tuz, et ve tahıldan oluşmaktaydı¹²⁰.

2.1.3. Sefere Katılan Uluslar

Sefere katılan ulusların başında Persler geliyordu. Başında Otanes'in bulunduğu Pers Ordusu, keçeden yapılmış ve tiara olarak adlandırılan başlıklar takıyor, demir kollu zırhlar, geniş poturlar ve kalkan, silah olarak ise kısa mızrak, büyük yay, hançer ve ok taşıyorlardı. Savaşa katılan bir diğer ulus ise Medlerdi ve Perslere benzer kıyafetler giiyorlardı. Aslında Pers giysileri de Med kökenliydi. Med halkının başında da Akhaimenidli Tigranes bulunuyordu. Perslere benzer giysiler giyen Kissialıların tek farkı ise keçe yerine başlarında sivri külâh bulunmasıydı. Kissialıların başında ise Otanes'in oğlu Anaphes bulunuyordu¹²¹.

Artakhaies oğlu Otaspes komutasındaki Assurlular da tunçtan yapılmış başlıklar giyiyor; Mısırlılar gibi kalkan, mızrak ve hançer taşıyordu. Bunların yanı sıra Assurluların kullandığı diğer savaş malzemeleri demir çiviler kullanılarak yapılmış ağaç topuzlar ve keten zırhlardı. Med başlığına benzer bir başlık takan Baktrianlar, kendilerine özgü silahları kamıştan yapılmış yaylar ve kısa mızraklar taşıyordu. Baktrianlar ve Sakalar, Dareios'un oğlu Hystaspes'in komutası altındaydı. Pharmazathnes tarafından komuta edilen bir diğer ordu Hintlilerdi. Demir ok uçları ve yaylar taşıyorlardı¹²².

¹¹⁹ Hdt. VII. 25

¹²⁰ Burn, 1984: 319

¹²¹ Hdt. VII. 62

¹²² Hdt. VII. 64

Savaş aletleri Medler ile aynı olan Ariler'in başında Hydarnes oğlu Sisamnes bulunuyordu. Sefer için Baktrianlar gibi silahlanan Parthların ve Khorasmialıların başında Pharnakes oğlu Artabazos, Sagduların başında Artaios oğlu Azanes, Gandarlar ve Dadiklerin başında ise Artabanos oğlu Artyphios bulunuyordu. Başlarında Artyphios'un kardeşi Ariomardos bulunan ve deri savaş kıyafetleri giyen Kaspienler, ulusal yay ve palalarını taşıyordu¹²³.

Diz hizasında çizmeler giyen, Sarangianlar ise Med yay ve mızraklarını taşıyordu ve Megabazos oğlu Pharendates komutası altındaydılar. Kürklü deriden yapılmış savaş kıyafetleri giyen Paktyalıları, kendilerine özgü yay ve hançerlerini taşıyordu. Başlarında ise İthamitres oğlu Artayntes bulunuyordu. Utialılar ve Mykler, Paktyalıların kıyafetlerine benzer kıyafetler giyiyor; başlarında ise Dareios oğlu Arsamenes bulunuyordu. Parikanlar ise Oiobazos oğlu Siromitres komutası altındaydı¹²⁴.

Uzun kıyafetler giyen Araplar, büyük yay ve silahlar taşıyordu. Savaşa katılan bir diğer ulus olan Ethiopialılar ise savaş kıyafeti olarak panter ve aslan postlarını kullanıyordu. Ellerinde çivi çakılı sopalar ile savaşa katılan Ethiopialıların vücutlarının yarısı tebeşirle kalan yarısı da kırmızı zincifre ile boyalıydı. Arapların ve Ethiopialıların başında Dareios'un oğlu Arsames bulunuyordu¹²⁵.

Oarizos oğlu Massayes'in komutası altında bulunan Libyalılar ise deriden yapılmış tuhaf savaş giysileri giyiyor ve demirden mızraklar taşıyordu. Örne başlıklar giyen Paphlagonialılar, küçük kalkanlar, kargılar ve mızraklar taşıyordu. Paphlagonialılar ve Matenler, Megasidros oğlu Dotos komutası altında bulunuyordu. Mariandynler ve Suriyelilere ise Dareios'un oğlu Gobyras komutanlık ediyordu. Phrygialılar'ın kullandığı savaş silahları Paphlagonialılarınki gibiydi. Phrygialılar ve Ermeniler, Dareios'un damadı Artokhmes'in komutası altındaydı. Tilki derisinden

¹²³ Hdt. VII. 67

¹²⁴ Hdt. VII. 68

¹²⁵ Hdt. VII. 69

yapılmış başlıklar ile savaşa katılan Thraklar, zırhlarının üzerine pelerinler giyiyor, savaş aleti olarak da mızrak, kalkan ve hançer taşıyordu¹²⁶.

Kabalar ve Milyaslılara ise Hystanes oğlu Badres komuta ediyordu. Moshailer ve Tibarenlerin başında, Dareios'un oğlu Ariamardos; Makranlar ve Mossinoikler ise Khoramis oğlu Artayktes'in komutası altındaydı. Bakır kalkanlar ile savaşa katılan Marlar ve ağaçtan yapılmış kalkanlar taşıyan Kolkhislilerin başında Teaspis oğlu Pharandates bulunuyordu. Aloradlar ve Saspeiler ise Siromitres oğlu Maisistios tarafından komuta ediliyordu. Erythreia Denizi'ndeki adalardan savaşa katılan halklar Bagaïos oğlu, Mardontes komutası altındaydı¹²⁷.

Anakarada ilerleyen ordu yukarıda detaylı olarak anlatılan çok sayıda farklı ulustan oluşuyordu. Bu uluslar başlarında bulunan komutanlar tarafından sayılıyor; bin ve on bin kişilik birliklere ayrılıyordu. On bin kişilik birlikleri ayırmak için ise önce içinde on bin asker bulunan bir daire çizilmiş ardından askerler dışarı çıkarılarak dairenin etrafı duvarla örülmüştür. On bin kişiden oluşan birliklerin sayımı bu şekilde yapılmıştır. Bin ve on bin kişiden oluşan birliklerin başında bulunan komutanlar ise her ulusun başında bulunan komutan tarafından seçiliyordu. Yüz ve on kişiden oluşan birliklerin komutanları ise on bin kişilik birliklerin komutanları tarafından seçiliyordu. Tüm bu komutanların başında ise seferin gerçekleşmesinde büyük bir payı bulunan Mardonios, Artabanos'un oğlu Tritanikmes, Otanes'in oğlu Smerdomenes, Dareios'un oğlu Masistes, Ariazos oğlu Gengis ve son olarak Zopyras oğlu Megabyzos bulunuyordu¹²⁸.

¹²⁶ Hdt. VII. 75

¹²⁷ Hdt. VII. 79

¹²⁸ Hdt. VII. 82

**Herodotos'a Göre I. Kserkses'in Ordusunu Oluşturan Ulusların ve
Komutanların Listesi¹²⁹**

Ulus	Komutan	Ulus	Komutan
Persler	Otanes	Araplar	Arsames
		Afrikalı Etiyopyalılar	
Medler	Tigranes	Libyalılar	Massages
Elamlar	Anaphes	Paphlagonialılar	Dotos
		Matienler	
Assurlular	Otaspes	Suriyeliler	Gobyras
Keldaniler		Mariandynler	
Hyrkanialılar	Megapanos	Baktrianlar	Hystaspes
		Sakalar	
Ermeniler	Artokhmes	Hintliler	Pharnazathres
Phrygialılar		Doğu Etiyopyalılar	
Lydialılar	Artaphrenes	Ariler	Sisamnes
Mysianlar			
Thraklar	Bassakes	Parthlar	Artabazos

¹²⁹ Barkworth, 1993: 152

		Khorasmialılar	
Kabalar	Badres	Sogdular	Azanes
Milyashılar			
Gandarialılar	Artyphios	Moskhoiler	Ariomardos
Dadikler		Tibarenlerin	(Dareios'un oğlu)
Kaspierler	Ariomardos (Artabanus'un oğlu)	Makronlar	Artayktes
		Mossinoikler	
Sarangialılar	Pherendates	Mares	Pharandates
		Colchians	
Utialılar	Arsamenes	Alarodlar	Maisistos
Mykler		Saspeirler	
Parikanialılar	Siromitres		

Bu uluslar dışında, Pers ordusunun en seçkin ve elit birliği olan “Ölümsüzler” Hydarnes oğlu Hydarnes’in komutası altındaydı ve yaldızlı savaş kıyafetleri giyiyordu. Ölümsüzler, elit ve seçkin bir birlik olduğu için yiyecek ve içecekleri de ayrı olarak taşınyordu. Ayrıca bu birlik kapalı arabalar içinde hizmetçi ve haremelerini de yanlarında götürebiliyordu¹³⁰.

Savaşa katılan ulusların tümü binici olsa da atlı birliklere hepsi katılamıyordu. Atlı birlikler, Persler, Sagartlar, Medler ve Kissialılar, Hintliler, Baktiran ile Kaspianlar, Paktyalılar ve son olarak Parikanlardan oluşuyordu. Bu ulusların yanı sıra Araplar da develeri ile savaşa katılıyordu. Atlı birlikler toplamda 80 bin kişiden

¹³⁰ Hdt. VII. 83

oluşuyordu. Araplar atlı birlikleri en sonda takip ediyordu çünkü atlar develerden ürküyordu. Atlı birlikler, Harhamitres ve Tithaios komutası altındaydı.

Yunanistan seferi için toplanan Akhaimenid donanması da kara ordusu gibi çok farklı ulusların bir araya gelmesi sonucu 1207 triremden oluşuyordu. Donanmaya, Fenikeliler ve Filistin Suriyelileri 300, Mısırlılar 200, Kilikialılar 100, Lykialılar 30, Asya Dorislileri 30, Kariahlılar ise 60 gemi ile Yunanistan seferine katkıda bulunuyordu. Bu uluslar dışında 100 gemi ile donanmaya katkıda bulunan bir diğer ulus da İonialılardı¹³¹. Sefer için adalarda yaşayanlar 17, Hellespontoslular ise 100 gemi donattı¹³². Bu gemiler, Pers, Med ve Sakeslerden oluşan askerlerle donatılmıştı. Birçok farklı ulus tarafından tedarik edilen bu gemiler arasında en dayanıklıları Fenikeliler ve Sidonlulara ait gemilerdi¹³³. Donanmanın başında da Dareios oğlu Ariabignes, Aspathines oğlu Preksaspes, Megabates oğlu Megabazos ve Dareios oğlu Akhaimenes bulunuyordu¹³⁴.

¹³¹ Hdt. VII. 89-90-91-92

¹³² Hdt. VII. 95

¹³³ Hdt. VII. 96

¹³⁴ Hdt. VII. 97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KSERKSES'İN YUNANİSTAN SEFERİNİN ARKEOLOJİK BULGULARI

3.1. Van Kalesi ve Altintepe

Van Gölü ve Fırat nehri arasındaki Doğu Anadolu Yaylası MÖ 546 yılında Büyük Kyros tarafından fethedilmiştir. Pers yönetimi altında bir satraplık merkezi haline gelen Doğu Anadolu Yaylası, Bisutun yazıtına göre Armina olarak adlandırılmıştır. Herodotos tarafından Armenia olarak anılan bölge, Doğu Anadolu'dan Güney Kafkaslara ve Urmiye gölüne kadar uzanarak imparatorluğun en geniş ve en uzak satraplık merkezlerinden biri haline gelmiştir. Akhaimenid İmparatorluğu'nun merkezinden oldukça uzakta bulunan Armenia satraplığı, Güney Kafkas dağlarındaki imparatorluğun en kuzey sınırını oluşturmaktaydı. Ermenistan, geçmişte 9. yüzyıldan 7. yüzyıla kadar gücünü koruyan ve Urartu Krallığı olarak bilinen bölgeye Akhaimenid döneminde verilen isimdir¹³⁵.

Harita 7. Van Kalesi/Tuşpa ve Altintepe

(Bkz. Oluz Höyük Arşivi)

¹³⁵ Bocchieriya, 2016: 6 - 8

Armenia Satraplığı ile ilgili Akhaimenid döneminden kalan belgeler, genellikle, kil tabletler ve kraliyet yazıtları şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Çevirisi yapılan Akhaimenid tabletlerinde Armenia Satraplığından sık sık söz edilmese de kraliyet yazıtları, bu satraplığın kralın gözünde nasıl görüldüğü ile ilgili bilgi vermektedir.

Bisutun yazıtında Armenia'nın Akhaimenid İmparatorluğu'na karşı 5 kez ayaklandığından söz edilmektedir. Kral Dareios döneminde Bisutun yazıtında da aktarıldığı üzere beş kez isyan eden Armenia Satraplığı, başkenti Van Kalesi /Thosp olan Doğu ve yönetim merkezi Erzincan'ın Üzümlü ilçesi yakınlarındaki Altıntepe/Akilisene olan Batı Armenia olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Bkz. Harita 7)¹³⁶.

Bir diğer önemli Akhaimenid kaynağı ise Dareios'un oğlu Kserkses döneminde diktirilen (MÖ 486 – 465) ve Van Gölü'nün üzerindeki bir kayanın üzerine oyulan bir yazıttır. Bu yazıt doğrudan Armenia ile ilgili bilgi vermese de Kserkses'in krallığını Ahuramazda'nın desteği ile elde ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca önemli Urartu Krallarının mezarlarının bulunduğu Van Kalesinde bulunan yazıt Kserkses'in gücünü göstermesinin ifadesi olarak büyük önem taşımaktadır (Bkz. Resim 14)¹³⁷. Bu metnin orijinali ve çevirisi ise aşağıdaki gibidir¹³⁸:

1 бага : vazraka : Auramazdâ : hya : mathi	1 (1 – 9) “Yüce Tanrı Ahuramazda, Tanrıların en yücesi, bu yeryüzünü yarattı, gökyüzünü yarattı insanlar için mutluluğu yarattı.”
2 shta : bagânâm : hya : imâm : bûm	
3 im : adâ : hya : avam : asmânam :	
4 adâ : hya : martiyam : adâ : hya :	2 (9 – 16) “Ben, Kserkses, yüce Kral,
5 shiyâtîm : adâ : martiyahyâ :	Kralların Kralı, bu geniş ve uçsuz yer

¹³⁶ Dönmez, 2016: 21

¹³⁷ Bocchieriya, 2016: 9 - 10

¹³⁸ www.avesta.org (Metnin çevirisi tarafımdan yapılmıştır.)

6 hya : Xshayârshâm : xshâyathiyam
7 : akunaush : aivam : parûnâm : x
8 shâyathiyam : aivam : parûnâm :
9 framâtâram : adam : Xshayârshâ :
10 xshâyathiya : vazraka : xshâyathiya :
11 xshâyathiyânâm : xshâyathiya : da
12 hyûnâm : paruv : zanânâm : xsh
13 âyathiya : ahyâyâ : bûmiyâ : va
14 zrakâyâ : dûraiyy : apiy : Dâraya
15 vahaush : xshâyathiyahyâ : puça : Ha
16 xâmanishiya : thâtiy : Xshayârshâ
17 : xshâyathiya : Dârayavaush : xshâya
18 thiya : hya : manâ : pitâ : hauv : va
19 shnâ : Auramazdâha : vasiy : tya :
20 naibam : akunaush : utâ : ima : st
21 ânam : hauv : niyashtâya : katanaïy
22 : yaniy : dipim : naiy : nipsisht
23 âm : akunaush : pasâva : adam : ni
24 yashtâyam : imâm : dipim : nipa
25 ishtanaïy : mâm : Auramazdâ : pâ
26 tuv : hadâ : bagaibish : utâmai
27 : xshaçam : utâ : tyamaïy : kartam

yüzünün kralı ve Akhaimenid Kralı Dareios'un oğluyum.”

3 (16 – 27) “Büyük Kral Kserkses buyurdu ki: Babam Kral Dareios, Ahuramazda'nın izniyle birçok iyi şey yaptı ve nişin kesilmesi için emir verdi fakat burada henüz bir yazıt yoktu. Bu nedenle yazıtın yazılmasını emrettim. Ahuramazda, diğer tanrılar ile birlikte beni, krallığımı ve yaptıklarımı korusun.”

Resim 14. Van Kalesi'nde Bulunan 3 Dilli Yazıt

(Bkz. Basello, 2013: 137)

Günümüzde Erzincan yakınlarında bulunan Altıntepe, keramik bulgular ve stratigrafisinden dolayı Akhaimenid dönemine tarihlendirilen çok sütunlu bir salon içermektedir. Bu sütunlu salon Persepolis apadanası gibi imparatorluğun merkezinde bulunan diğer sütunları hatırlatması bakımından önemlidir. Apadanayı hatırlatmasının yanı sıra sütunlu salonun işlevi henüz bilinmemektedir¹³⁹.

Persler ile karakterize olan üçgen, fisto motifleri ile dekore edilmiş çanak – çömleklerin gün yüzüne çıkarıldığı Erzincan yöresi ve Van Gölü Havzası yerleşimleri olan Altıntepe, Saztepe, Van Kalesi Höyüğü ve Van Kalesi yerleşmelerinin Akhaimenid İmparatorluğu'na karşı siyasi bağlılığı genel olarak kabul görmektedir. Geç Demir Çağı'nda, Akhaimenidler ile ilişkilendirilebilecek bir diğer önemli buluntu grubunu oluşturan Akhaimenid/Tulip Bowl olarak adlandırılan metal taklidi kaplar Akhaimenid kültürünün etkilerini göstermektedir. Jeostratejik konumu, standart planlı

¹³⁹ Bocchieriya, 2016: 45

tapınağı, apadanası, açık hava kutsal tapınağı ile yeraltı oda mezarları gibi önemli buluntuları barındıran Altıntepe, oldukça önemli bir merkez konumundadır¹⁴⁰.

Bu bağlamda, büyük Yunanistan seferi için çok sayıda farklı ulustan askerlerden oluşan ordu ile Susa'dan yola çıkan Kserkses öncelikle Doğu Armenia Başkenti Van'a, ardından da Erzincan ilinin 10 km doğusunda bulunan Batı Armenia satraplığının yönetim merkezi Altıntepe'ye gitmiş olabilir. Bu yolun Susa'dan yola çıkan bir ordunun Kritalla'ya varması için kullanılabilecek en kısa güzergâh olmasının yanı sıra su kaynaklarına yakın olması sebebi ile de tercih edilmiş olabileceğini düşünmekteyiz (Bkz. Harita 10).

3.2.Zile / Zela

Antik çağda, Tokat il sınırları içerisinde Zela, Komana ve Ameria olmak üzere üç önemli dinsel merkez yer almaktaydı. Bunlardan biri olan Zela, Amasya ilinin güneyinde yer alan Zelitis Bölgesi'ndeki Semiramis tepesi üzerinde yer alan bir tapınak bölgesiydi (Bkz. Resim 15). Pers egemenliği döneminde inşa edildiği düşünülen Anaitis tapınağına dair günümüze kadar ulaşan herhangi bir kalıntı bulunmamaktadır ¹⁴¹.

¹⁴⁰ Dönmez, 2016: 113 - 114

¹⁴¹ Doğancı, Altın, 2018: 13 - 14

Resim 15. Zile Kalesi'nin Görünümü

(Bkz. Dönmez, 2016: Fig. 51)

Tapınak devleti kavramı, MÖ 3. yüzyılda Sumer toplumundaki dini yapıdan ortaya çıkmaktadır. Tapınak devleti kavramına göre, toprakların bir kısmı ya da birçoğu tapınağa aittir. Bu sebeple, güney Mezopotamya ekonomisi tapınakların kontrolü altında bulunmaktaydı. Rahip olarak adlandırılan dini lider, kutsal köleler olarak adlandırılan ve tapınak yakınlarında yaşayan ve çalışan insanlar ile tapınak için gelir sağlayan bir bölgenin olması tapınak devletlerinin olmazsa olmazıdır. Bu üç öge tapınak devletlerini tapınaklardan ayıran öğelerdir. Anadolu'da ise en güzel tapınak devleti örneğini Tokat ili sınırları içinde bulunan Zela ve Komana oluşturmaktadır¹⁴².

Antik Coğrafyacı Strabon, Zile şehrinden kutsal ayinlerin gerçekleştirildiği, Pontos halkının önemli kararlarını verdiği ve Krallar tarafından Zela'nın bir kent olarak değil Pers tanrılarının kutsal bir alanı olarak yönetildiğini ifade etmektedir. Bu

¹⁴² Sökmen, 2005: 30 - 37

tapınak MÖ 6. yüzyılda İskitler'e karşı kazanılan bir zafer sonucunda, teşekkür etme amacı ile bir kaya üzerinde yükseltilmiş yapay bir höyük üzerine kurulmuştur¹⁴³.

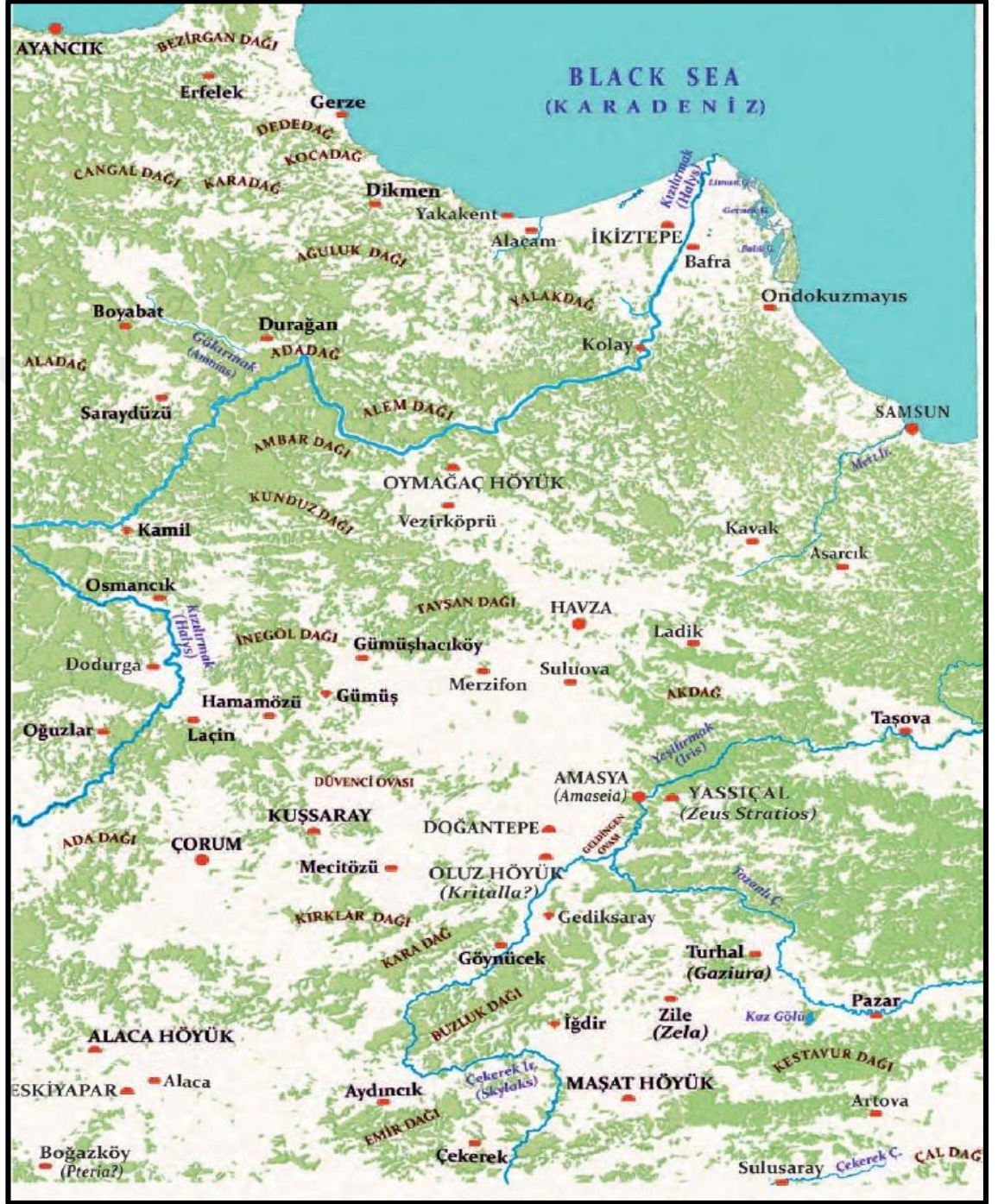
Dolayısıyla büyük Yunanistan seferi için Susa'dan yola çıkan I. Kserkses ve ordusu Doğu Armenia başkenti Van Kalesi ile Elazığ ili yakınlarında bulunan Batı Armenia başkenti Altıntepe ve Sivas (Sebasteia) üzerinden Zela antik kentine gelmiş olmalıdır. İmparatorluk için böylesine önemli bir sefere çıkan Kserkses muhtemelen önemli kararların alındığı Anahitis tapınağının bulunduğu Zela kentine uğrayıp buradan orduların toplanma yeri olan Kritalla antik kentine doğru yola çıkmış olmalıdır (Bkz. Harita 8). Konumu ve uygun coğrafi koşullara sahip olması sebebi ile orduların toplanma yeri olarak Kritalla'yı seçmiş olan Kserkses, Kritalla'ya geçmeden önce Amisos limanını Amaseia'ya bağlayan yol üzerinde bulunan Zela antik kentine uğramış olmalıdır. Akhaimenid Kralı Kserkses'in Yunan ana karasına gerçekleştirdiği seferi, ordu ve halkın gözündeki meşrulaştırmak ve sefer için tanrıların iznini almak istemesi sebebi ile Kserkses Zela antik kentine uğramış olabileceğini düşünmekteyiz.

3.2. Oluz Höyük/Kritalla

Eski Dünya'da, Roma ve Osmanlı İmparatorluklarından önce var olan ve Anadolu'yu 200 yıl boyunca hâkimiyetleri altında tutan Akhaimenidler (MÖ 550 – 330), bu bölgede 5 satraplık merkezi oluşturmuştur. Bunlar içinde ise en çok Orta Anadolu Bölgesi'ni kapsayan Katpatuka (Kappadokia) satraplığına önem göstermiştir.

¹⁴³ Strab., XII. III. 37

Harita 8. Oluz Höyük (Kritalla) ve Yakın Çevresini Gösteren Harita

(Bkz. Dönmez, 2016: Harita 5)

Bu bölgenin, ateşe büyük önem veren Akhaimenidler tarafından değer görmesinin sebebi, volkanik bir bölge olması sebebiyle hali hazırda içinde ateşi barındırıyor olması olabilir. Ateşi, temsil ettiği büyük güç ve Ahuramazda'nın evrensel sıcaklığı ile ilişkilendiren Persler, bu bölgede MÖ 5. yüzyıl itibari ile ateşgedeler inşa etmeye başlamış olmalıdır. Ateş kültünün yanı sıra, bölgenin bakır ve kurşun bakımından zengin olması da bölgenin önemini artırmıştır¹⁴⁴.

Oluz Höyük, Amasya ilinin 25 km güneybatısında bulunmaktadır (Bkz Harita 8). Prof. Dr. Şevket Dönmez tarafından bölgede gerçekleştirilen sistematik kazı çalışmaları neticesinde 10 mimari tabaka bulunmuştur. 2. Mimari Tabaka, Anadolu Geç Demir Çağı ile ilgili değerli bulgular vermesi bakımından önemlidir. Bu zamana kadar gün yüzüne çıkarılan bulgular ışığında, Kappadokia Satraplığı'nın dinsel ya da satraplık merkezi olabileceği düşünülen Oluz Höyük'te bulunan Pers tipi sütun kaideleri, ateşgede kalıntıları ile taht salonu/apadana yerleşim yerindeki Pers mimarisi ile karakterize edilebilecek buluntu grubudur.

Persepolis gibi önemli Akhaimenid merkezlerinin akla gelmesine neden olan Apadana İran bölgesinde doğan bir mimari örneğidir. Çok sütunlu/direkli anlamına gelen Apadana, Oluz Höyük'te üçerli olarak 2 sırada toplam 6 taş kaide ile kendini göstermektedir. Ateşgede, kutsal yol (Bkz. Resim 16 - 17) ve Apadana ile birlikte düşünüldüğünde, Oluz Höyük'ün mimari tasarımı ve kent dokusundan ötürü Oluz Höyük'ün Anadolu'da kurulan en önemli Pers yerleşimi olduğunu düşünmek mümkün hale gelmektedir. Oluz Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda bu bölgede, ateşe tapan ya da saygı duyan bir toplumun yaşadığı açıkça görülmektedir¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Dönmez, 2018: 26

¹⁴⁵ Dönmez, 2018: 29

Resim 16. Pers Yolu 2B Mimari Tabakası (MÖ 425 – 300) A Açması

(Bkz. Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Resim 17. Giriş Yapısı, 2B Mimari Tabakası, MÖ 425 – 300, A Açması

(Bkz. Oluz Höyük Kazı Arşivi)

Antik Yunan Tarihçi Herodotos, I. Kserkses (MÖ 485 – 465) döneminde gerçekleştirilen Yunanistan seferi için komutası altında bulunan birliklerin toplanma noktası olarak Kritalla'yı seçtiğini aktarmaktadır¹⁴⁶. Muhtemelen tapınak kenti olduğu düşünülen Zela'ya uğrayıp burada kurbanlar kestikten sonra Oluz Höyük olduğunu düşündüğümüz Kritalla'ya gelen Kserkses beraberindeki ordu ile birlikte Phrygia'ya ardından da Kelainai'ye geçmiş olmalıdır (Bkz. Harita 9). Kritalla'ya yakın bölgelerde bulunan Sakalar, Paphlagonialılar, Matienler, Armenialar, Phrygler, Moskhiler, Tibarenler, Makronlar, Alaradlar, Saspyrler ve Suriyeliler ile daha uzakta bulunan Medler, Elamlar, Assurlular, Babilliler, Baktrialılar, Hintliler, Parthlar, Etiyopyalılar ve Araplar da orduya Kritalla'da katılmış olmalıydılar.

Çok sayıda askerin toplanma yeri olarak belirlenen bir bölgenin elverişli bir araziye ve uygun coğrafi koşullara sahip olması gerekmektedir. Kritalla olduğu düşünülen Oluz Höyük'ün coğrafi konumu ve arazi koşullarına bakıldığında bu koşulları sağladığı görülmektedir. Bu bölgenin toplanma yeri olarak seçilmesinin bir diğer nedeni ise coğrafi koşulların yanı sıra hammadde kaynakları bakımından zengin bir bölge olması olabilir. Oluz Höyük'te gerçekleştirilen kazılar sonucunda ortaya çıkarılan ve Pers mimarisi ve dini inancı ile karakterize edilen buluntu grubunun Anadolu'daki en önemli Pers yerleşimine işaret ediyor olması Kritalla'nın toplanma yeri olarak seçilmesine etki eden bir diğer husus olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tüm bu özelliklerin yanı sıra, bir diğer husus ise Geldingen Ovası olarak bilinen bölgenin, üzüm ve buğday ürünleri yetiştirmeye uygun, kuş, av hayvanları ve balığın bol olduğu bir bölge olması bu bölgenin toplanma yeri olarak seçilmesinde etkili olmuş olmalıdır (Bkz. Resim 18). Aynı zamanda, bölgede yapılan çalışmalar sonucunda var olduğu bilinen göl ile Çekerek Irmağı'na yakın konumu sebebi ile su sorunu yaşanmayacağı için ordunun toplanabilmesi için oldukça uygun koşullar sunmaktadır¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Hdt. VII. 26

¹⁴⁷ Dönmez, 2016: 66

Resim 18. Geldingen Ovası

(Bkz. Dönmez, 2016: Fig. 9)

Basamak tekniği ile kazılan Oluz Höyük B Açmasında görülen taşkın izleri, su yumuşakçası kabukları ve yabani su kuşu kemikleri bölgede göl bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Akhaimenid Kralı I. Kserkses'in MÖ 481 – 480 yılında gerçekleştirdiği Yunanistan seferi öncesi Kritalla olabileceği düşünülen Oluz Höyük'te ele geçen 52 kurşun sapan tanesi ile 9 adet bronz ok ucu bunu kanıtlamaktadır (Bkz. Resim 19)¹⁴⁸. Yukarıda da değinildiği üzere Persler, savaşa okçu ve sapancıların atışları ile başlamaktadır. Dolayısı ile Oluz Höyük'te bulunan ok uçları ve kurşun sapan taneleri bu bölgedeki Pers varlığını açık bir şekilde gözler önüne sermektedir.

¹⁴⁸ Dönmez, 2016: 71

Resim 19. Kurşun Sapan Taneleri, 2B Mimari Tabakası¹⁴⁹

(Bkz. Dönmez, 2016: Fig. 56)

2012 yılında Oluz Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında ilk kez Akhaimenid kültürü ile özdeşleştirilebilecek mimari ve kültürel öğeler ortaya çıkmaya başlamıştır. Oluz Höyük'te ele geçen kurşun sapan tanelerinin 2 ayrı formda olduğu gözlenmektedir. Bu formlar, kurşunun ham madde olarak Oluz Höyük'e getirildiği ve burada 2 aşamalı olarak işlendiği, ardından sapan tanesi formu verildiği gözlenmektedir (Bkz. Resim 20)¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Dönmez, 2016: 71

¹⁵⁰ Dönmez, Beyazıt, 2013: 177 - 178

Resim 20. Oluz Höyük 2012 Yılı Kazı Çalışmaları Sırasında Ele Geçen Kurşun Sapan Taneleri

(Bkz. Dönmez, Beyazıt, 2013: Res. 38)

3.4. Dinar / Kelainai

Dinar ilçe merkezinin altında kalan Kelainai antik kenti, Afyonkarahisar il merkezinin 100 km kadar güneybatısında, Afyonkarahisar – Aydın karayolu üzerinde bulunmaktadır. Herodotos tarafından aktarıldığı üzere, Kappadokia’daki Oluz Höyük olduğunu düşündüğümüz Kritalla’da toplanan ve kışı burada geçiren Akhaimenid ordusu, MÖ 480 yılının bahar ayında Halys nehrini geçip Kelainai antik kentine varmıştır¹⁵¹. Herodotos’un Halys Irmağı’nı geçerek Kelainai’ye ulaştığını söylediği Akhaimenid ordusu, muhtemelen Boğazköy – Tavium (Büyüknefes) –Ankyra (Ankara) – Gordion (Yassıhöyük) – Pessinus (Ballıhisar) – Amorion (Hisarköy)– Symnada (Şuhut) antik kentlerinden geçerek Kelainai’ye varmış olmalıdır (Bkz Harita 9).

¹⁵¹ Hdt. VII. 26

Harita 9. I. Kserkses'in Kelainai'ye Gelmek için Takip Ettiği Güzergâh¹⁵²

(Bkz. Dönmez, 2016: Harita 6)

Üzerinde yaklaşık olarak, 111 posta istasyonu bulunan Pers Kral Yolu, Persler için son derece etkili ve hızlı bir iletişim ile ticaret yolu durumundaydı. Doğudan batıya giden ve Halys (Kızılırmak) ile birleşen bütün yollar bu durumda Ankyra'dan da geçmek durumundaydı. Lydia Krallığı yıkılıp, Miletos ve Ephesos'un ticarete ön plana çıkması ile Maiandros vadisi üzerinden Laodikeia, Apameia, Synnada (Şuhut) ve Pessinus'u (Ballıhisar) geçerek Ankyra'ya ulaşan yol "Kral Yolu"dur¹⁵³.

Herodotos tarafından "Büyük Kral'a ulaşan yol" olarak tanımlanan bu yol üzerinde kraliyet konutları ile kervansaray bulunmaktaydı. Pers İmparatorluğu'nun

¹⁵² Dönmez, 2016: 63

¹⁵³ Berk, 2011: 107

başkenti konumundaki Susa'dan başlayan yol, Anadolu'da Kilikia bölgesinin kuzeyinde Kanis Kültepe üzerinden Boğazköy'e (Pteria?) ve Büyüknefes'e (Tavium) ulaşarak Ankyra ve Gordion'dan batıya yani Kelainai'ye doğru devam etmektedir. Gordion, Strabon'un zamanında şehir olmaktan çıkıp bir köy haline gelmiştir. Strabon, Ankyra'dan sadece kale olarak söz ederken Pessinus ve Tavium ticari merkezler olmayı sürdürmüştür. Ancak bu yerleşim yerleri sadece ticaret merkezleri değil aynı zamanda dini merkezler olarak da önem taşımaktaydı¹⁵⁴. MÖ 481 Yılında, Yunanistan seferi için batıya doğru ilerleyen Kserkses, Sardeis'e ulaşmak için Kral Yolu olarak tarif edilen yoldan geçmiş olmalıdır¹⁵⁵.

Herodotos, Kelainai'de gerçekleşen bir hikâyeyi şu şekilde anlatmaktadır. “Yunanistan seferi öncesinde MÖ 480, büyük Pers Kralı Kserkses devasa ordusuyla Kelainai'ye geldi. O zamanlar bu şehir Attis'in oğlu Lydialı Pythios'un elindeydi. Büyük kralın ordusunu ve Kserkses'i misafir etti ve savaşta hizmet etmesi için para teklif etti. Bu para teklifi karşısında Kserkses oradaki İranlılara Pythios'un nasıl biri olduğunu ve ona böyle bir teklifte bulunduğu göre ne kadar parası olduğunu sordu. Onlar da : “Yüce Kral! Pythios babanıza altından çınar ağacı ve asma kütüğü hediye eden kişidir. Tanıdığımız insanlar içinde en zengini odur, elbette sizden sonra¹⁵⁶.”

Para hediyesini geri çevirse de Pythios'un alışlagelmemiş cömertlik ve konukseverliği Kserkses'i etkilemiştir. Cömertliğinin ödülü olarak servetine servet katması için Pythios'a daha fazla para vermiştir. Aynı Pythios aradan fazla zaman geçmeden, Yunanistan seferine katılmak zorunda olan beş oğlundan en azından en büyüğünün, kendisine ileriki yıllarda destek olması için kalmasını istemesi üzerine Kserkses sinirlenmiş ve en büyük oğlunun ikiye ayrılarak idam edilmesini ve her bir parçanın ordunun geçeceği yolun kenarına koyulmasını emretmiştir¹⁵⁷. Kserkses bu hareketi ile olası firarilere karşı gözdağı vermeyi amaçlamış olmalıdır.

Bugün lojistik sebeplerden ötürü Kserkses'in ordusu için şehir civarı bölgelerinden ziyade binlerce asker ve askeri kamp için uygun olan ve Dombay ovası

¹⁵⁴ Aydın, Emiroğlu, Türkoğlu, Özsoy, 2005: 67 - 68

¹⁵⁵ French, 1998: 15

¹⁵⁶ Hdt. VII. 27

¹⁵⁷ Hdt. VII. 29

olarak bilinen şehrin kuzeyindeki ova askeri kamp yeri olarak seçilmiştir. Kserkses'in Kelainai'ye getirdiği ordunun ne kadar büyük olduğunu bilmesek de asker sayısı burada büyük bir oranda artmış olmalıdır. Anadolu birlikleri, Phrygialılar, Paphlagonialılar ve Lykialılar muhtemelen Kelainai'de orduya katılmış olabilir¹⁵⁸.

Pers savaşları dönemine ait sunulabilecek başka bir delil, Kelainai'nin 30 km kuzeyinde bulunan Tatarlı tümülüsüdür. Tatarlı tümülüsü iç duvarlarında çok sayıda alışılmadık figürler olan duvar süsleri bulunan ahşap bir mezar odasına ev sahipliği yapmaktadır (Bkz. Resim 21). Bu mezar odası Kserkses'in devasa ordusu Kelainai'de görüldükten sonra ortaya çıkmış olabilir¹⁵⁹.

Resim 21. Alay replikaları- ve Doğu Duvarı Savaş Frizi

(Bkz. Summerer, 2009: Abb. 4, Foto H. Ezilmez)

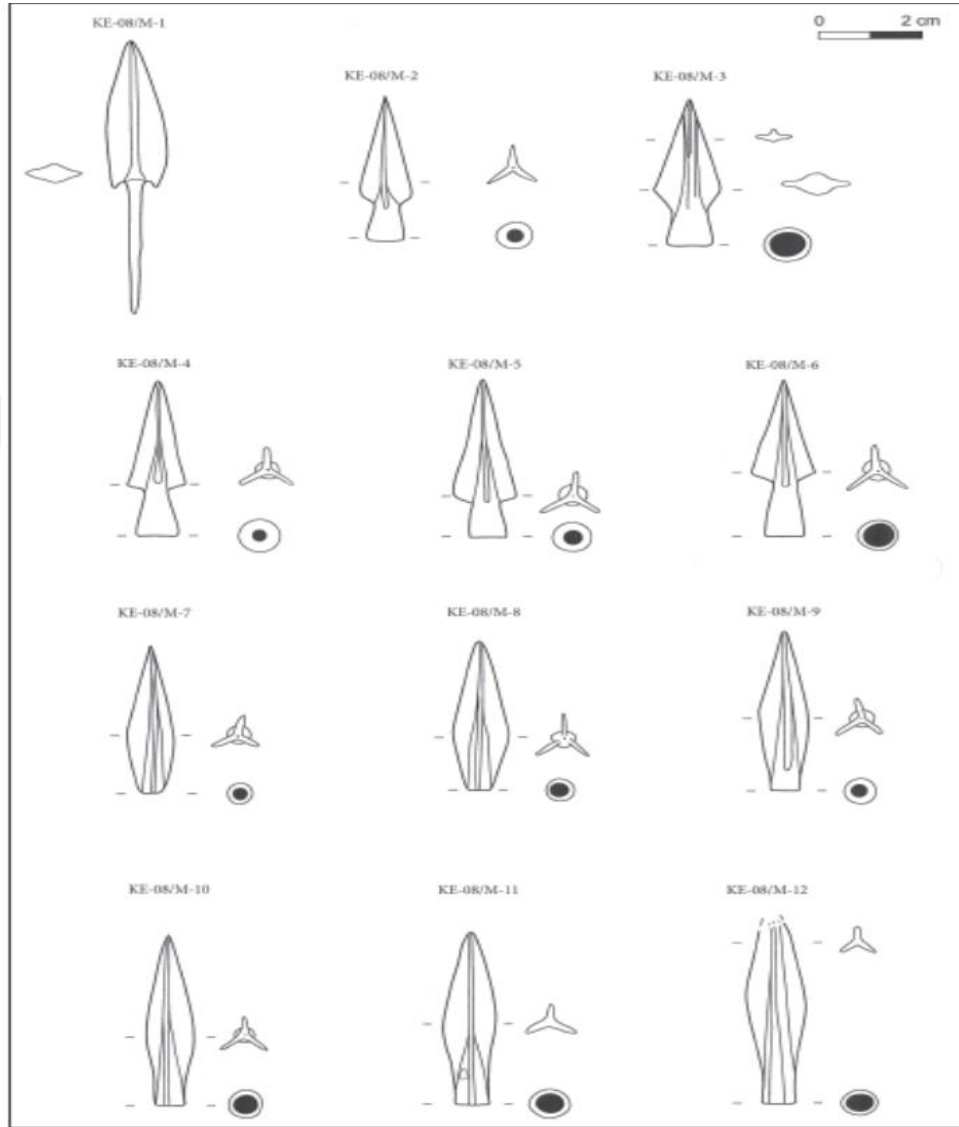
Doğu duvarındaki savaş frizi mezar odasının en ilginç aynı zamanda en alışılmamış dekorasyonunu temsil etmektedir. Toplamda 33 savaşçı, 14 at ve bir arabayı içermektedir. Pers ordusunun İskitler'e karşı kazandığı zafer tasvir edilmektedir¹⁶⁰.

¹⁵⁸ Summerer, 2009: 7

¹⁵⁹ A.e. 2009: 9

¹⁶⁰ A.e 2009: 38

Resim 22. Kelainai’de ele geçen ok uçları

(Bkz. Summerer, 2009: Abb. 2, Çizimler Y. Montmessin)

MÖ 7. ve 2. yüzyıl arasına tarihlenen üç kanatlı ok uçları genellikle daha yaygın olarak görülmektedir (Bkz. Resim 22). Yaprak şeklindeki kanat örnekleri Kelainai’de daha yaygındır¹⁶¹. Kelainai’den ayrılan Kserkses, tuz çıkarılan bir gölün yanından geçerek büyük bir Phrygia kenti olan Kolossai’ye gelmiştir. Kolossai’den ayrılan ordu Phrygia ve Lydia arasında sınır görevi Kydrara’dan geçerek Kallabotes kentine oradan da Lydia başkenti Sardeis’e varmıştır (Bkz. Harita 10). Sardeis’te, Atina ve Lakedaimon hariç Yunanistan’a toprak ve su istemek için haberciler gönderen Kserkses, Dareios’un emrine baş eğmemiş Yunanistan’ın şimdi korkup baş eğeceğini sanmaktaydı.

Bu sırada Abydos’ta köprü kurmakla görevli olan işçiler köprüleri tamamlamak üzere iken kopan bir fırtına sonucu köprüler yıkılmış ve bu durum karşısında çok öfkelenen Kserkses, askerlerine denizi dövmelerini ve demirle dağlamalarını emretmiştir. Köprünün bittiği haberini alan Kserkses, kışı Sardeis’te geçirdikten sonra, ilkbaharda Abydos’a doğru yola çıkmıştır¹⁶². Antik Yunan Tarihçi Herodotos’un aktardığı üzere, Sardeis’ten yola çıkan Büyük Kral Kserkses ve ordusu Priamos Pergamonu’nun bulunduğu tepeye geldiğinde Ilion Athenası için bin inek kurban etmiş tören bittikten sonra tekrar yola çıkan Kserkses Dardanos kenti üzerinden Abydos’a varmıştır¹⁶³.

Bütün Hellespontos gemi ile Abydos kıyıları ve toprakları ise insanla doluydu. Abydos’a geldikten sonra geçiş için hazırlıklara başlayan Akhaimenid ordusunun geçişi toplamda 7 gün 7 gece sürmüştür. Köprülerin Pontos Eukseinos (Karadeniz) tarafında olandan yayalar ve atlılar, Ege denizi tarafında olandan ise yük hayvanları ve diğer birimler geçiyordu. İlk gün “Ölümsüzler” olarak adlandırılan birlik, ikinci gün ise atlılar ve mızraklılar, sonra kutsal atlar ve kutsal araba bunların ardından da Kserkses, bin atlı ile ordunun geri kalan bölümü geçmiştir. Thessalia’ya kadar bütün bölgeye hâkim olan Büyük Kral, Doriskos’tan Yunanistan’a doğru yol boyunca rastladığı bütün ulusları orduya katılmaya zorluyordu¹⁶⁴.

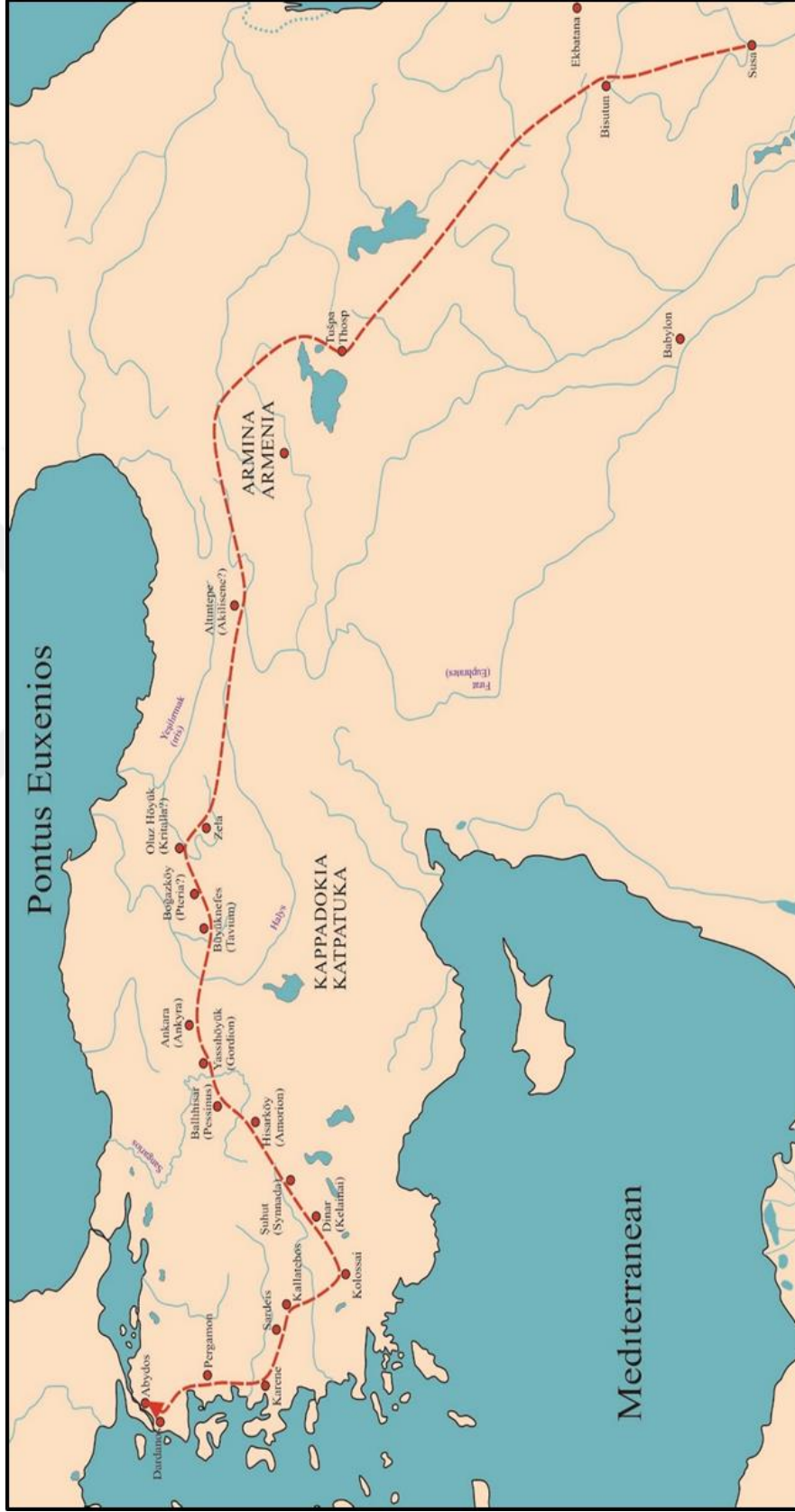
¹⁶¹ A.e, 2009: 35

¹⁶² Hdt. VII. 37

¹⁶³ Hdt. VII. 43

¹⁶⁴ Hdt. VII. 108

Harita 10. Yunanistan Anakarasına Gerçekleştirilen Seferin Anadolu Güzergâhı

Bu harita Desinatör Nurcan Koç tarafından çizilmiştir.

3.5. Thermopylai Savaşı

MÖ 480 yılının bahar ayında yola çıkan Kserkses, Hellespontos'u geçerek Thrakia ve Makedonia'ya oradan da Yunanistan'ın merkezine doğru ilerlemiştir. Bütün Yunanistan'a hâkim olma planlarını böylelikle tamamlayan Kserkses ordusu ile birlikte Avrupa'ya girmiş ve ordu savaşın kara kısmının gerçekleşeceği Thermopylai geçidine kadar ilerlemiştir. Geçidin bir tarafında Kserkses'in askerleri, diğer tarafında ise Sparta Kralı Leonidas'ın çevresinde toplanmış olan Yunanlar ilerliyordu¹⁶⁵.

Leonidas komutası altında bu öncü birliğin gönderilmesinin sebebi, olimpiyat oyunları ile Apollon Karneios bayramının bu döneme denk gelmiş olmasıydı. Persler geçide yaklaşıncı, Thermopylai'da konuşlanan Yunanlar korkmaya başlamıştır¹⁶⁶.

Bu sırada, Yunanların ne yaptığını öğrenmek isteyen Kserkses, keşif için bir atlı göndermiştir. Atlının verdiği bilgilere göre, askerlerin bir bölümü saçlarını tararken diğer bölümü ise jimnastik yapıyordu. Bu anlatılanlar Kserkses, tarafından ciddiyetsizlik olarak algılansa da bu aslında onların ölümü dahi göze aldıklarını ve bunun için hazırlık yaptıklarını göstermektedir. Düşmanı çaktırmadan boğazın en dar yerine çekmeye çalışan Spartalılar başaramamış ve savaş sıkışık yerin dışında olmuştur¹⁶⁷ (Bkz. Harita 10).

¹⁶⁵ Hdt. VII. 223

¹⁶⁶ Hdt. VII. 207

¹⁶⁷ Hdt. VII. 223

Harita 11. Thermopylai Geçidini Gösteren Harita

(Bkz. Fields, 2007: 59)

Pers ordusunu Thermopylai’de karşılamayı planlayan Leonidas komutası altındaki Yunan ordusu, karargâhlarını burada kurmuştu. Yunanların Persleri karşılamak için bu bölgeyi seçmiş olmasının sebebi bu geçidin Teselya ve Yunanistan’ın merkezi ile arasındaki tek geçit olması idi. Etrafı dereler ile çevrili olan geçidin en zayıf noktasını doğu kısmı oluşturuyordu.

Akhaimenid ordusunun Artemision burnuna gelmesi ile savaş başlamıştır. Pers ordusunun denizde üstünlük sağlayamaması ve Yunanların var gücü ile direnmesi sonucu Kserkses geçidi karadan geçmeye karar vermiştir. Dağdan gelecek askerler ile birlikte öleceklerini bilen ve aldırmandan dövuşen Yunanların birçoğunun elinde artık mızrak yoktu ancak kılıçları duruyordu. Leonidas kahramanca savaşmış ve düşmüştü.

Onunla beraber Spartanın önde gelen ve adı duyulan diğer savaşçıları da düşmüştü¹⁶⁸. Herodotos'a göre, Kserkses'in ordusu Yunanların yiğitliği karşısında 4 kez geri çekilmek zorunda kalsa da MÖ 480 yılının Ağustos ayında 3 gün süren bu kanlı savaşın kazanananı Persler olmuştur. Kserkses ölülerle dolu savaş alanında dolaşırken, Leonidas'ın Lakedaimonluların kralı ve komutanı olduğunu öğrenmesi üzerine Pers geleneklerine aykırı bir şekilde Leonidas'ın kafasının kesilmesi ve vücudunun çarmıha gerilmesini emretmiştir. Bunun sebebi, Kserkses'in Leonidas hayattayken ona duyduğu öfke olabilir¹⁶⁹.

¹⁶⁸ Hdt. VII. 224

¹⁶⁹ Hdt. VII. 238

SONUÇ

Antik dünyanın en büyük devletlerinden biri olan ve bu özelliğini 200 yıl boyunca koruyan Akhaimenid İmparatorluğu, Büyük Kral Kyros tarafından kurulmuştur (MÖ 550). Bu süre zarfında sınırları Hellespontos'tan (Çanakkale Boğazı), Mısır'a, Kuzey Hindistan'a ve modern Kazakistan'ın sınırlarından Orta Asya'ya uzanan en geniş sınırlara sahip imparatorluk olmuştur.

Bu tezin konusunu Akhaimenid Kralı Kserkses döneminde, MÖ 480 – 481 yılları arasında gerçekleştirilen Yunanistan seferinin Anadolu güzergâhı oluşturmaktadır. Dolayısıyla gerek yapılan kütüphane incelemeleri ve araştırmaları gerek antik kaynak ve arazi incelemeleri sonucunda, Kserkses'in bu seferi yapmasının nedenleri arasında, babası I. Dareios döneminde gerçekleştirilen Marathon Savaşı'nda Akhaimenid ordusunun yenilmesi üzerine I. Dareios'un intikam alma isteği ile hazırlıklara başlaması fakat hazırlıklar sırasında doğal sebeplerle hayatını kaybetmesi ve bu seferin kendisine babasından miras kalması gösterilebilir. Ancak intikam dolu bu sebeplerin yanı sıra I. Kserkses'in, bu seferin Akhaimenid İmparatorluğu için oldukça kazançlı olacağını ve seferin başarılı olması halinde imparatorluğun karşısına çıkabilecek başka bir güç kalmayacağını düşünmesi bu sefere yol açan diğer nedenler arasında gösterilebilir.

Babasının ölümünün ardından tahta çıkan Kserkses, babasının yarım bıraktığı işi tamamlamak üzere hazırlıklara başlayan Kserkses'in ilk olarak önemli coğrafi noktalarda bulunan Mısır ve Babil'deki ayaklanmaları bastırması gerekiyordu. Ayaklanmaların bastırılmasının ardından I. Kserkses neredeyse 3 yıl süren hazırlıklarını tamamlamış ve bu sefer için Susa'dan yola çıkmıştır.

Arkeolojik veriler ve kaynaklar sayesinde Susa'dan yola çıktığını bildiğimiz Kserkses'in Doğu Armenia Satraplığı'nın merkezi, Van/Thosp ile Batı Armenia Satraplık merkezi Altıntepe/Erzincan'dan geçerek Zela'ya buradan da orduların toplanması için Oluz Höyük olduğu düşünülen Kritalla'ya ulaştığını düşünmekteyiz.

Kserkses'in Van/Thosp ve Altıntepe'den geçmeyi tercih etmesinin sebepleri arasında Susa'dan yola çıkan bir ordunun Kritalla'ya varması için kullanabileceği en kısa rotalardan birinin burdan geçmesi ve ayrıca söz konusu güzergâhın doğal

kaynaklar açısından zengin olması gösterilebilir. I. Kserkses'in Van Kalesi'nde bıraktığı yazıt Kserkses'in bu rotayı kullandığını gösteren bir diğer önemli bulgudur. Anadolu'daki tek Akhaimenid yazıtı olan Kserkses Yazıtı, Persler tarafından bırakılan diğer yazıtlarda olduğu gibi Ahuramazda'yı överek başlamaktadır. Ardından Kral Kserkses, bu yazıtın yapımına babası Kral Dareios'un döneminde başladığını ancak bu işi kendisinin tamamladığını gösteren ifadeler kullanmıştır. Kral Kserkses'in bir sonraki durağı olan ve Tokat il sınırları içinde bulunan Zela antik kenti, tapınak kenti olması ve Kritalla olduğu düşünülen Oluz Höyük'e yakın bir konumda bulunması bakımından önemlidir. I. Kserkses'in, Strabon tarafından önemli kararların verildiği bir tapınak kenti olarak bahsedilen Zela antik kentine uğramasının sebebi, burada bulunan Anaitis tapınağını ziyaret ederek tanrıların rızasını almak için kurbanlar kesmek ve halkın gözünde seferini meşrulaştırmak olabilir.

Zela antik kentinin ardından Kral Kserkses ve ordusu Kritalla için yola çıkmıştır. Yapılan araştırmalar ve sondaj çalışmaları sonucunda, Amasya il sınırı içinde bulunan Oluz Höyük'ün etrafında bir gölün bulunduğu tespit edilmiştir. Etrafında var olduğu bilinen göl ile Çekerek Irmağı'na yakın konumu sebebi ile orduların toplanma yeri olarak burası tercih edilmiş olmalıdır. Toplanma yeri olarak bu bölgenin seçilmesinin bir diğer nedeni ise üzüm ve buğday ürünlerinin kolaylıkla yetiştirilmesinin yanı sıra balık ve av hayvanlarının ve ham madde kaynaklarının da bölgede yoğun olarak bulunması olabilir.

Oluz Höyük'ün Kritalla olduğu düşüncesini destekleyen bir diğer arkeolojik buluntu grubu, askeri faaliyetler için kullanılan İskit tipi ok uçları ve kurşun sapan taneleridir. Eski Ahit'te de Golyat ve Davut arasındaki mücadele sırasında, Golyat tarafından taşan sapan taneleri kullanılarak Golyat'ın yenildiği anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra Assur kaynaklarında da sapan tanelerinin kullanıldığı belirtilmektedir. Sapan taneleri, Pers saldırı gücünün de ana unsurlarından birini oluşturmaktadır. Eski Çağ'da hücum gücünü oluşturan sapancılar, Pers ordusunun savaş stratejileri arasında önemli bir konuma sahip olmakla birlikte savaşlar genellikle sapancıların uzun menzilli atışları ile başlamaktadır.

Oluz Höyük'ün Antik İran Yolu olarak bilinen Tosya – Amasya (– Erzincan – Erzurum güzergâhı üzerinde bulunması da bu bölgeyi coğrafi olarak önemli bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla Kritalla'ya yakın bölgelerde bulunan Sakalar, Paphlagonialılar, Matienler, Armenialar, Phrygler, Moskhiler, Tibarenler, Makronlar, Alaradlar, Saspyrler ve Suriyeliler ile daha uzakta bulunan Medler, Elamlar, Assurlular, Babilliler, Baktrialılar, Hintliler, Parthlar, Etiyopyalılar ve Araplar da orduya Kritalla'da katılmış olmalıydılar.

Kritalla'da toplanan ve kışı burada geçiren ordu MÖ 480 yılının bahar ayında Kral yolu olarak bilinen güzergâh üzerinde bulunan Boğazköy – Tavium (Büyüknefes) –Ankyra (Ankara) – Gordion (Yassihöyük) – Pessinus (Ballıhisar) – Amorion (Hisarköy)– Symnada (Şuhut) antik kentlerinden geçerek Kelainai'ye varmış olmalıdır. Bize göre, I. Kserkses'in Yunan seferi ile ilgili gösterilebilecek en önemli delillerden biri, Kelainai'deki Tatarlı Tümülüsü'dür. Tümülüsün iç duvarlarında görünen figürler ve onların oluşturduğu tema Pers ordusunun bölgeye varışı hakkında bilgi vermektedir. Bu figürlerin I. Kserkses'in ordusunun Kelainai'ye ulaştıktan sonra ortaya çıktığı düşünülmektedir. Ayrıca bölgede bulunan İskit tipi ok uçları da bölgedeki Pers varlığına işaret etmektedir.

Herodotos ve diğer kaynaklar tarafından da Kserkses'in komuta ettiği ve çok sayıda farklı ulustan oluşan ordunun Kral Yolu olarak bilinen güzergâhı kullanarak Kelainai'ye vardığı doğrulanmaktadır. Kelainai'den ayrılan Kserkses, Phrygia ve Lydia kentlerinden geçerek Lydia başkenti Sardeis'e varmış ve ordusunu burada bir dizi eğitime tabi tutmuştur.

Bu sırada Abydos'ta kurulan köprülerin hazır olduğunu haber alan Kserkses, Herodotos'un da aktardığı üzere Sardeis'ten ayrılmış ancak Abydos'a varmadan önce Büyük Kral Kserkses ve ordusu Priamos Pergamonu'nun bulunduğu tepeye uğramıştır. Burada Illion Athenası için bin inek kurban eden ve tören bittikten sonra tekrar yola çıkan Kserkses Dardanos kenti üzerinden Abydos'a varmıştır. Kral Kserkses, kurulan köprüler aracılığı ile ordusunu 7 gün 7 gece süren bir operasyon soncunda Avrupa topraklarına geçirmiştir. Avrupa topraklarına ulaşan Kserkses,

Yunanlar ile Thermopylai geçidinde karşılaşmış; burada 3 gün boyunca süren kanlı bir savaşın ardından Pers ordusu savaşı kazanmıştır.

Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, Kral Kserkses'in Yunan anakarasına düzenlediği seferin Anadolu güzergâhı Harita 10 ile gösterilmiştir. Ancak Kserkses ve ordusunun Susa'dan çıktıktan sonra hangi kentlere uğrayarak Van ve Altıntepe'ye gelmiş olduğu kesin olarak bilinmemektedir. Umuyoruz ki zaman içinde konuya olan ilgi giderek artacak ve bir sonraki çalışmalarda bu konu detaylı olarak ele alınacak ve yanıt aranan sorulara cevap bulunacaktır.

KAYNAKÇA

ANTİK KAYNAKLAR

- Aischyl. (Aeschylus, *Persai*) Kullarılan eviri: “Aeschylus, Persians and Other Plays” İngilizce’ye ev. Christopher Collard, Oxford University Press, USA, 2008
- Hdt. (=Herodotos, *Historiai*) Kullarılan eviri: “Herodot Tarihi” ev.: M. okmen – A. Erhat. İstanbul, 1991.
- Kutsal Kitap Kullarılan eviri: “Kutsal Kitap Yeni Dünya evirisi”, Watch Tower Bible and Tract Society, New York, 2008
- Strab. (Strabon, *Geographika*) Kullarılan eviri: “Antik Anadolu Coğrafiyası”, Geographika: XII – XIII – XIV, ev. Prof. Dr. Adnan PEKMAN, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2009

MODERN KAYNAKLAR

- ARNOLD, B.T.: 2004 “Who Were the Babylonians?”, Society of Biblical Literature, Book News, Inc., Portland
- AYDIN, S., EMİROĞLU K., TÜRKOĞLU, Ö., ÖZSOY, E.: 2005 “Küçük Asya’nın Bin Yüzü”, Ankara
- BAKIR, T.: 2011 “Daskyleion”, Balıkesir Valiliği İl Özel İdaresi, Balıkesir
- BARKWORTH, R. P.: 1993 “The Organization of Xerxes’ Army”, Iranica Antiqua, vol. XXVII
- BASELLO, P.G.: 2013 “Persçe Bir Kral Üç Dil”, Aktüel Arkeoloji, S. 36, sf. 132 – 143
- BERK, F. M.: 2011 “Antik Kaynaklara Göre İç Batı Anadolu’nun (Phrygia) Jeopolitiği”, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- BOCCHIERIYA, S.: 2016 “The Achaemenid Satrapy of Armanie”, Undergraduate Honors Theses, 1062

- BUDGE, E. A. W., THOMPSON, R. C., KING, L. W.: 1907 “The Sculptures and Inscription of Darius the Great, on the Rock of Behistûn in Persia.: A New Collation of the Persian, Susian, and Babylonian texts, with English Translations, etc.” British Museum. Department of Egyptian and Assyrian Antiquities. Printed by order of the Trustees
- BRIANT, P.: 2017 “Persler Kimdir?”, Anadolu’da Kudret ve Görkem, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- BRIANT, P.: 2002 “From Cyrus to Alexander: A History of the Persian Empire”, (Translated by P. T. Daniels) Winana Lake, Indiana Eisenbrauns
- BURN, A.R.: 1984 “Persia & the Greeks: The Defense of the West, 546-478 B. C.”, Published by Stanford University Press, London
- CASABONNE, O.: 2007 “Akhamenid İmparatorluğu, Büyük Kral ve Persler”, Arkeo Atlas, S.6
- CURTIS, S.J, SIMPSON S.J.: 2010 “The World of Achaemenid Persia: History, Art and Society in Iran and the Ancient Near East”, Proceedings of a Conference at the British Museum 29th September – 1st October 2005, London: New York
- DIAKOV, V., KOVALEV, S.: 2014 “İlkçağ Tarihi Cilt: I Ortadoğu, Uzak doğu, Eski Yunan”, Çev. Özdemir İnce, Yordam Kitap, İstanbul
- DOĞANCI, K., ALTIN, R.: 2018 "Strabon'a Göre Antikçağda Amaseia ve Çevresi", Journal of the Black Sea Studies, XV/58 – Summer,
- DÖNMEZ, Ş.: 2016 “Anadolu ve Ermeniler: Kızılırmak Havzası Demir Çağı Toplumunun Doğu Anadolu Yaylası'na Büyük Göçü”, Anadolu Öntarih Yayınları,
- DÖNMEZ, Ş., BEYAZIT, A.: 2013 “Oluz Höyük Kazısı Altıncı Dönem (2012) Çalışmaları: Değerlendirmeler ve Sonuçlar”, Colloquium Anatolicum, XII, sf. 165 – 192
- DÖNMEZ, Ş.: 2018 “Oluz Höyükte Pers Mimarisinin Temelleri”, #Tarih Yayınları, S. 54
- DURAN, M.: 2016 “Antik Kaynaklar Işığında Pers Çocuklarının ve Gençlerinin Askeri Eğitimi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt:18, Sayı:1, sf. 221-232
- FIELDS, N.: 2007 “Thermopylae 480 BC Last stand of the 300” Osprey Publishing Limited,

- FRENCH, D.: 1998 “Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor. The Persian Royal Road”, Source Iran, Vol. 36, Published by Taylor and Francis Ltd.
- GÖZLÜ, A.: 2015 “Antik Yunan (Hellen)’da Koloniler ve Bunların Nitelikleri”, Cyprus International University, Folklor/Fdebiyat, Cilt:21, Sayı:81, 2015/1
- HEAD, D.: 1992 “The Achaemenid Persian Army”, Montvert Publications, Stockport
- HARPER, O.P., ARUZ, J., TALLON, F.: 1992 The Royal City of Susa Ancient Near Eastern Treasures in the Louvre, Published by Metropolitan Museum of Art / Abrams
- HIGNETT, C. 1963 “Xerxes' Invasion of Greece”, Clarendon Press, Oxford
- KILIÇ, S.: 2008 “Pers Ordusu”, Eskiçağ'dan Modern Çağ'a Ordular Oluşum, Teşkilat ve İşlev, 109 – 120
- KORFMANN, M.: 1973 “The Sling as a Weapon”, Scientific American. Inc,
- KUHRT, A.:2007 “The Persian Empire, A Corpus of Sources from the Achaemenid Empire”, Routledge, London, New York,
- MANSEL, A. M.: 1963 “Ege ve Yunan Tarihi”, Türk Tarih Kurumu Yayınları XII. Seri – No. 8a Dünya Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- MOUSAVI, A.: 2005 “Why Dareios built Persepolis”, Odyssey
- TALEBIAN, M. H.,: 2014 “The Current State of Heritage Management of Pasargadae” World Heritage in Iran Perspectives on Pasargadae, edited by Ali Mozaffari, Ashgate Publishing Limited, England
- ROLLINGER, R.: 2007 “Med Krallığı Hayalet İmparatorluk”, Arkeo Atlas, s. 6 sf. 8 – 18
- ROLLINGER, R., HENKELMANN, W.: 2009 “New Observations on “Greeks” in the Achaemenid Empire according to Cuneiform Texts from Babylonia and Persepolis” Organisation des pouvoirs et contacts culturels dans les pays de l’empire achéménide. ed. / P Briant; M Chauveau. Parijs: De Boccard, sf. 331-351.
- SARIKAYA, S.: 2017 “Anadolu’da Persler: Savaş, İsyan ve Diplomasi”, Persler: Anadolu’da Kudret ve Görkem/The Persians: Power and

- Glory in Anatolia, Tüpraş Anadolu Uygarlıkları Serisi 6. Kitap, İstanbul, sf. 78 – 79
- SCOTT, J. C.: 1997 “The Greek and Persian Wars 500 – 323 BC”, Osprey Publishing Limited, London
- SEKUNDA, N.: 2002 “Marathon 490 BC The First Persian Invasion of Greece”, Osprey Publishing Limited, Oxford
- SEKUNDA, N.: 1992 “The Persian Army 560 – 330 BC”, Osprey Publishing Limited, London
- SOUZA, P.: 2003 “The Greek and Persian Wars 499-386 BC”, Osprey Publishing Limited, Oxford
- SÖKMEN, E.: 2005 “Temple States’ of Pontus: Comana Pontica and Zela”, Yüksek Lisans Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yerleşim Arkeolojisi
- STONEMANN, R.: 2015 “XERXES: A Persian Life”, Yale University Press, New Haven and London
- STRONACH, D.: 1978 “Pasargadae: A Report on the Excavations Conducted by the British Institute of Persian Studies from 1961 to 1963”, Oxford
- SUMMERER, L.: 2009 “Die persische Armee in Kelainai”, Kelainai - Apameia Kibotos: Stadtentwicklung im anatolischen Kontext, Akten des internationalen Kolloquiums, München
- TEKİN, O.: 2016 “Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş”, İletişim Yayınları, Tarih Dizisi 47, İstanbul
- TOTEVA, G.D.: 2007 “Pers Kentleri ve Sanatı Onbinlerin Düşü”, Arkeotlas, 6, 36-53
- WIESEHÖFER, J.: 1996 “Ancient Persia from 550 BC to 650 AD”, İngilizce’ye Çev. Azizeh Azodi, I. B. Taurus Publishers, London

ONLINE KAYNAKLAR

<http://www.avesta.org/op/op.htm#xv> (Eriřim Tarihi, 01.07.2019, 11:00)

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=262857001&objectId=327188&partId=1 (Eriřim, 01.05.2019, 14.30)

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details/collection_image_gallery.aspx?assetId=243075001&objectId=282527&partId=1 (Eriřim, 28.04.2019, 13:00)

https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=1274685&partId=1&searchText=Achaemenid+coin&page=1 (Eriřim 31.03.2019, 15:00)